

ДУУНАЙ ШЭДИ

Рассказууд, повестьнууд

РАССКАЗУУД

ДУУНАЙ ШЭДИ

Добчин Доржиевич Дугаровай
мүнхэ дурасхаалда

1

Би бага балшар наһанайнгаа нэгэ ушаралта ябадалые мартадаггүйб. Хаа-яа Ульдэргэеэ ошоходоо, тэрэ добуунай хажууда заатагүй машинаа байлгажа, суг ябаһан нүхэдтөө хөөрэдэгби. Тэрэ гэхээр гушан жэл үнгэршэбэ...

Колхозой сээнтэрхээ арбаад модоной газарта оршодог Хүлэрэгтэ гэжэ газарта үбһэшэд байрланхайбди. Отогууд сообди. Арбаад зон гурбан лэ отогтой бэлэйбди. Июлиин хорёодоор гэшэ һэн ха — унагааһан үбһеэ хүсэд бухалгажа, бухалнуудаа хүрилжэ үрдезгүй байтарнай тэнгэри үһээршэбэ. Урда үдэрын хажуур сохидог Тэнтүү үбгэн:

— Буруулха дүтэлөөл ха. Хатаһан үбһеэ хуряажа абаха байгаабди, — гэжэ Дугар бригадирта хандаба.

— Үүлэгүй сэлмэг тэнгэри хаража байгаад, юун гэжэ уймар урьянабта? Ногоо унагаажа абая. Соможо хэзээшье үрдихэбди, — гэжэ дамбагар томо уралтай, газарлиг бээтэй бригадирнай харюусаба.

Уһабхи улаан нюдэтэй Тэнтүү үбгэн зантагар мэлигүүн толгойгоо хоёр тээшэнь монсолзуулан:

— Мэдэнэлгүйб, мэдэнэлгүйб. Ургажа байһан ногоон яшаха хэм. Хатаһан ногоон харамтай байна, — гээд, хажуураа хан-хан тоншошобо.

— Табан хоногоймнай түсэб хорин гектар. Бидэ оройдоол арбан га унагаагаад байнабди. Нэгэдэхи нуурияа алдажа болохолди, Тэнтүү баабай, — гэжэ бригадир ойлгуулхые оролдоно.

— Далайн зэргэшье ногоо унагаагаад уһанда абхууланхаар, арбан га газарайнгаа үбһэ сэбэрээр хуряабалнай, холо дээрэ хэн. Үбэл болоходо малда шини түсэб хэрэггүй, хотодонь хоол хэрэгтэй, үл залгаха ногообори хэрэгтэй бшуу даа...

Үглөөгүүр хэрихэдэмнай тэнгэри бүрхэшэнхэй, мантан ехэ гэдэнһээ мэнэ-мэнэ шуура татаад лэ, аадар бороогоо адхажа эхилхээ байба. Үгэ дуугаар хомор Тэнтүү үбгэн нүсэгэн мүр дээгүүрээ дахасаанаа хэдэрээд, отог сооһоо уужилһаар, мүлхин гараад, тээ саанахана ошожо, маанадта нургаараа харан зогсошохо үедөө иишэ тиишээ ониисо хараба.

— Нэгэн-хоёр хоногоор халаха бороо бэшэ. Ута унжагайгаар үһээрэн орохонь, — гэжэ Тэнтүү үбгэн түүдэбшын шииганагша гал заһаха зуураа хэлэбэ.

Дугар бригадир отогойнгоо амһарта баруун хүл дээрээ һуунхай, нүгөөдээе жиинхэй һур ташуур томоно. Залуу һамганиинь отог сооһоо гаранагүй. Тэрэнь тогошон нэрэтэй аад, юушье хэдэггүй. Хунхан тогоон соо уһа бусалгадаг ажалтай. Бригадир һамганайнгаа орондо түлээ бэлдэдэг. Арадамнай үдхэн хара шэдхэ ха юм. Нүхэшье хэрэггүй. Хатанхай гэшүүһэн, нүүлэ, харуудха дүүрэн. Түрүүшэ һамганайнь хүбүүн Ваанчиг намһаа нэгэ класс дээдэ тээ һурадаг. Тэрэнээ Дугар баабайнь эрхэлүүлдэг. Эжыдэнь үбһэ, түлээ буулгажа байдаг. Хүбүүгээ орхижо ондоо һамга абаһандань Дугар бригадирта би үнэн зүрхэнһөө дурагүйб, үзэн ядадагби. Тээсгэн хүнэй хараагүйдэ отог соонь орожо, шэрдэгэйнь мухалайда, дэрэ доронь халаахай хэжэрхёо хэм. Үдэшэлэн тэдэнэй

унталгадаа ороһон хойно юунэй болохые хүлээжэ хэбтэбэб. Отогууднай зэргэлээд һэн. Бригадиртан үнишье хүлээлгээгүй. Нэн түрүүн алсайшатарая таргалһан Намсалмаагайн:

— А-юу! Халхай! Хүлни! — гэжэ хашхархань дулдаба.

— Яанабши, иихэдээ! — гэжэ Дугар бүр-бар гэбэ. — Хүлөө татыш теэд.

— Халаахай бэшэ гү? Галаа носоол даа, харахам, — гэжэ ёолохо дундаа Намсалмаа гуйна.

— Нээрээл, халаахай хаанаһаа байба гээшэб? Голой ногоо сабшажа асарба һэмнайб, — гэнэ Дугар.

Би толгойгоо хүнжэлөөрөө орёогоод, эльгэнэйнгээ эгшэтэр энеэбэб. Тэнтүү үбгэмни тааһан янзатай, хэды хэды ханясагаагаад, дэрэ дороһоо гааһаяа абажа нэрэбэ хэбэртэй. Би шадалаа барагдатараа энеэгээд, нулаханаар ёгшон хэбтэнэб.

— Халхай, богу мать! — гэжэ Дугар бригадирай хашамал бүдүүн хоолойгоор хараал табиха сад байса дулдашаба.

— Халаахай гү? — Намсалмаагайн шарьяа хоолой шаард гэбэ.

— Ямар золигынь дэрэ доогуурнай шэхэжэрхёо гээшэб, мээл үглөө болог даа... Эдэ үйлэ муутай үхибүүдһээ гараһан байха. Үрөөһэн тээшээ харатарнь альгадажархихаб.

Би энеэхэ шадалгүй хэбтэнэб. «Һайн даа, Ваанчиг нүхэрыем орхиһонойш түлөө», — гэжэ хоролхоноб. Тэнтүү үбгэн гааһаяа шорд-шорд хороод, үнэһыень тоншоогоогоод:

— Дашииха-аан, — гэжэ намайе ооглобо.

Унтааша болобоб.

— Дашииха-аан, һэрюун хэбтэнэш, мэдэнэб, — гэжэ тэрэ шэбэнэнэ. — Аха зоние баһадаггүй юмши гү даа. Дэмы тиигээш. Хожом болёорой, зүү?

— Хүбүүгээ юундэ хаяа юм, — гэжэ өөрөөшье мэдэнгүй хэлэжэрхибэб.

— А-һааш, — гэбэ Тэнтүү үбгэн. — Ши халаахай хээ ха

юмши. — Тэрэ харанхыда энеэсэгээнэ хаш. — Би шэхэтэй амитанда дуулгахагүйб. Намдаа найда, Дашиихан. Халаахайгаар тэдэниие ондоо болгохогүйш. Энэ ши бидэ хоёрой хэрэг бэшэ даа... Аха зониие хүндэлхэ хэрэгтэй...

— Ваанчигай баабайе хүбүүгээ хаяһандань хүндэлхэ гүб?

Үбгэн харюусабагүй.

Мүртэй унтаагүй хоноһон Дугар бригадир үүр сайлганаар шахуу бидэниие бодхообо. Үхибүүд бидэ дулаахан унтариһаа мултаржа яданабди.

— Найн дураараа бодохо һаа бодогты, хаатаршангууд. Уһанай бусалгар бодоогүй хэбтэбэлтнай, хүйтэн уһа нюсэгэн бээдэтнай адхажархихаб, — гэжэ бригадир занана. Тэрэшни, нээрээл, адхаха хүн. Нэгэн-хоёрнай адхуулжа үрдээ. Би даараһан, бээрэһэндээ шүдээ табжагануулан, хубсалбаб. Бороодо сохиулһан борбилоонуудтал үрзэгэрхэнүүд үхибүүд түүдэбшэдэ хүл гараа шаража һуунабди. Нүхэдни һүни юунэй болоһые мэдэнгүй. Хэлэжэ болохогүй. Һабинуулжархиха нэгэн олдожо болохо. Даарахые мэдэдэггүй халимдар самсатай Дугар үндэр түгсүүл дээрэ һуунхай нюсэгэн хүлэйнгөө хургануудые хүдэлгэнэ. Тэрэ хурганай тухай бүдүүн тамхи орёогоод аһаажа, утаа бад-бад бааюулха забһартаа үхибүүдые нэгэн-нэгээр харана. Би мэдээшгүй болон Дугар бригадирта хажуулдин һуугаад, сайр кружкатай сайгаа үлээсэгээнэб. Тэнтүү үбгэн минии түлөө һанаагаа зобон намайе һамааруулхын тэдыдэ энэ тэрэ юумэ хөөрэнэ...

Мүнөө олон жэл үнгэршоо ха юм даа. Тиимэһээ тэрэнэй юун тухайшые хөөрэһыень һананагүйб...

Дугар бригадир гэмтэниие олобогүй. Теэд үнгэрэгшэ һүниин ушарал тухай шидшые гэдэгүй. Зүгөөр тэрэ гэһэн саһаа хойшо нам тээшэ нэгэл ондоохоноор, һаримжэтэйгээр, хүйтэхэнөөр харадаг болошоо һэн...

Тэнтүү үбгэнэй үгэ дуулабал, бидэ үсэгэлдэртөөл унагааһан үбһээ бухаллажа үрдихэ һэмди. Дугар эндүүгээ мэдэрһэншүү абяа гаранагүй, хамаг һанаагаа улһан ташуур

томолгондо табиһаншуу һууна.

— Хүбүү-аад, бороогой шааяшоогүйдэ шэнэ ногоо асаржа, отогуудаа һайса хушагты. Дуһаалхагүйгөөр. Дуһаанаа муухай юумэн үгы, — гэбэ Тэнтүү үбгэн.

Бидэ һахы һалаг гүйдэн, үбгэжөөлэйнгөө даабари дүүргэбэбди.

Аалин намдуу. Боргооһоной һиинаан. Унай табинабди.

— Үхибүү-аад, шүдхэр хаража үзөө һэн гүт? — гэжэ Тэнтүү үбгэн асууна.

— Үгы, үгы. Та? — гэлдэнэбди.

— Энэ наһан соогоо олон юумэ хараһан бэээб даа.

— Хөөрыт даа, Тэнтүү баабай, — гэжэ хэдэн тээһэнь аһалданабди.

— Айхагүй бэээт?

— Үгы-а, үгы-а, — гэлдэнэбди.

Арадахи харанхы шэдхымнай наагуур һагсайжа һууһан жэрэм хуһадай набшаһад һаршаганалдабад.

— Эхилхэнь даа... — гэбэ Тэнтүү үбгэн.

Нээрээшье, тэрэл зуураа бороогой томо дуһалнууд нэгэн-хоёроороо сарбуу, толгой дээгүүрнай тоншосогообо. Ой тайга дороһоо дорьбоотойгоор хүүежэ захалба.

— Сахилгааншье сахилнагүй, тэнгэри низагананагүй, — гэжэ гайханаб.

— Баймга бороо гээшэ даа. Олон хоногоор адхахаяа һанаа, — гээд Тэнтүү үбгэн үбдэгтөө тулган бодожо, нюрганайнгаа шалаа гаргаба. — Зай, үхибүүд, отогтоо ороё даа.

Үбгэжөөлнай шэрдэг дээрээ дабшалан һууба. Модон хайрсагаа уудалжа, тэндэхэ туулмагтай айрһа гаргаба. Хүн бүхэндэмнай адха-адха һарбайба.

Отог соо харанхы. Шиигтэй. Юундэб даа уйтай.

— Шүдхэр тухай хөөрэ гэнэ гүт? Отогой амһар багта һуугаашад наашаа дүтэлэгты. Бэе бээтээе хашасалдаад һуугты. Үүдэндэ дүтэ һууһан хүндэ ехэл аягүй, айдахатайшаг байдаг.

Үбгэжөөлөө тойрон обоорбобди. Хэмнайшье айһанаа

мэдүүлхэгүйе оролдоно.

— Би тиихэдэ хори гаража ябааб. Жаадай гэжэ аргагүй бэрхэ ангууша үбгэн манай нютагта нууһан юм даа. Агнууряр лэ хоолойгоо тэжээгээд ябадаг үншэн ганса үбгэн юм һэн даа. Нэгэтэ намар Жаадай үбгэн намайе сугтаа хэрмэшэлхые дурадхаба. Одоо баярлаа һэн бэээб. Хэрмэндэ, булганда, туруута болон борошье гүрөөһэндэ тэгшэ гүйдэг хүрхэй хоёр нохойтой бэлэй.

Түрүүшын хярмагаар хүнэнэ хоолоо бэлдээд лэ, Хүлэрэгтэ өөдэ гарабабди. Үхибүүд, Хүлэрэгтымнай гол дээшэлхэ бүрээ уйтара уйтарһаар хоёр хадын ниилэдхэ габада тулган мухардашадаг юм. Тэндэл зэмьее бариха гэжэ хэлсэбэбди. Ай даа, залуу, шиираг ябагдаа һэн даа. Дүрбэ-табан хоног соол орожо унтаха, амарха байратай болобобди. Үглөөдэрынь хоёр тээшээ агнажа гарабабди. Бинь гуратай, Жаадаймнай арбаад хэрмэтэй бусаба. Агнууриингаа урагшатай эхилһэндэ баяртайнууд, халуун эльгэ хужарлан үмхөөд, хэрмэнүүдээ үбшөөд, унтаридаа оробобди. Һүниин тэн багаар үбгэжөөлни намаяа нэрюулбэ:

— Һэриш, Тэнтүү... Нохойнууднай галзууралдашоо юм гү, дуулана гүш? Залуугаараа гаража харал даа, шоно нохой, зайгуул баабгай хараа юм гү?

Би онигорхон сонхоороо шагаабаб. Һара сэгээн хүхэ туяагаа түглэгэр хара тайга дээгүүр сасана. Газаахи талмайн, тээ саагуурхи таруу шэнэнһэдэй дундуурхи саһан тоо томшогүй бутархай жэжэ мүшэдөөр ялалзана. Байгаали, тайга нарын толон доро һэримжэтэйгээр дуурана.

Гуталаа холхиндоогоор үмдөөд, газашаа тэгүүлбэб.

— Һула бү гара, бугаа аба, — гэжэ Жаадаймни зандарба.

Янгир Хорёошо хоёр гэнжээ ханхинаса угзаран, дугташалдан, хииганатараа хусанад. Тэдэ намайе харахадаа, бүри гааралдашабад. Амияа доро даран, марьяан һагад гэрээ тойрожо харабаб. Нюргаарни хүйтэ даагаад абаха юм. Гэдэргээ эгсэ эрьелдээдхибэб. Юуншье үгы. Теэд нохойнууд номгорногүй. Үүдэндээ ерээд, үни

удаан абяагүй зогсобоб. Досоомни тиимэшье найн бэшэ. Зүрхэнэйм лүг-лүг сохилхо сабиргайдам сууряатана...

Тэнтүү үбгэн гааһаяа абажа, яаралгүйхэн тамхи хээд, түргэ түргэн хорон, шииганаса носообо. Газаа бороо хүсэндөө оронхой шааяна. Бидэ бэе бээдээ няалдаад, ганса шэхэн болошонхойнууд нуунабди...

— Дүтэ нааша амитай амитан харагдабагүй. Гайханаб. Дааража эхилбэб. Холхиндог гутал хүйтэ бариха хэн гү? Сахюур буугаараа амыень ой руу харуулжа ерээд лэ хоёр дахин хүүюулжэрхибэб. Һүниин буугай дуун гэжэ аймшагтай сууряатай ха юм. Газар дорьбошобо, модод обогод гэшэбэ гү гэжэ ханаа бэлэйб. Гэртээ ороходом, буугайм сууряан дабтагдаһан зандаал байгаа хэн. Нохойнууднай тэрэл бэээрээ номгорбод.

— Юумэ хараа гүш? — гэжэ үбгэжөөлни толгойгоо үргэбэ.

— Хогоос.

— Заа, унтая даа. Үглөөгүүр харуужабди.

Үглөөнэй гэгээ оролгоноор бодожо, ан бунхан сайлаад, хоюулаа дахасалдан, оршон тойроноо шэнжэлбэбди. Үдын эдээн болотор хэлээ ханжуултараа ябабабди. Шэнэ, халуун мүр харагдабагүй. Гайхалданабди. Нохойнууднай ямар юумэ хараа гэшэб? Агнууриин эрдэм хүсэд гараһан Хорёошо Янгар хоёр түбһэн юумэнһээ мэдээ табиха амитад бэшэ ха юм.

Үдэрнай энэ мэтээр һалашаба. Мүртэй агнуури болобогүй. Һүниин тэн багаар үнөөхимнайл дабтагдаба. Жаадай угаа хүзэгтэй үбгэн юм хэн. Нүхэрни галаа яаруухан удхалаад, түлээ нэмээд, унтаридеа ерэжэ, дабшалан һуугаад, маани мэгзэмээ уншажа мэдэбэ. Нохойнууднай ухаа мэдээгээ табиһан зандаа. Би дахяад лэ газашаа харайбаб. Теэд юун байха юм, амитанай һүүдэршье харагдабагүй. Жэхьдэһэмни хүрэбэ. Тэнгэри өөдэ буудажархибаб. Харюудань үсөөхэн мүшэдөөр зэнхыгшэ тэнгэриин хаяаһаа хаяа хүрэтэр хоһон сууряан дабхасан зэдэлбэ. Нохойнууднай дахяад замхаба. Бидэ хоёр унтангүй

хонобобди.

— Энэмнай ада шүдхэртэй, эзэтэй газар байба гээшэ. Дүтэ нааша ан гүрөөлшье үгы болобо ёһотой, мэнэл дээшэлэе, — гэн, нүхэрни түхээршэбэ. «Нохойн нюдэндэ харагдаха аад, хүнэй нюдэндэ обёорогдохогүй ямар тиймэ шүдхэр үхэдэлынь, ороолониинь ябадаг юм?» — гэжэ бүтүүхэн гайханаб. Битнай, үхибүүд, анханһаал иимэ тэнэгшэг, хүдхэшэг хүн нэм. Зай гэж, яахабши, теэд буурал толгойтоёо дахаад лэ, зэмьезгээ хэлгэхэ баатай болобоб...

Бороон шааяһаар... Байн-байн шобогор отогоймнай оройһоо дуһаалжа эхилбэ. Хүндэ дуһалнууд ханзын хабхаг дээрэ абыатайгаар сасаршана. Сэсэрдэһэниинь минии гар норгоно.

— Шүдхэр хараагүй гүт? — гэжэ тэсэбэригүй нэгэмнай һураба.

— Хүлээгты, тэжэн голёонууд. (*ТЭНТҮҮ МАНИИЕ ТИИГЭЖЭ ГАСААЛДАГ ЮМ НЭН*), эгээл һонин газартаа хүрэхээ ябанабди. Тэрэ намар агнууримнай сагаагаар буруулаа бэлэй. Жаадай үбгэмни арбан зургаа һалаата буйрые гушаад сажанһаа алдажархёо, харин минии алдаһан тоогүй юм ааб даа.

Хорёод хоногто тэнэжэ, хожууандаа оройдоол зуугаад хэрмэтэй, нэгэ араататай һөөргөө галгибобди. Хүнэхэ хоолнай дууһантаба. Шараа даруулха шандаганшье дайралданагүй. Зууража хүлдэшэхэ болоһон юумэнүүд үнөөхи зэмьездээ арай шамайхан һалиржа ерэбэбди. Жаадай үбгэмни:

— Яагаа бэрхэ шатаажархёогүй гээшэ һэнбиб? Гарни зохолжо зохолжо орхёо нэм. Нэгэ һүни яажашье һаань, үнгэргээл даа. Ябаха дээрээ галдажа хаяхабди. Ондоо ангуушад бү зобог. Сохом лэ шүдхэртэй газар, — гэжэ хэбтэриез түхээрхэ үедөө хэлэбэ. Би зартагай гаргажа, галаа түлибэб. Саһа хайлуулхаяа залхуураад, шэдхын оёорһоо уһа асартарни бүрэнхы болошобо.

Унтаридеа оробобди. Нүхэрни толгойгоо дэрэдээ хүргэн сасуу хурхиршаба. Нюдэ балай харанхы. Хэды

эсэбэшье нойр хүрөөд орхиногүй. Хүлээнэб. Шэб балай харанхы — шүдхэрэйл сэнгэхэ саг хаям. Залиржа байһан гал шииганана, уяана. Хэдыдээл үүдэн нээгдэгшэ ааб гэжэ хүлээнэб. Хутага, буумни бэлэн ааб даа. Харанхы байгаалишье нэгэ юумэ һэримжэтэйгээр хүлээшэһэн мэтээр һанагдана. Оо, юумэ хүлээхэһээ хүндэ зоболон үгы юм, үхибүүд, — гээд, Тэнтүү үбгэн гаһаяа удхалшаба...

Өөрыгөө тэрэ зэмьеэ соо һууһан мэтээр һананаб. Эндэ, отог соомнай, мүн лэ харанхы. Нюргаарни хүйтэ даана. Эгээ энэ үедэ хэн нэгэнэй араһаамни дайражархёо һаа гү, али уухилжархёо һаа, яаха һэн хабиб, бү мэдэе.

— Зай, Тэнтүү баабай, бү хүлээлгыт даа, саашань... — гэжэ үхибүүдэй нэгэн хоолойгоо заһан гуйба. Нээрээшье, түргэн дүүрэхэй даа...

— Тиигэжэл жэхыжэ, ганса шэхэн болошоод хэбтэнэб. Хаанаһаа энэ тайгын оёрто шүдхэр байлтай юм гэжэ баһа гайханаб. Хүнэй зайха зураха газарынь барагдаха бэшэ, хэн нэгэн эндэ үхэжэ болоо... Нохойнууднай гэнтэл нэгэ доро хэрхирэлдээд, атанханаа алдажархибад. Анханһаа хүлээжэ хэбтэнэн тула балай бахардаба, сошобогүйб.

— Бурха-аан, үнөөхи шүдхэр орооломнай ерэбэ бы, — гэжэ үбгэжөөл нойрмоглобо.

— Гаража харахамни, дүтэлөөл һань, буудажархиаб, — гэн, газаашаа яарабаб. Хорёошо Янгар хоёр эзэе харахадаа, бүри галзууршабад. Сахюуртаяа бэлэн баряад нохойнуудтаа дүтэлбэб. Тэдэмни өөдөө һүрэнэ. Зэмьеэгэй орой дээгүүр харан гэхэдээ, айһандаа гэдэргээ һууһан алдабаб. Ай-бурхан!.. Зэмьеэгэймнай арадахи барьягар томо хухюурай тэн багай гэшүүһэн дээрэхээ нюдаргын тухай хоёр нюдэн улаан хүхэ дүлөөр нам руу гэтэшоод байба. Шашһаһан, һүхирһэнөөшье мэдэнэгүйб. «Үүдэээ сэлинхэй зандань орхижорхинхой, дахаараа толгойгоо орёогоод: «һалаабди, һалаабди», — гэжэ бархиржа хэбтээ һэнши», — гэжэ һүүлдэ Жаадай үбгэмни наада баряа бэлэй. Заа, үбгэжөөлэйнгөө угзараанһаа, бадашаанһаа, мэдээ оробоб.

— Юу хараа хүмши? — гэжэ тэрэмни асууба.

— Тэндэ, хухюурай гэшүүхэн дээрэ ерээд нууна, — гэжэ үхэтэрөө айцаһан бинь ойлгуулаа болоо нэн бээзб. Жаадай яаралгүйхэн хубсалжа оробо.

— Галаа удхалал даа, угайдхадаа, гэр соомнай гэрэлтэй болог, — гэжэ нүхэрни захирба.

Тэрэ бугаа абаад, соморхоноор һагсагад гэн үгы болошобо. Удангүй буу наяршаба. Бинь шагнаарханаб. Нохойнууднай һаб-һоб хусаһаар, гангинан хэрхирһээр номгоршобод. Зэмьеегэй араар саһанай шаршаганаха дулдаба. Энэ Жаадай. Би тэсэжэ ядахадаа, дахасаанаа хэдэрээд, хойноһоонь гарабаб.

— Ахатан, хаанабта-өө?! — гэжэ ооглобоб.

— Аа, ер наашаа, — гэжэ Жаадаймни харанхы сооһоо харюусаба. — Мээл урмагүй хоёр гээшэ хабди?..

Нүхэртөө ошобоб.

— Хара, — гэн Жаадай үбгэн саһан дээрэ шуһандаа зууралдашанхай барбагар бараан юумэ руу зааба. — Шара шубуун! Тьфуу! Шара шубуугаар шүдхэр хээд, зэмьеегээ шатаагаад, бусахаяа байһан зүнтэг залуу хоёр байбабди. Үгы, юрэдөө, тээсгэн өөдөө хараха ухааншни хүрөөгүй юм нэн гү?

Үбгэжөөлэйнгөө уурлашоод байһые тухайлжа, мүн өөрынгөө тэнэг тэншүүе шамарлан, газар доро орошохо дурамни хүрэбэ.

— Тэнтүү, тэншүү урьяжа, үйлэ хүүлэн алдабалши, жаалдамар. Өөдөө үлэхэ ухааншни хүрөөгүй юм гү, юрэдөө? Нохойнуудайнгаа өөдөө собхоролдохо, дугташахые обёороогүй хүн гүш?

— Үгы, — гэжэ толгойгоо ганхуулжаһаа ондоо харюу намда хаанаһаа байхаб. Тэрэ зэмьеедэ мүнөөшье хүрэтэр ангуушад тогтодог. Иимэл шүдхэр хараһан хүнби, битнай, — гээд, Тэнтүү үбгэн хүр-хүр ханяан энеэбэ.

Айжа хүрдэшоод нууһан бидэнэр харанхы бүгшэм сооһоо мултаржа, сэбэр сарюун агаарта гарашаһан мэтэ нэгэн доро хүхишэбэбди.

— Аа... тэншүү Тэнтүүгэй зэмьее гэдэгнай тэрэ гү? —

гэжэ би амаяа барибагүйб.

— Юун? — гээд, Тэнтүү үбгэн дуулаашагүй болобо.

Харанхыда нүхэдэймни нэгэн гуяием үбшэнтэйгөөр шэмхэжэрхибэ.

2

Бороо хэдэн хоногоор үнээрэн оробо. Доро буушанан бараан боро үүлэнхээ унан хабижал хабижал байна. Зүдэрүү хүйтэн. Хэхэ ажалшые байхагүй. Хаа-яа бороогой нам гэбэл, хүсэд эдеэшээгүй нэрхэ, гүлзөөргэнэ түүхэээ гарахабди, наһатайшуулнай хажуурнуудаа барин, добо газарай ногоо сабшаха. Тиигээд хэдыдэхи үдэрөө гээшэ һэм, тэнгэри баруун хойто зүгһөө сэлмэжэ захалба. Ханги-набта болотороо уһаяа шабхажархиһан бараан хара үүлэд модоной орой дайрахаһаа наагуур зүүн зүг руу холжоржо эхилбэд. Хаа-яа тэдэнэй забһараар сээл хүхэ тэнгэри харагдаад абаха юм.

Үнгэрэгшэ хэдэн хоног соо Дугар бригадираа мүртэй хараагүйбди. Залуу һамган Намсалмаатаяа юу хэдэг, юүгээ хөөрэлдэдэг юм? Бригадирнай эдээ шанаха үедэ бии болоод, сайн бусалтар гү, али шүлэнэй болотор түүдэбшын дэргэдэ энэ тэрэ юумэ хөөрэлдэһэн нэрэ зүүгээд, отогойнгоо харанхы нүхэ руу гулдиршаха. Хаа-яа тарган Намсалмаагайнь һабяаһагүйгөөр «һи-һии, һа-һаа» гэжэ пишаганаса энеэхэ, Дугарай бүр-бар үүгэнэхэ дуулдаха. Тэнтүү үбгэн гаһаһаяа хүхэхэ һамбаандаа:

— Дугар дүшэ гарашоод... — гэн, толгойгоо һэжэрхэ. Тэрэнэй бригадирые зэмэлһэн, шоо үзэһэниеншье ойлгохогүйбди.

Наранай нилээн тонгод гэһэн хойно би эдихэ хүнэһэнэйнгөө дуһантаһые мэдэжэрхибэб.

— Мори үгыт даа, гэртээ ошоод ерэхэм. Эдихэ хоолни дууһаа, — гэжэ Дугар бригадирта хандабаб.

— Тэнгэрийн сэлмэхые хүлэжэ һуугаагшэ? Залхуушаг хүн гүш даа, нүхэр? — гэн, тэрэ нүхэд руумни харан хэлэбэ.

— Ёпоошхомни дууһашоо... Унаа үгыт даа, би хүнндөө бусахаб...

— Мори шамда үгэхэгүйб, — гэжэ тэрэ эридээр хэлээд, хүхэээ баряад, түлээ бэлдэхэээ ябашаба.

— Хүлээ... Үнөөхи халаахайнгаа үһөө нэхэбэ энэшни, — гэжэ Тэнтүү үбгэн хэлэбэ. — Хүлээ, Дашиихан. Хаана ошохо хэм, мори үгэнэ бээ.

Мүр дээрээ томо гэгшын харуудха үргэлэнхэй, баруун гараараа хэдэн бүдүүн, һаглагар мүшэртэй гэцүүһэ шэрэнхэй бригадирнай шал-пял норошоһондоо бүри ууртай бусаба.

— Би шамда мори үгэхэгүйб гэжэ буряадаар хэлэнэб, ойлгоно гүш? — гэжэ бригадир үбдэгүүдтээ гараа түлгаад, үгэнүүдээ үе үеэрнь таһалан, нюдэээ хүйтөөр ялалзуулан хэлэбэ.

— һая арба хүрэжэ ябаһан үхибүүе хашахадаа яанабши? Хэдэн хоног хээрэ ябаһан морин яашаха хэм? — гэбэ Тэнтүү.

— Урда үдэрнүүдтэ ошохоёо яанаб, юу уламайгаа һахижа, эндэ хэбтээ юм? Харыт, наранай бултаймсаар, «ёпоошхом дууһаа» гэжэ гонгинонол...

— Тиигээ һаа, би ябагаар ошоход. Табиha гүт? — гэжэ сэхэ урдаһаань харабаб.

— Аа?

— Ябагаар ошоод ерэхэб гэнэб. Табиha гүт? — гэжэ дабтабаб.

— Энэм яаһан үсэд хүбүүн бэ? — гэжэ Дугар бригадир хамар дороо гүбэнэбэ. — Ябагаар гэнэ гүш?.. Ябагаар... — тэрэ бодолдо абтанги үргэээ эльбэсэгээбэ.

— Бү тэншүүрэ, Дашиихан. Бүрхэг хүни төөрижэ болохош, — гэжэ Тэнтүү үбгэжөөл хорибо. Би бүтүүхэн маргаадхибаб.

— Ябагаар... гансааран... — гэжэ Дугар бригадир хэндэшье хандангүй дуугарба. — Эрэ хүн зориһондоо хүрэдэг гэлсэдэг. Дашиихан түбһэн юумэнһээ далтираадхихагүй эрэ байха.

— Табиш, табиш саашань, — гэжэ Намсалмаагай һөөлдэнги нарин хоолой отог сооһоо дуулдаба. Тэнтүү нам руу хайрлангыар хараад, толгойгоо удаахан хэжэрнэ. Тэрэ сохом лэ намайе дэмжэнэгүй.

— Яахаб, теэд табихал болоо гүби даа. Колхозой ноёдто бү харагдаарай. Сэлмэхэтэйл адли, урдаа хараха бүһэтэй зоноо гэртэнь табижархиһан хүн боложо һунаалгахаб. Үглөөгүүр эндээ байгаарай даа, зүү? — гэжэ Дугар һүүлшынгээ үгэнүүдые һаймһаруу нялууханаар, ёһотой аха нүхэр мэтэ энхэргэнээр хэлэбэ...

Би мүнөө дүшэ һаһа хүрэнхэйб. Дугар бригадирай орондо һаа, ардагар жаахан арба һая хүрэжэ ябаһан амитаниие бүрхэг һүни гэртэнь табихагүй һэм. Теэд тэрэ үемнай мүнөөнэйхитэй жэцхээр бэшэ ха юм даа. Дайн һая дүүрээд байгаа. Балшар багахан үхибүүд колхозойнгоо ажалда хабаадажа эхилдэг һэн. Арбатай бидэнэр гар хажууршад, һүниин моришод болоод ябагша һэмди...

Боро хараанаар гэр тээшээ гэшхэлбэб. Далантай харгы нилсагар нойтон, үе болоод лэ шалбаагууд дайралдана. Хуурай үбһэн дүрэнхэтэй шархимни нэбтэ норожо, хүлдөө шулуу шагтагалһандал, хүндэ болошобо. Харгын хажуу тээ хэбтэһэн нүүлэ дээрэ һуужа, шархияа тайлаад, бусалгандаа абахаар нюубаб. Баруун талаарни пэтэн хара ой, зүүгээрни Хүлэрэгтын гол зубшаһан һөөг бургааһанууд түглылдэнэ, сабшалан дээгүүр бороогой уһан сайбайна. Хараа байса тойроод хаб харанхы болошобо. Амияа дарахын тэдыдэ гэдэргээ эрьежэ харабаб. Аяар холо агаарта мэтэ түүдэбшымнай гал улаан хэлээрээ харанхые сүмэлэн долёоно. Тэндэ галай халуун ольһондо нюрга, гэдэһееэ шаража, элдэб эсын айдаһатайшые, хүхюуншые хөөрэлдөө дэлгэжэ, нүхэдни һууна ёһотой. Нам тухай хэнииньшые һанаата болоногүйл даа. Магад, Тэнтүү... Түүдэбшынгээ гал хараһан зандаа зогсоноб. Али эртэ дээрэнь бусалтай гү? Теэд ямар шалтаг олохобши? Яндан аймхай амитан гүүлэнхаар, яһаа хухарбал, холо дээрэ ха юм.

Уһатаһан нюдээ аршаад, хоһон түйсэтэй туулмагаа

зүүн мур дээгүүрээ хаяад, шийдэнги гэшхэлшэбэб. Уна шэгэшэн харгын халтирхай гээшэнь! Арба тарба модотой Хүлэрэгтын хушуунда хүрэжэ ерэбэб. Добо газар хадаа харгын шулуулиг, элһэлиг. Хүнгэхэнээр гүйн оройдонь гарашаб. Гэдэргээ эрьехэдэм түүдэбшэмнай далда орошонхой байба. Гансаарханаа хүнийн харанхыда үлэһэнөө досоогоо жэхын мэдэбэб.

Хүлэрэгтын хушуунһаа сааша Харгаһатын тала эхилшэдэг. хүрөөтэйгөөр хүүегшэ ой арадамни, зүгөөр олохон хүниие төөрюулһэн Харгаһатын тала урдамни.

Эсэһэндээ зүрхэмни тангалайдам туласа бүмбэлзэнэгүй, ангаха болотороо халууданһаа хоолоймни хатанагүй. Тад ондоо ушарһаа тиигэнэ... Ушарын гэбэл, Харгаһатын талын эзэн. Мэдээ орохоһоо хойшо энээн тухай дууладагби. «Хазаар моритой гал нюдэтэй», — гэжэ тэрээн тухай зариман хэлсэдэг. Нүгөөдүүлынь: «Хохимой яһан толгойтой, сагаан бүд нэхүүргэтэй», — гэдэг. Алининьшье бол, адлил аймшагтайл. Нүгэлтэй амитан заатагүй тэрэнэй гарта ородог гэжэ дууланһаа. Харин минии энээхэн арбаад наһан соогоо алаһан хюдаһан юумэмни һөөл олон. Хорхой шумуулышье бү тоолое. Хэды олон хулганаа, зумбараа, борбилоо алаа гээшэбиб?! Нёдондо зун Бакшеев Ленька гэжэ ород хүбүүнтэй ангирай, зэрлиг нугаһадай уурхайһаа үндэгэнүүдыень абажа, манээрхэ соо шанажа эдижэрхёо һэмди. Ангир шубуун ганганан уйлаа, дээгүүрнай ниидэн, хараал табяа һэн. Намарынь хүгшэн эжымни хэлээ һэн:

— Урда нуураймнай эжэл хоёр ангир мүлһэнэй хүрэтэр дальбараануудаа тэнжээжэ, далижуулжа зобобо даа, хөөрхэд. Үйлэ муутай хүн түрүүшынь үндэгэ хулуугаа хаш. Ангир шубуунай хараал аймшагтай юм даа.

— Тэрэ хулуунан хүн яахаб? — гэжэ асуугааб.

— һайн ябахагүй даа тэрэ хүн...

— Ородшье һаа гү, эжы?

— Ородууд ондоо мүргэлтэй зон...

— Тиимэ хадаа ородуудай үндэгэ хулуухадань хамаагүй

гү?

— Дэлхэйн амитан бүхэн хайратай, — гэжэ хүгшэн эжы сэхэ харюуһаа хулжаба.

— Ангирай үндэгэ ородууд эдээ наа, нүгэл абахагүй гү, эжы?

— Хашартай саашаа... холо боло, носоргонодол аһаад халахагүй, холо боло гэнэб, маанияа уншахам. Ши тэрэ үндэгэ эдээ бэшэ ха юмши, яатараа ханаагаа зобонош?..

Би шүүд лэ хэлэжэрхин алдаад, сохюулханаа айгаад, бээе барьяа нэм. Халаг, тийхэдэл нэн бэээ! Мүнөө иигэжэ зобожо ябахагүй нэм.

Тэмгэ харанхы. Юумэ мүргэжэрхихэгүйн тула гараа урдаа баринаб. Хүлөөрөө тэмтэрэн, харгынгаа далан алдахагүйе оролдоноб. Харгааната элһэлиг хүрһэтэй тала юм. Тиймэһээ муртэй ногоон ургадаггүй. Хони ямаад лэ бэлшэдэг. Бороотой жэлдэ һиирэгэр хяаг харбадаг.

Айдаһаяа дарахын тула дуу дуулаад туршаб. Дэмы. Һөөлдэшэһэн хоолойһоом хахир абьяан хорд гээд, аялга бэшэ, харин һугшараан гарашаба. Уйланашьегүйб, зүгөөр дуулажа шадахагүй байбаб. Баһа теэд шангаар дуулахын аргагүй бшуу. Үнөөхи муухаймни дуулажархибал, саб шүүрэжэрхихэ юм бэшэ гү?.. Маани уншбал, досоом хүнгэрхэ бэлэй, теэд «ом мааниһаа» ондоо уншалга мэдэхэгүйб. Хүгшэн эжы сээжэлдүүлхэ гэжэ хэды оролдодог бэ?! Уймарни ехэдэжэ, арсагша нэм, тэрьедэгшэ нэм. «Большевик, улаан командир баабайтай хүбүүн аад, бурханда хүзэглэбэл, бузар булай амитан гүүлэхэлби, абынгаа нэрэ доройтуулхалби», — гэжэ ханадаг байгааб. Үшөө пионертэ орохо наһамни дүтэлөө. «Ногоон дара эхые» бүри багадаа даржаганаса уншажархидаг бэлэйб. Мүнөө мартааб. Ай даа, эжымни, үгыетнай дуулаагүйдөө иимэ муухай тамада орошоод ябанаб. Эжын үгэ дуулаагүй — энэмнай дари дээрэ даһан — мүн лэ нүгэлдэ нэмэри болонол...

Али гэгээ оротор харгын далан дээрэ һуултай гү? Һуубаб. Нойтон газарта нюрга руум хүйтэ даагаад,

уданшьегүй дааража эхилбэб. Зунай хүни зууража үхэнхаар, ябаһамни дээрэ. «Хэбтэһэн хүн хээли алдадаг, ябаһан хүн яһа зуудаг», — гэжэ эжымни ойлгуулдаг. Зүб даа, харгыгаа нэгэн-хоёршье алхаар хороохоһоо үлүү юумэн үгы.

Наран юундэ ородог юм? Харанхы хэндэ хэрэгтэй юм? Шүдхэр, ороолонгуудһаа бэшэ хэндэ хэрэгтэй байхаб даа. Дайда дэлхэйн дала мянган сабдагуудай дуран зоргон соогоо намшуу зониие зобоохын, хүнэһыень абаашахын түлөө хүни ерэдэг ха. Ваанчиг нүхэрни шүдхэр хараһан тухайгаа хөөрөө бэлэй. Тиигээд тэрэ хөөрөөень һанаандаа оруулан алхалнаб...

— Хаана хараабши? — гэжэ ехэтэ гайхааб.

— Булагай гүүртын наанахи хуһад соо.

— Хүни гү?

— Хүни, а-һаа.

— Гансаараа хараа гүш?

— А-һаа.

— Тэндэ хүни юундэ ошоо хүмши?

— Баабай намайе эжыһээм буляаха гэжэ ерээ хаям, ногтуу... Би тэрьелээб.

— Тиигээд шүдхэр харажархёо гүш?

— А-һаа, — гээд, Ваанчиг балай тоогоошюгүй болон, нямняа баабай зуужархёод, тэнгэри өөдэ харан хэбтэбэ.

Би тэсэжэ ядаад, гарһаань угзарбаб:

— Юүгээ бүдүүрхээ хүмши. Хараа һаа, хөөрыш даа. Шүдхэр ямар бэ? Айхаар гү?

— Бараг даа. Үхэһэн хүн түрэлөө оложо ядахадаа, шүдхэр болодог гэлсэгшэ гүбэ. Шүдхэр хүндэ хоро хэдэггүй. Би оройдоошье, энээнэйшье тухайгаар залд гээгүйб, — гээд, Ваанчиг хюмһанайнгаа харые харуулба.

— Ямар юумэн ябанаб? Худалаар хэлэнэ гүш даа? — гэжэ би маргангыар, үнэншэжэ ядангыар дуугарбаб.

— Тиийээр араг яһан. Саб сагаан. Хохимой тархи. Аман, хамарайнь нуурида амхагар нүхэнүүд, нюдэнэйнь улхархай сооһоо хүхэ дүлэн сасарна. Шүдэнүүдынь ирзайлдашанхай... Үшөө ямар гээшэ һэм даа, байза... Аа,

арбагануур ута сагаан үнэнийн хийдэнэ... Тийгээд тэрэ газар дээгүүр холо холо алхан хийдэнэ...

— Газар гэшхэхэнь дуулдана гү, Ваанчиг?

— Үгээ. Намархан шэнгээр хажуугаарни үнгэршоо.

— Шам руу хараа гү?

— Би халаабша харуулаад хэбтээб. Тэрэ хохимой тархинь нам руу хазагад гэнэн аад...

— Ши сохом худалаар хэлэнэш, — гэн, би өөрөө шүдхэр хараагүйдөө шаналан, үнэншэбэгүйб.

— Үнэншөөгүй хаа, Булагай хуһан соо ошожо хоныш, — гээд, Ваанчигни тэнгэрийн уудамда хэлбэлзэгшэ будан сагаан үүлэ шэртэшоо хэн.

Би зүрхэлөөгүй хэм...

Аалиханааршье хаа, урагшаал дабшажа ябанаб. Муу юумэ бодоходоо, нюрга руумни хүйтэ даана, досоом ямар бэ даа хоһон, аягүй, жиирэггүй болоодхино. Дугар бригадирай Намсалмаа намга абаагүй хаань, Ваанчиг маанадаар үбһэндэ ябаха хэн. Тэрэ гансаарайем табихагүй хэн. Мүнөөл хоюулан хөөрэлдэжэ, хүхилдэжэ ябаха бэлэйбди. Тэрэ тэнзэгэр Намсалмаа намайе Ваанчигай нүхэр гэжэ хоролходог. Яба хоролхог, шоо үзэг. Халаахайгаар хайруулааб. Иигээд бүгшэм халуун үдэрнүүд болохо. Тийхэдэл Намсалмаа үйлэ маанияа үзэхэ даа. Хамаг тарганиинь хайлахаяа, аминиинь хаагдахаяа ханаад, Хүлэрэгтын голой сүмхөөг соо ошожо нуудаг. Би боролжын саагуур маряжа ерээд лэ, хубсаһиень нюужархихаб. Шараа нүсэгэн Намсалмаа яаха хаб?

Энэ бодолшоо досоом нэгэ бага хэгээ орожо, урматай гэшхэлбэб. Тойроод үнөөжил дүлии байгаали. Холо саана нохойшье хусахаяа, бэлшээридэ табигдаһан мориншье турьяхаяа яанаб даа?..

...Ехэ добуун дүтэлбэ. Энэ эгээл аймшагтай газар. Добуунай оройдо наглайжа нуудаг ганса нарһанай бүдүүн гэшүүһэнһээ дүрбэн жэлэй саана зайгуул архиншан боожо үхэшэһэн гэлсэдэг. Тиймэ муухайгаар үхэхэн хүн заатагүй шүдхэр болоод, түрэлөө оложо ядан, уйлажа улижа ябадаг

юм гэдэг. Һүниндөө энэ багаар хүн гансаараа ябахаяа болиной. «Тэрэ нарһан багта һүнийн тэн багаар бишыхан үхибүүн бархирдаг, хүхэ гал дэбхэрэн гүйдэг», — гэжэ хэлсэдэг.

Ехэ добуунай бооридо хүрэжэ ерэбэб. Амиды мэндэ арадань гаража абабал, һанаамни амарха, үхэлэй һабарһаа мултарха һэм. Ехэ добуун унтажа хэбтэһэн аймшагтай томо арьяатан мэтээр түглынэ. Түшэгэнэһэн зүрхээ барижа ядан, уһатажа хараагаа алдажархиһан нүдээ аршан аршан добуун өөдэ маряаб. Эжы, эжымни, абарыш даа, гүйжэ ерээд, гар дээрээ абаһайш даа. Гэдэргээ харахаяа айнаб. Арадам нэгэ юмэн дахашанхай, буруу алхам хэбэлни аһашахоор бэлэн ябаһаншуу.. Эжлүүдгүй «ум маанияа» дабташаб. Туһагүй. Хүлнүүдни һалганаад ээдэлдэнэ. Тогтошобоб. Шэхэн соом ханхинана, зүрхэмни хүндөөр, дорьбоотойгоор нударна. Шуухирса бархиран, газар тэбэрин унашаб.

Хэды шэнээн хэбтэһэнэ мэдэнгүйб. Гэнтэ Харгаһатын һүнэй фермэ тээһэ хүнэй дуулахые сонособоб. Гансатал һугшараагаа залгин үндыбэб. Шагнаарханаб. Пэтэн хара үүлэдээр даруулжа, дүлииршэһэн Харгаһатын талые, нүдэ балай харанхыда эзэмдүүлшэһэн энэ хизааргүй оршолоние һэтэ сохин, ирагуу һайхан дуунай аялга борбогонохожо байгаа зүрхэндэм хүсэ оруулба, зориг асарба. Гэнтэл мэдэхэдээ, гүйжэ бодошонхой байбаб. Мэдээ орохо бүрим, дуунай аялга эли болоно. Хаһаг тэргын мөөрнүүдэй хахинаха, хонхосог соогуур гарахадань, хоһон баагуудай бэе бээе сохихо дуулдана. Танижархибаб. Бүдын Должомаа, намтай суг һурадаг Бүдын Должомаа эжынгээ орондо тоһоной заводто һү тушаагаад, бусажа ябана ха юм.

Комсомол арюухан солоннай

Холье дуудаһан юмэл даа.

Дуула, дуула, Должомаа! Бишни Ехэ добуунай оройдо шүдхэртэй зэргэлээд зогсоноб. Алимши, шүдхэр? Харагдыш! Хоолойгоо заһаб. Тиигээд хүхиһэндөө гуяа альгадажа ерээд лэ, гэр тээшээ хамаг шадалаараа нүсэгэн хүлэйнгөө

хордотор гүйжэ мэдэбэб. Үнөөхи харанхымнайшье мэдэгдэнэгүй, элдэб хүрөөтэй арьяатадые һануулан найгалдагша харгы дахан ургаһан халаахайнуудшье һаналыем татанагүй. Һэрюун агаар сээжэ зүрхыем омог баяраар халяана...

3

Үнгэрэгшэ зун нютагаараа айлшалаа һэм. Ваанчигайда зорюута ошобоб. Үйлсэ руу хараһан дүрбэн ехэ сонхотой гэр намда заажа үгэбэд. Баян бүдүүн һуудаг юм ха юм даа гэжэ баясан сэдхэбэб. Шүргын түмэр барюултай үүдэ татаад ороходом, хэрэлсы дээрэ бүхэтэрхэн, буурал толгойтой үбгэн һаял хүлдэ ороһон шараа нюсэгэн тэрзэгэр харахан хүбүүе үбдэгэйнгөө хоорондо хабшанхай, самсыень үмдэхүүлжэ ядажа һууба. Толгойхониень үнэдөөд, аргадана. Дэмы. Монсогор харахан габыень дүмүүхэн альгадаад, зандарна. Дэмы.

— Үгы, энэм яаһан хэдэр, хэнээ һажаһан шолмоб. Үү, харыш, айлшан ерээд байнал, түргэн хубсалайл, айлшан харааха, гасаалха... Энээхэниемнай буляжа абашаха, — гэн, ала доогуурнь һабардан, нам руу зааба.

Дугар үбгэжөөл намайе танибагүй хэбэртэй. Мэндэшэлээд, Ваанчигтанаар һонирхобоб.

— Должомаань агитбригада абажа үбһэшэдтэ гаранхай. Долоон үхибүү түрэжэрхёод, дуугаа дуулаһан зандаа агша. Энэ бидэ хоёр лэ наншалдажа, бэе бээе эрьюусэлдэжэ үнжэдэгбди. Заа, заа, бү тэршөлэ гэнэб. Үмдэ энэ алгабшайа. Бэшэниинь номхонууд юм һэн. Энэ гэжэ дан лэ һаа тэршээ амитан... Тамни хэнэй хэн гээшэбта? — гээд, тэрэ гараараа һарабшалан нам руу хараба.

— Танинагүй аалта?

— Наһан ехэ болоо. Дала хүрэшэбэб. Хоолойшни танил шэнги.

— Дашиихан. һанана гүт?

— Татай! — үбгэжөөл нюураингаа уршалаануудые

задалан энеэнэ. — Үнөөхи Хүлэрэгтэдэ сугтаа үбһэндэ ябаһанаа һанана гүш? Һүйтэйл оромгүй хүбүүн бэлэйш, һаа-һаа. Гэртэжиншни нютагаа зөөһөөр хэды жэл болобо даа?

— Тэбхэр хори.

— Һэ! Үсэгэлдэр лэ мэтэ. Саг ямаршье түргэн гүйдэлтэй гээшэб? Гайхалтай. Зай, газаа юундэ байгаабши, орыш манайда. Ваанчиг гэжэ шүдхэр үсэгэлдэрэй архидаад, мангарлаа юм гү — тэндэ хэбтэнэ, — гээд, Дугар үбгэн хургаараа ара нюрга руугаа зааба.

Ваанчигтаяа таалалдахаһаа наагуур уулзабабди.

— Бараг ноён болоо. Городто гүндүү ехэ байратай гэжэ хэлсэгшэ. Намайгаа хүн гэжэ тоожо ороһоншни болоол, — гэжэ Ваанчиг бага ёгтотойгоор хэлэбэ.

— Эсэгэ-аа! — гэжэ мангартай һөөлдэнги хоолойгоор Ваанчиг ооглобо. Үүдэндэ Дугар үбгэн гансатал бии болобо.

— Алаабхиһаа нэгэ хахадые асарагтыл даа, — гэжэ тэрэ тунхарихагүйгөөр, мангарлиг һөөлдэнхэй хоолойгоор зандараад, үмдэнэйнгөө хармаанһаа уршышһан табан түхэриг гаргажа, стол дээрэ хаяжархиба.

— Эсэгээ зарахадаа яанаш, һөөл аягүй шэнгил?..

— Ошоод ерэнэ бээ, сүлөөтэй, пенсионер хүн хаям. Бишни үсэгэлдэрэй амаралтада гарааб. Нүхэдөөрөө багасага угаагаад... Комбайнмни бэлэн. Таряанда оротор Кавказ, Крымээр зайгаад ерэхэмни.

Уданшьегүй үбгэжөөлнай хахад хараяа асарба. Архиин халуун доро хөөрэлдөөн ульгам, ордоһотой болодог. Гол түлэб үнгэрэн ошоһон үхибүүн наһаяа дурсан, уяран һуунабди.

— Булагай хуһад соо шүдхэр хараһан хүн гүш? — гэжэ асуубаб.

— Шүдхэр? Ямар шүдхэр? — Ваанчиг бүлхэгэр нюдээ ехэ болгожорхибо.

— Ногтуу абаһаа тэрьедээд, Булагай гүүртын наанахи бүлэг хуһад соо ори гансааран хоноходоо шүдхэр харааб гэжэ намда хөөрөө һэмнайш. Һананагүй аалши?

— Аа... хая, долоон хүндын саагуур хая, — гээд,

Ваанчигни нюдээ анин энеэбэ. — Энэ газаа нуугша эсэгэдээ хаюулхадаа, сэдхэлэй үбшэн болошоод, бэдьхэтэшоод ябаа нэн бээб. Тиигээд лэ ханаа сэдхэлээ заһахын, уй гашуудалаа саг зуурашье хаань, мартахын тэдыдэ худалаар хэлээ нэн бээб. Энэ эсэгэ олон дахин намайе газаа хонуулһан хүйхэр ааб даа.

— Эжышни?

— Эжы аялһаар арбаад жэл болоо... Алтан эжытэй нэм даа...

Өөһэд өөһэдынгөө бодолдо эзэлэгдэн, нилээн үни абяагүй нуубабди. Хүн урдахияа мэдэхэ бэшэ хадаа элдэбээр лэ ажаһуудаг гэшэ ха даа. Гушан жэлэй саана Дугар бригадир ямар сарюун, бээдээ найданги, зандарган хүн ябагша нэм? Харин мүнөө?..

— Намсалмаань хаана агшаб? — гэжэ өөрөөшье мэдэнгүй асуужархёод, юундэб даа аягүйрхэбэб.

— Баабайн залуу намган гү? — гэжэ Ваанчиг дабхар асуугаад, уралаа жэрхэнгээр уршылган мнһэрбэ. — Эсэгийн эрэ бээ алдахада үлдэжэрхёо нэн. Олохон айлые хүлгөөһэн, бүлыень һандаргаан алдаһан Намсалмаа даа... Эжын мэндэ байхада, төө тэрэ хэрэлсы дээрэ нуугшаһни дахин ниилэе гэжэ ерээ нэн. Эжы дүтэ үзөөгүй бэлэй... Теэд мүнөө үншэршоод, зүдэршоод ябахадань хайрлаад, муу һайншье һаа түрэхэн хүбүүниинь, угыень залгуулжа ябаһан нэрэтэй хадаа асарааб.

— Бишни Хүлэрэгтэдэ үбһэндэ байхадаа шиниингээ үһөө нэхэжэ, дэрэ доронь, мухалайдань халаахай хэжэрхёо бэлэйб.

Ваанчиг энеэшэбэ:

— ханааб, һананаб. Нэгэтэ Тэнтүү үбгэнэй зондо хөөрэжэ нуухыень шагнаа бэлэйб. Юумэ тааруулаад, энеэдэ зугаатай болгоод, хөөрэжэ ядадаггүй үбгэн бэлэй.

— Муу, гажа буруу юумэн болоо гэжэ сэдхэлээрээ мэдэрээд лэ, тэмсэхэ аргамни тэрэл байгаа ха юм даа... Должомааһни дуулаһаар зандаа ха юм.

— Зандаа, — гэн, Ваанчиг тэрэниие заһаруулжа

шадахагүйш гэнэншүүгээр, сүхэрэнгээр гараараа зангажархиба. — Улаан сурбадаа даруулшаһан аад, зонһоо эшэхээ яадаг гээшэб? Мээл шортоо эхэнэр. Үдэшлэн ерэхэ, шимни багымнай нүхэр боложо, ойлгуулаарайл даа, зүү?

— Үгы даа, бишни хорихогүйб. Должомаа дуулаг, дуулажал ябаг, — гэжэ Ваанчигайнгаа мүр дээрэ гараа табин хэлэбэб.

Нүхэрни ууһан архидаа нилээн халашаба. Тиигээд ябаха дээрэмни намайгаа хүзүүдээд:

— Дуулаг гэнэ гүш Должомаае? Дуулаг лөө. Мяханһаань мяхан таһарха һэн гү? Хүндэ хэрэгтэй юм һаань, дуулаг лэ. Түлбэригүй хоолой байнал гэжэ дуулаг лэ. Бишни, Дашиихан, һогтоходоо муу зантайб. Юумэ һандаргаха, сонхо шэл бута сохиho дурамни хүрэдэг. Тиигээд аашалхаяа забдахадамни, Должомаа урдамни байгаад, дуугаа дуулашадаг. Бишни гансатал номгоршодог, даяа норшодог, нал наһан болошодогби. һонин бэээ?

ҮДЫН ХАЛУУНААР

Сээл хүхэ тэнгэрээр бамбагар сагаан үүлэд тала дайдаар һүүдэрээ дахуулан, аалиханаар үлгүдүүлэн, хөөбэлзэн, зүүн зүг руу үлэ мэдэг һамарнад. Хэдэн үдэрэй урда тээ ороһон аадарай һүүлээр жэнтэй халуун наранда татуулан, өөдөө харбаһан ногоон дээгүүр үнгэ бүриин сэсэгүүд үлэ мэдэг үлээһэн бүлээхэн һэбшээндэ үнжэгэн зөөлөхэн толгойнуудаа аятай зохидоор дохилзуулнад.

Үльдэргэ горхониие зубшааша үдхэн шугы соо хороһон шубуу шонхор һэрюу татахатай адли хүхюүгээр пишаганалдан, мүшэрһөө мүшэртэ һард-һард ниидэнэд.

Элһэлиг эгсэ гарасаһаа тээ урда мүнсэгэрхэн наруули эрье дээрэ сагаан шара плати, ягаахан пулаад дэлгээтэй холоһоо харагдана. Теэд эзэниинь энэ багта үгы хэбэртэй.

Уданшьегүй далантай харгы дээрэ велосипедэйнгээ армагта аса, тармуур уянхай задарюун сэбэр бээтэй хүбүүн

харагдаба. Наранда шатажа, хүри улаан бээтэй болоштон тэрэ хүбүүн майка, үмдээ тайлажа, руль дээгүүрээ нэмэрюулжэрхинхэй, хүлһэ лэбшһэн юумэ горхондо дүтэлбэ. Тэрэ үдын хурса наранда харгаһан нүдээ альгаараа һарабшалан, хамар дорохоноо сэрэгэй маршын аялга гүнгэнэн, иишэ тиишээ хараашалан гэхэдээ, эрьедэхи хубсаһа обёоржорхибо. «О-һоо, ямар үхиниинь уһанда орожо байнаб? Байза, эдэниинь абажа, нюужархёод, шугын оёорто хоргодоод, хүлээхэ юм байна. Яагшал аабши, басаган?» — гһэн хүлээгдээгүй бодол анханһаа тоомгүй, салиндайхан хүбүүнэй толгойд түрэжэ, досоонь эбжэгэнээд абаба. Хүбүүн велосипедээ бургааһанай һүүдэртэ хаяжархёод, шугы руу шэнгэшбэ. Танигдаагүй эхэнэрэйнгээ хубсаһа бүтүүхэн энеэсэгээн, һөөл яаруугаар монсогойлоод, горхон өөдэ бүхын һагад харайшаба.

Үдхэн бургааһанай дунда уһа руу нэнгэн татаад һууһан һаглагар ехэ набшаһа мүшэртэй годилзуу хуһанай дэргэдэ ерэжэ зогсобо. Шиигтэйшөг платиһаа дуһиин аятай шэнгэһэн хангал, мүн баһа эдир залуухан басаганай таагдашагүй зохид үнэр хамарыень дарьбагануулан анхилна. «О-һоо, сохом лэ манай эндэхи басаган бэшэ. Городой хаш. Городой басаган гартам оробош. Шамайе гасаалхадаад, уһа нүдэн болгоод, бухиндааш гаргаад табихаб даа. Гансааран зайхыеш болуулхаб», — гэжэ буржагар үһэтэй, ёлогор хара нүдэтэй үсэгэлдэрэй сэрэгшэ шэбшээд, өөдөө харан эмнеэд абаба.

Үльдэргэ гурбан алхам үргэнтэйшье һаа, зарим тээгээ хүлгүй гүнзэгы сээлнүүдтэй, шүдэнэй яншама хүйтэн, шэлдэл сэбэр уһатай горхон юм. Хүбүүн гарайнгаа балсангуудые монсогонуулан гоёшоогоод, хүхэ нейлон алгабшайа заһасагаагаад, хуһанһаа барисалдан һуужа, хүлөө уһанда хүргэбэ. Аятай хүйтэн уһанай жэн хүл, нюрга өөдөнһэ һэбшээ татаһан мэтээр үзэгдэбэ. Тэрэ зохидшоһондоо нүдөө аняад, юуб даа шагнаархан һуушаба.

Тииһээр һуутараа бага бээрэд гһэн хүлнүүдээ уһан сооһоо шолд байса татан абаад, доошоо тонгойжо,

налганаһан альгаараа уһанай нюрууе эльбэбэ. Оёортонь, наранай элшын тудан тоборюулгахан соо шаб шарахан элхээнүүдэй хүдэлхэ, хүхэ ногоон нюргатай, годлидол шуумар жараахайнуудай дугтагашалдаха, ноб ногоохон һиимэгэр замагай һуунагтан хумирха харагдана. Үлэ мэдэг мэлмэрээ урасхал хүбүүнэй нюдэ, шэхэ, хамарыень годилзуулан, нюур шарайень айдаһатай, үзэмжэгүй болгожорхино. Тэрэ урал амаяа һориилгожо байжа, абяагүйгөөр энэсэгээн, уһан дээрэ харагдагша өөрынгөө дүрэ шарайе наадална. Сэрэгэй албанһаа һаяхан бусаад, сэсэг набшын хангалаар анхилааша түрэл тоонто дайдаараа зоргон соогоо сүлөөтэйгөөр бухиндажа, жаргажа ябахань ямар гоёб даа!

Хүбүүн эжэлэнгүй шунгаад гараба. Нойтон бэень һэрюу татаад, зохид гээшэнь! Гэнтэ тээ дээрэхэнэ уһа турьяха, салгидуулха шэмээн соностожо, манай хүбүүн багжагар бүдүүн гарнуудаараа ногоолиг эрье тулган, булай солбоноор хүл дээрээ бодошобо. Сохом лэ платиин эзэн гэжэ тэрэ тухайлаад, хуһанай һүүдэртэхи үдхэн, шиигтэй ногоон соо хэбтэшэбэ. Хүлээһэн, танигдаагүй эхэнэрын дүтэлжэ ябана. Тэрэ нюдөө аняад мийһэрбэ. Яһан удаан дүтэлнэб?

Тиһээр хэбтэтэрээ, юундэб даа зүрхэниинь тэсэжэ ядангяар сохилжо оробо. Гайхалтай... Хэнһээ, юунһээшье айдаггүй, нютаг нугадаа суутай хүйхэршүүлэй нэгэн аад, юундэ хоргодошохо дураниинь хүрэбэб? Хэн хэниешье мэдээ бэшэ аад, иимэ дуутайгаар ёборходоо яһан зүрхэн бэ? Энэшни хулгай бэшэ ха юм. Тоомгүй хүнэйл юрын лэ ямаршье хорогүй ааша ха юм. «Үгы даа, тон буруу, эшэгүүритэй юумэ хэбэб. Үхибүүн, үбэшгэй тэнэг амитан бэшэ аад, дэмыл иигэжэ хэбтэнэб», — гэхэн бодол толгой соонь уурхайлаад, мэнэ гүйжэ бодоод лэ, дороо бажуугаад хэбтэнэн хубсаһа байрадань абаашажа табижархиха дураниинь хүрэбэ. Зүгөөр энэ бодол дан хойнотожо ерэбэ... Басаган обёоржорхихо. «Ээ-эх, тэрэ сагайнгаа шаасалангаар болуужаг, мяханһаам мяхан таһарха хэн гү?..

Намае танихагүй... Хубсаһыень энэ хуһанай гэщүүһэндэ үлгөөд лэ арилшаха юм байна», — гэжэ хүбүүн сэдхэлэйнгээ хөмороо даран, ханаагаа захиба. Тиигээд шиидэгшээ бүтээхэ ханаатай үндэгэд гэхэтээ адли бурхандад найхан юмэ харажархиба. Хүбүүн сошохон, харгаһандаа шүүд лэ абяа гаражархин алдаад, амаяа альгаараа бүглэн, нюдээ анижархиба. «Зүүдэн гү, али үнэн гү? Али хорьмоһоёо хараба гүб?» — гэхэн бодол толгой руунь сахилгаан түргөөр харбаадхиба.

Эрье зубшаһан үндэр һөөгүүд үдхэн ногоон оройнуудаараа ниилэн, горхон дээгүүр бүхээг татажархиһан шэнги болгоно. Нариихан горхон томо городой сэсэрлиг соогуур зурыһан һүүдэрлиг зүргэ харгые хануулна. Наранай туяа үдхэн набшаһадай забһараар элбэгээр адхарна...

Үнжэгэн сагаахан бээтэй, хятагар нарииһан матаргайтай, соол хара үһээ мүндэгэр томохон сээжэ дээгүүрээ унагаһан, зурагтал сэбэрхэн басаган үдэгсөө уһа оймон аалиханаар дүтэлжэ ябана. Хүбүүн амиа дараад, шүдээ хам зуугаад хэбтэнэ. Басаган хүбүүнэй мэдэхгүй ямар бэ даа нэгэ һөөл хүнгэхэн, зохидхон, ород дуунай аялга һалганаһан нарииһан хоолойгоор татана. «Бэээрээ дангина. Дангина даа, дангина. Ямар сэбэр басаган бэ?» — гэжэ тэрэ ханаа сэдхэлээ уяруулан шэбшэбэ. Уһатаһан нүдэн соонь гулдагар хүлнүүдтэй басаганай нугархай уян бэе түхэлөө алдажа, годилзожо байба.

Басаган цагнаархан тогтошобо. Уһанай салгидахые соносоод, хүбүүн үндыбэ. Дангина тонгойгоод, сээжэ руугаа уһа сасажа байба. Үе болоод лэ: «Ай-ай, гоё гэшшэнь, ямар гоёб!» — гэжэ дээгүүр амиласагаан хүхинэ. Наранай элшэ доро уһанай жэжэхэн сэсэрдэһэнүүд тэрэнэй бээһээ адхаржа байһан хэдэ мянган мүнгэн субад мэтээр ялагашалдан, хашарһатан харагдаба. Ута хара үһэниинь урасхалда татуулан, угаагдана. «Золиг лэ хүн, хахархай тэбшэ байнаб даа! Ямар хорхоймни годигоноод, хаанаһаа ханажа, иимэ сэбэрхэн, гүлмэр залуухан басагые

гомодхоохомниб? Бурхандал басагыг наадалаад, ямар бузар юумэ хэбэбиб, сэдхэл бодолдоо ямар хэсүү нүгэл ашабабиб?» — гэжэ үнээ зулгаахаа наагуур, шүдэнүүдээ бутара зуугаад, турьяжархихаар бэлэн болоод хэбтэнэ. Басагадай дура булягаад лэ, тэдэнэй сэбэр найхан найдал, этигэлээр үдэр хоногой, үдэшэ хүниин зугаа хээд лэ, хорин нэгэ наһа хүрэтэрөө холшортойхон соёргожо ябаһан хүбүүн хээдэшье хараа үзөөгүй басаганайнгаа урда хүгэдэн унаха туйлдаа хүрэбэ.

Басаган бүри хажуудань хүрэжэ ерэбэ. Хүбүүн аргатайл наа, газар доро орошохо нэн. Яахабши теэд, тиигэжэ шадаха бэшэ. Яһа шүрбэнэнэйнгөө үбдэтэр нойтон газарта бээ нюугаад хэбтэхэнээ ондоо юумэн үгы. Нарбагад лэ гэбэл, басаганай мүр дайражархихоор... Тэрэ басаганай сарбуудань, жэбжэгэр сагаахан хүлнүүдтэнэ сэлсүлдэгшэ үһанай жэжэхэн дүһалнуудыг обёорбо. Тэдэ дүһалнууд үдхэн набшын забһараар адхарһан наранай туяа доро мүнгэн шүрэнүүд мэтээр толотонод.

Басаган долгиндо туулгаһан хун шубуундал аалиханаар, абяагүйхэнөөр холжорһон алхасаар хажуугаарнь үнгэрбэ. Хүбүүн хургануудайнгаа үеын ташаганаса ногоо бажуугаад, духадаа элһэнэй шаагдатар толгойгоороо газар сохижорхибо. Гэнтэл мэдэхэдээ тэрэ харайжа бодошорһон байба.

— Хүлисыт, басаган! — гэжэ тэрэ хатаһан уралаа долёон, һөөлдэнги хоолойгоор ооголжорхибо. Хаанаһаа энэ үгэ аманһаань мултаршоо юм, бү мэдэе. Хубсаһыень нюуһандаа гү, шараа нюсэгэн шахуу бэеыень нюусаар, хулгайгаар хараһандаа гү, али түрүүшынхией хараһан энэ басагандаа гэнтэл, ухаан заяанда орошогүй түргөөр дурлаһандаа гү, юрэдөөл, ямар удхатайгаар хүлисэл гуйһаниинь гансал бурханай мэдэхэ хэрэг.

Үдын нара шатааһан лүнхэгэр ехэ тэнгэри доро дууран һажагша байгаалие сошоожорһон энэ ооголоонһоо басаган сошожо, унаһан алдаба. Тэрэнэй һалганаһан гараараа сэнхир хүжэ халхабшатай сээжэеэ

бүглэн, гэдэргээ эрьежэ харахадань, һаглагар томо хуһанай хажууда багжагар хүрин бээтэй, түхэреэн сэбэр шарайтай хүбүүн газар дороһоо урган бодошоһон баатартал зогсожо байба. Басаган ута һорьмоһотой гонзод гэһэн нүдэээ аляханаар эрбэгэнүүлээд:

— Ямар хүлисэл? — гэжэ гайхангыар асууба. Хүбүүн юундэшьеб энеэжэрхибэ. Басаган мүрөө хабшаад, бүри гайхашаба, мүн баһа аягүйрхэбэ янзатай. Хүбүүн энеэжэээ болижо, нүдэээ альгаараа аршаад:

— Би таниие үнинэй танихаб, — гэжэ хэлээд, бахардашаба. Басаган толгойгоо һэжэрбэ:

— Хэлыт, хүбүүн, юундэ хүлисэл гуйгаафта?

— Хожом хэлэхэб, — гэхэ зуураа, тэрэ зүрхэнэйнгөө номгоржо, анханайнгаа түхэлдэ орожо байһые мэдэрбэ.

— Мүнөө, энэ бэээрээ хэлэгты, хожом уулзахамнайшье мэдэгдэнэгүй, — гээд, басаган толгойгоо зүүн мүр руугаа нэнгүүлэн, аляа зохидхоноор хүбүүнэй сэхэ нүдэ руу далтираагүй нүдөөр харан зогсоно. Хүбүүнэй досоо дахяад долгисошобо. Тэрэнэй задарюун сэбэр бэень, омог дорюун түхэл шарайнь басаганай дура татажа эхилбэ.

— Та хүлисэгты, би... би таниие тодожо һуугаагүйб... Эндэ юрэл ябатараа...

— Зай, тиигээд?

— Велосипедээр Ангиртын үбһэшэдтэ ошожо ябатараа тантай золгошобоб...

— Зай, тиигээд? Хүлисэл юундэ гуйгаафта? — басаган харюу абаагүйдөө халаха һандарха хэбэргүй.

— Да-ну, — гээд, хүбүүн гараараа зангажархиба. — Сэхыень хэлэбэл, таниие тогтоохын, танилсахын тула хэлэндээ торосолдоһон үгэ хэлэжэрхёо һэм.

— Һэ! — гэбэ басаган. — Теэд намайе хэзээнһээ танихафта?

— Үнинэй, — гээд, хүбүүн таруушаг, саб сагаахан шүдэнүүдээ харуулан миһэрбэ. — Үни заяанай танихаб.

Басаган соол хара, зөөлэхэнөөр ялалзагша нүдөөрөө хүбүүе нэбтэ харан:

— Ямар нонин юм?.. Газар дорооо бодошон шэнги,
— гээд, нойтон үнэээ бажуун шобторно.

Хүбүүн доошоо тонгогод гэн, басаганай хубсаһа саб шүүрэжэ, ара нюргандаа монсогойлон баряад, уһа руу хүрэшэбэ.

Басаган нюдэээ ехэ болгон, нюдаргануудаа үргэндөө няан, гэдэргээ алхам хэбэ:

— Бү дүтэлэгты!

— Та намһаа бү айгты.

— Би айнагүйлби, — гэжэ басаган хүсэлэн мийэрхэн хэбэр үзүүлбэ. — Шоно нохой бэшэ ха юмта.

Үбдэгсөө уһан соо тэдэ хоёр урда урдаһаа харан зогсонод.

— Би, нээрээ, танһаа айнаб, — гэжэ басаган аалиханаар хэлээд, доошоо харашаба.

— Бү айгты. Арьяатан бэшэб.

— Мэдэнэб. Теэд иимээр бү харыт даа, — гэжэ басаган гуйнгяар дуугараад, хүбүүнэй хомхой харасаһаа нюдөө далтируулна.

— Та сэбэрхэн басаганта... Хүлисэгты...

— Дайралдаһан лэ басаганда тиигэжэ хэлэдэг гүт? — гэжэ басаган зүрхэ орон, матаргайдаа хүрэмэ үнэээ хятагад байса гэдэргэнь хаяжаржиба. — Та ара нюргандаа юугээ нюунат?

Хүбүүн тээлмэрдэжэ, хоолойгоо заһасагаагаад, хэлэхэ юумэээ оложо ядашаба. Энэ хүн намда муу юумэ хэхэгүй гэжэ этигэһэн басаган гансатал шэгээ хубилгажа, бэээ гартаа абаба.

— Харуулагты, арадатнай юун бэ? Али үзэлэй муухай гараа харуулхаяа эшэнэ гүт?

Ондоо эхэнэр һаань, манай хүбүүн онобшотойхон харюу үгэхэ, һалгануулха, мэгдэхээхэ һэн... Харин мүнөө хэлэниинь ээдэлдэшоо. Тэрэ басаганай урдаһаа гомдолтой, хайра гуйнги хараса хаяад, урдаһаань сэхэ харахаяа зүрхэсэнгүй:

— Баригты, — гэжэ хубсаһыень гартань

барюулжархиба...

Хүбүүнэй арада бургаананай харшаганаха дуулдаад лэ, тэрэл бэээрээ хон-жэн болошобо. Басаган сэбэр хүбүүнэй уһатанги соол хара нюдэнэй ялагас гэхые хаража үрдеэд, сарбуугаараа нюдээ халхалан, нюргаараа эрье түшөөд, нилээн удаан зогсобо. «Хэн гээшэб? Хубсаһыем юундэ абааб? Хулгайшан гү? Үгы даа, үгы, хулгайшан бэшэ... Яагаа зүүдэн мэтэ юумэн болобоб?» — гэжэ тэрэ шэбшэбэ.

Хүбүүн гарасын саада талын һөөгэй һүүдэртэ түбжэгэнөө зүрхэнэйнгөө номгортор хэбтэбэ. Тэрэнэй толгойгоо үргэжэ, харгы руу харахадань, тугаарайнь басаган саашалжа ябаба. Сэнхир хүхэ огторгойн аяар саана оёрто ялбан байгаа наранай туяа доро басаганай сагаан шара платинь гэрэл сасаруулһан мэтээр харагдаа һэн... «Би шамайе олохоб, наһанайм дуран. Уулзатарая баяртай», — гэжэ зэрэлгээн соо һалганан шэнгэшэгшэ басаганай хойноһоо тэрэ шэбэнэн үлэбэ...

— Ганидмаа, би тиихэдэ шүүд лэ инагаа, шамая алдажархин алдаа бэлэйб, — гэжэ Ринчин тэбхэр арбан жэл үнгэрһэн хойно Үльдэргэ горхонойнгоо эрьедэ һамгаяа тэбэрин хэлэбэ. — Айгаа һэн гүш?

— Айгаа... Мэдүүлхэгүйе оролдоо һэм.

Хүбүүн басаган хоёрынь уһа салгидуулан гүйлдэнэд, шунганад.

— Энээхэн хуһанай һүүдэртэ хороод хэбтээш, а-һаа!

— Тиимэ... Эндэхэнэ хэбтээ һэм, — гээд, Ринчин ногоон дээрэ гонзойн хэбтэбэ. — Намайе золиг лэ амитан гэжэ һанаа һэн бээш...

— Үгы... али... байза... түрүүшөөр хулгайшан, хулигаан гэжэ һанаа һэм... Тиигээд һүүлдэнь ойлгожорхёо бэлэйб, — гэн, Ганидмаа үбгэнэйнгөө мүр дэрлээд, хургаараа хасарыень, уралыень үринэ.

— Үглөөдэрынь Ганга гүйлгэжэ ошоо һэм. Шадал

соогоо гоёо хэн бэээб. Нэрыеш мэдэхэгүй байгааб. Таниха хүбүүдхээ һурагшалааб... Аргагүй омог зантай Ганидмаа гэжэ нэрэтэй басаган нагасындаа айлшалаад, городоо бусаа гэжэ дуулаа хэм, — гээд, Ринчин һамганайнгаа наранда халаһан үнэ эльбэнэ.

— Омог... — Ганидмаа энеэсэгээнэ. — Шинии һүүлээр омогоошье алдажархёо бэлэйлби... Һанахада һонин, тиймэ бэээ? Оройдоошье харалсаа танилсаагүй хоёр аад... Харин тийхэдэ заримашуул наһаараа сугтаа эжэлэн наадаһан, нүхэсэһэн аад, дураяа ойлголсонгүй тарашаха... Ши, Ринчин, намайе городто нилээн бэдэрээлши даа...

— Үгы, Ганидмаа, гансатал олоо хэм, — гээд, Ринчин үхибүүдээ дуудаба. — Амгалан, Жибземаа, холо бү ошогты, ерэгты наашаа... Би гэрыетнай гансатал олоо хэм. Тийгээд орохоёо айдаг, халажа ядадаг бэлэйб. Шамайе үйлсэдэ, сонходошни оло дахин хараһан байхаб.

— Хайрата минии Ромео...

— Бишни нэгэл зорилго урдаа табяад ябааб. Институдта заатагүй орохо! Толгойнгоо дүнгээртэр номоо шагаахаб. Хүбүүд үдэшэндөө гараад ошохо, харин би забда залиин гарахада, танай газраа гүйжэ ерэхэб... «Студент болобол, шамтай танилсахаб, унабал, һээгүй тонилхоб», — гэжэ өөрөө өөртөө тангариг үгөө хэм.

— Унаа һаа, нээрээ, танилсангүй ябашаха байгаа гүш?

— Бү мэдэе... Тийгээд лэ институтта абтамсаараа зүрхэ орожо, одоошье...

Лүнхэгэр хүхэ тэнгэрийн гүн соо хүбэн сагаан үүлэд аалихан үлгэдүүлэн, хөөбэлзэн, зүүн зүг руу үлэ мэдэг һолжорнод...

ШОБООДОЙ

Шобоодойн үнэн хуулита нэрэнь хэн бэ гэжэ һурабал, нютаг зонһоо байха, түрэл түтимыньшье, эхэ эсэгэньшье абаһаар хэлэжэ шадахагүй хэн. Хорёод оной тэн багай үлэнхэ хоһон, хэсүү хёмороотой үе бэлэй. Доржижабай

Балдантан дүрбэн нарайгаа тогтоожо шадангүй, үхибүүндэ хатуурхан айл гэжэ доохонуур һэбир-һабир хэлсүүлдэг болонхой, уй гашуудалда мэрүүлһэн Намжалмаань ламадашье һүгэдөөд, Алханын аршаандашье һуугаад үзэһэн байха. Тээд дэмы: түрэхэн хөөрхы нялхануудынь уданшьегүй гээгдэшэхэ.

Харин 1924 оной зунай тэнгээр аймагай түб болохо Нарһатада нээгдэһэн нарайлалгын гэртэ Намжалмаа табадахи хүбүүгээ түрэбэ. Тэрээхэн хүбүүн ехэл хүндэ ямбатайгаар эхэхээ мултарба гээл даа. Юуб гэхэдэ, тэрэ үедэ тон үсөөхэн эхэнэрнүүд иимэ хүндэтэй газарта хүнгэрдэг байгаа бшуу.

Доржижабай Балдан хүбүүтэй болоһоноо дууламсаараа, одоо тэһэ биса баярлажа, Үдын монополиһоо түрэхэн үхибүүдэйнгээ тоогоор табан шэл архи абажа, Жэбхээһэн голой эрьээр сасарһан арбаад үрхэтэ айлтай сэлээн соогуураа сабдигшанайнгаа хазайһан тээшэ харайлган, дайралдаһан лэ хүндөө хатуу харые балгуулһаар, арсабалнь, баалаһаар, өөрөө нилээдгүй халамгай болоһон хойноо һомоной зүблэл тээшэ соёргобо. Хуһан сэргэдэ мориёо уяад, ганзагалһан сумаагаа абажа, мүр дээгүүрээ шэдээд, гүрэмэл гээгээ аршасагаагаад, хэды эды хоолойгоо заһасагаһан хойноол байшан гэр тээшэ бага найгалзан татан гэшхэлшэбэ. Тэрэ үүдэ татан сасуу:

— Хүбүүтэй болобоб битнай! — гэжэ сээжээ омого дорюунаар ёборон һүхирбэ. Юумэ бэшэжэ һууһан тохигор жаахан бээтэй зайһан анханһаа сошомхой һэн тула мүнөөшье һандай дээрэхээ хабтайшан, лагбаантай бэхээ шэдэжэрхин алдаба:

— Аргаарыш энэнээ! — гэжэ тэрэ ууртайгаар хэлэнтэрээ, үһэгүй мүнсэн монсогорхон толгойгоороо хүлээһэн шэнги боложо, шүрбэһэ томожо шэхэндээ торгоһон нүдэнэйнгөө шэл дээгүүр шэртэн, жэрбэгэр үндэр бээтэй Доржижабайнгаа Балданай энээһэн бархирһан хоёрой хоорондо бэлтгэгэр хара нүдээ аршасагаан,

найгалзажа байхыень харахадаа, уур сухалаашье мартажа:

— Юун гэнэш? — гээд, мihэрhэн тэмдэг үзүүлбэ.

— Хүбүүтэй болооб гэнэ бэшэ гүб, шэл нюдэтэ! Саарһа эрээлэ эрээлһээр ухаагаа тэхэришоод һууна алтайш, хоршылгожо!

— Аа... — гээд, зайһан энэ хүбүүгээ гээгдэхүүлжэ, зобохо, тулиха, зүдэрхэ үйлэшни дахяад тудабa аалам гэһэн бодолдо эжэлүүдгүй абтан, хуургайтаһан хасараа һард-һард маажасагаан, нэгэ хэды абяагүй һууһанай удаа хүнэй баярлажа ябахата, юун гэһэн ёротой юумэ шэбшэбэбиб гэжэ бүтүүхэн бээ зэмэлээд, гэнтэ һэргэһэн мэтэ боложо, богонихон хүлнүүд дээрээ һөөл шуранаар тэб байса бодоод:

— Амаршалнаб, амаршалнаб шамаяа, Балдан, — гэбэ. Энэ үедэ Доржижабай Балдан мүр дээрэһээ сумаагаа абажа, досоохи шэлнүүдэйн ханхинатар стол багта табижархиба.

— Зай, жаахан зайһан, угаа дамжуулха үрэтэй боложо, үтэлхэ наһандаа аша гушаяа бөөмэйлжэ, хаража амжаха талаантай байбалби. Ши энэ баярыем хубаалдаха, дэмжэхэ ёһотойш. Нэгэ хундага хүнтэрүүлжэрхие саашань, ы? — гээд, эсэгэ хүмнай сумаагаа уудалшаба.

Юумэнһээ арсажа шададаггүй алсагар жаахан зайһан нүдээ түргэ түргөөр шэбхадуулаад, альгануудаа арһан үмдэнэйнгөө ялагар хара болошһон түриидэ дэмы дэмы аршасагаагаад:

— Ажалай үедэ хайшаа юм?.. — гэнтэрээ, нүхэрэйнгөө соол хара, дабхаряатай нүдэнэй һөөл хүйтөөр ялас гэхые обёоржо, мэгдэнэндээ гү, али айд гэнэндээ, өөрөөшье мэдэнгүй ехэл яаруугаар зүбшөөжэрхибэ:

— Яахаб теэд, Балдан, болонол бээ. Бишни мүнөө мэнэ үүдээ шэбхэдэжэрхиһүүб...

Уданшьегүй хоёр нүхэд нилээд халашабад. Хүбүүндээ хэн гэжэ нэрэ үгэхэ тухайгаа һайсахан тоособод.

— Большевик партиин, Ленин багшын, ород зоной ашаар лэ бидэ, харанхы барга буряадууд, эрхээ оложо, энхэ жаргалай замда ороод ябана гээшэбди, — гэжэ жаахан

зайһан сэсэрхэбэ. — Тиигээд байхадаа болбол, ши, Балдан хадаа буруугай бэлшээриһээ гараагүй, Жодоотын баяшуулай батрааг ябаһанаа, мүнөө нютагайнгаа эгээл хүндэтэй, нэрэтэй солотой цударгышуулай тоодо ороод, маһалзажа ябанаш...

— Юун гэжэ хэлэхээе һанаад, шимни энэ ута элидхэл хэлэшэбэш? — гэн, Доржижабай Балдан нүхэрэйнгөө үгэ таһалба.

— Ойлгоногүй гүш? — гээд, зайһан мэхэтэйхэнээр эмнеэд, хургаяа ёдогонуулба. — Нэгэ-нэгэ балга шолд гүүлэжэрхие... Хүрээ, хүрээ... яагаа ехээр аягалнабши... хүрээ... — тиигээд тэрэ аягатай архияа альган дээрээ табижа, амандаа дүтэлүүлхынгөө тэндэ үндэгэд гээд, нүхэрэйнгөө шэхэндэ шэбэнэбэ. — Ород нэрэ үгэхэ ёһотойбди.

— Нээрээшье, зүйтэй юумэ хэлэбэш, — гэжэ Доржижабай Балдан зүбшөөбэ. — Энэ багта ород нэрэтэй буряад үгы бшуу. Бишни эхи табихамни. Ород нэрэтэй хүбүүтэй болохомни. Тон зүб дурадхабаш, нүхэрни.

Үдэшын боро хараанаар хоёр нүхэд үгээе ойлголсожо, СССР гүрэндэ Ворошилов гэжэ нэрэтэй үшөө нэгэ эрхэтэн нэмээд, үлгы соогоо таршалжа хэбтэнэ гэһэн саарһа хуулигаар хадаад, Доржижабайнь Балдан «Хэрээстэйхэн хээрээ» хоолой байнал гэжэ татаһаар, эндэхээ арба һайса гаран модондо оршодог Сурхайтынгаа бууса тээшэ соёргошоо бэлэй.

II

Тэрэ гэхээр бишыхан хүбүүн нэгэтэшье Ворошилов гэжэ нэрлүүлээгүй. Эсэгэньшье, жаахан зайһаньшье тяг мартажархёо. Энэ нэрэнь имагтал хуулига дэбтэр соо хуушан монгол бэшгээр моторлуулан үлэшөө. Теэд хэзээ нэгэтэ хүбүүнэй наһаяа хүсэхэдэнь, энэ нэрэнь заатагүй гаража ерэхэ ушартай ха юм.

Хүбүүхэн нарай нялхаһаа үлбэр тулюурхан бээтэй, һэб

гэһэн нэбшээнһээ, элээгэй һүүдэрһээ гэмээр хүйтэ абажа, халууршадаг һэн тула эхэ эсэгээ нилээхэн лэ мэгдэхээжэ, үргэһэ нойрыень һамшуулһаар, һанаа сэдхэлыень зобооһоор өөдөө болобо. Тэрэ шоро шобогорхон толгойтой, үдхэн хара һорьһоһотой, мойһон харахан нюдэтэй, сэлмэг сагаахан шарайтай, хэрмэн маряатайхан хүбүүн бэлэй. Тиимэһээ Намжалмаа эхэнь «Шобоодойхони» гэжэ эрхэлүүлхэ. Тиигэжэл «Шобоодой» гэжэ нэршэшоо һэн.

Хүн болохо багаһаа гэдэгтэл, Шобоодой гэртэхиндээ хэды эрхэ тангилшые һаа, нэгэтэшые гонгиножо, уһа нюдэ гаргажа байжа юумэ эридэг, буляалдадаггүй, юумэ хэхэээ залхурдаггүй хүбүүн һэн. Тэрэ номдоо хурса, үетэндөө хүндэтэй, илангаяа уран гартай юм һэн. Балдан баабайнгаа агнууриин хутагаар элдэб амигадай дүрсэ һиилээд, үхибүүдтэ бэлэглэхэ. Ором жэрэмгүй хүбүүд тэрэниие нэгэтэшые гомдохохогүй. Иимэл хурсахан, сэдхэлээр һайхан Шобоодой үбгэд хүгшэдтэ өөгшөөлгэн, үетэндөө хүндэлүүлэн, өөдөө үндыхэжэ ябаа...

Он жэлнүүд ошонол, ошонол байба. Апрельин 22-ой намжаа һайхан үдэр мандаба. һаруул ехэ сонхонуудтаа наранай элшэ наадуулһан, дүрбэлжэн оройтой һургуулийн байшангай урда сагаахан самсатай, оодон үмдэтэй үхибүүд жэрылдэн зогсонод. Барабанай наяраан, горнын дуудаан холо саагуур сууряатан соностоно. Пионер! Шобоодойн хүзүүндэ улаан галстук нэлэнхы уужам талын дунда улаан дүлөөр соробхин һууһан улаалзай мэтээр ялбаба. Шобоодой үетэн нүхэдтэээ жэгдэ алхалан, улаан тугай урда ошоно тогтоод, вожатынгаа: «Ленин багшын хэрэгэй түлөө бэлэн бай!» — гэжэ захиһадань, бултанһаа хонгёо хоолойгоор: «Хэзээдэшые бэлэнби!» — гэжэ харюусаа бэлэй. Үхибүүдэйнгээ энэ мартагдашагүй һайндэртэ сугларһан түрэлхидынь доро дорохоноо уярхынгаа, баясахынгаа хажуугаар: «Энэ Балдантан һүйтэй һүбэлгэн хүбүүтэй болоол даа, барһад. Хэдышые болотор зобоход даа, эрьехэ наран, ээжэлхэ түрэ гэжэ бии ха юм», — гэлдэхэ юм.

III

Дүрбэн классаа дүүргэнэн Шобоодой артелиин сээнтэрһээ Сурхайтаяа ерэбэ. Хүбүүн эжы абатаяа адли бодоод лэ, үглөөнэй хүйтэн шүүдэр махан, Сурхайта нуурай эрьеэр бэлшэжэ ябаһан мориёо асарха. Үдын халуунаар уһанда орожо сэнгэхэ. Ганга эрьеын шабараар үхэр малай бишыхан дүрсэнүүдые хэжэ, элһэн дээгүүр бэлшээжэрхибэ. Тиихэдээ эдэ зуу гаран үхэрэйн дүрсэнүүд бэе бэеһээ тад ондоонууд һэн. Улаан бургааһа хухалжа, хашаа, хуһамаг, хорёо дархалба. Эгээ һүүлдэнь хазаар моритой малшаниие бүтээжэ эхилбэ... Энэ үедэ модон хүнэг баринхай Намжалмаа эжынь ерээд, наадандаа дашууржа, юушье обёорхоёо болишоод хууһан хүбүүгээ энхэрэн хаража байтараа:

— Бэрхэш даа, хүбүүмни, — гээд, шурд байса хамараа хороод, нүдээе аршажархиба. Шобоодой сошожо, үндэгэд гээд, эхэ руугаа дороһоонь өөдэ дулааханаар хараба.

— Эдэ колхозоймнай мал гээшэ, — гэбэ хүбүүн.

Намжалмаа эжынь бага балшар наһанһаа баянда һуужа, барлагынь боложо, хоһо нойтоор гэртэ газаа үлдүүлжэ, мүрөө далдалха, нэмэрихэ дулаан хубсаһаншье байхагүй заруулжа, этэрүүлжэ, зобоһон доромжолууһанайнгаа эсэстэ зүрхээе үбдэдэг болошонхой һэн. Тиимэһээ гэр тойроноо энэ тэрэ гар үзүүрэй хүнгэхэн ажал хээд, эдэе хоолоо бэлдээд лэ һуудаг һэн.

— Яаһан олон мал гээшэб! Тобир тарганууд гээшэнь! Теэд шабар хадаал шабар, бороодо задаршаха, хайлашаха юм бэшэ гү, муха? Гэртээ абаашажа, һарабша доро табижа хатааха байгаалди даа, — гээд, Намжалмаа нимгэн хүхэ уралаа дарьбагануулан, хүбүүнэйнгөө үдхэн хара үһэтэй толгой эльбээд, унхидаба.

— Харыт, эжы, төө тэрэ хашаа баринхайб, ногоо зулгаажа хушааб, яахашьегүй... Энэ, эжы, харыт, хазаар моритой малшаниие хэжэ эхилээб. Баабаймнай, — гээд, Шобоодой мориной түхэлтэй боложо байһан шабар

нарбайба.

— Эдэниеш үхэр мал дэбһэжэрхихэ юм бэшэ гү, Шобоодойхон? Гэрэйнгээ газраа абаашахбди, зүү? — гэжэ эхэнь хэлээд, бүтэжэ байһан моринойнь дүрсэ дээрэ барин, анхаралтайгаар харана.

— Зай, тиигүүжэбди, эжы. Энэ мориёо хэжэ дүүргэһэн хойномни, зай? Баабайгаа баярлуулхбди, тиигээд сентябриин нэгэндэ хургуулидаа бэлэглэхэб, — гэнэ Шобоодой.

Эхэ хүбүүн хоёр шабар малнуудаа хорёо соонь хаагаад, хүнэгтэй уһаяа тэлээд лэ, гэр тээшээ ошобод.

— Эжы-өө, би ехэ болоходоо аяар холын Москва ошожо, уран зураашын хургуулидаа хурахаб. Багшамни, үшөө байшан городһоо ерэнэн ноён тиигэжэ хэлээ, — гэнэ Шобоодой.

— Тиймэ бэд даа, хурангүй яаха һэм хүбүүмни. Хүбүүмни хураха даа...

IV

Шэб балай хүни. Үе болоод лэ пеэшэн соо хүнэжэ байһан сусалай нулаханаар харбаха, нуурай баруун хажуудахи ожорһон соо нойртоо абтаһан нугаһанай залхуурангяар «кряг» гэжэрхихэ, баһа үхэрэй ехээр уухилан, хүндөөр хэбтэшэхэ дуулдана. Юундэб даа, Шобоодойн үргэһэн хүрэнэгүй, ямар бэ даа нэгэ хүндэ зүн зүрхыень һалгануулан, амар заяа үзүүлнэгүй. Тэрэ эжыгээ таһа тэбэрээд, амияа даран хэбтэнэ. Балдан баабайнь баруун ханадахи түмэр орон дээгүүр унтанхай. Тэрэ дуугаржа зүүдэлдэг. «Балданай нюуса мэдэхээ хүсэбэл, унтахыень хүлээбэл, хуу мэдэжэ абахат», — гэжэ нүхэдынь энеэлдэдэг. Мүнөөшье тэрэ: «Шобоодойхондоо элдэб үнгын шэрэ захихамни», — гэжэ нойрмоглоно. «А-һааш», — гэжэ Шобоодой баярлаад абана...

Гэнтэ Хорёошо нохойн хэрхирхэ дуулдаба. Тэрэ һаб-һоб хусан байтараа, бүри гаарашаба.

— Ямар зайгуул зольбоёо, үхэдэл шүдхэрөө хараа юм, — гэжэ Доржижабай Балдан эбнээлэсэгээн хэлээд, хүүжэээ урилна янзатай. Уданшьегүй моридой табараан соностоод, бадарган хоолойтой хүнүүдэй бадашалдаха, бузагай муухайгаар хараал шэрээл табиha нюрга руу хүйтэ даалган дуулдаба. Буугай няд лэ гэхэтэй зэргэ Хорёошын угаа хайратайгаар гангинахань дуулдаад, түр зуура аалин намдуу болошобо.

— Ай, бурхан, ай, бурхан... — ухаа мэдээгээ алдажархиһан Намжалмаа хүбүүгээ бүхы цадалаараа тэбэрин һалганашаба. — Балдан, Балда-ан, — гэжэ шэбэнэн дуудана. — Яаха зонбибди?!

— Бү мэдэе, — гэжэ гэрэй эзэн шэбэнээд, унтариһаа бодожо, хубсаһаяа тэмтэрэн һаршаганахатайнь адли зуһаланайнь гэрэй нимгэн хабтагайгаар хэһэн үүдэн нижаганашаба.

— Тайлагты мэнэ! Доржижабай Балдантан бэээт?! Хамтын ажалда бэээ худалдаһан хара золиг! Мэнэ тайла, үгы һааш, үүдыеш дэлбэ сохёод орохобди, гэр бүлэтэйш галдажархихабди!

— Жодоотын зургаан бандидууд гэдэгнай эдэл ерэбэ... Сагнай... Ямар үйлэ заяатай... халаг.., — гэнээр Балдан дэнгээшье носоожо үрдингүй ошожо, шэбхэээ тайлаба.

— Ямар харанхы юм?! Носоогыш дэнгээ, газар гэшхэхэ малгүй, ган гэхэ нохойгүй хамхуул! — гэжэ бардаастай шанга хоолойтой хүн заңдарба. — Зай, батрааг Балдан бараг хүн болоо гэжэ тайгын зантахи үнэр табина һэн. Хараял даа, хэнэй малаар, хэнэй зөөрээр хомхолзожо ябанаш?

Дэнгэй хүлэмхи гэрэлдэ һахал һамбайдаа дарагдашаһан мантагар томо бээтэй хүн харагдаба. Тэрэ ташуураараа хана шаб байса шабхуурдаад, Доржижабай Балданай ороной хабтагайн нижаганатар нуушаба. Тэрэнэй нюдэнэй эрөөнэй айдаһатайгаар ялас гэхые, бүтүү хара һахалайнь забһараар шүдэнэйнь шунахай муухайгаар ирзагад гэхые Шобоодой хүдэһэн хүнжэлэйнгөө халсархайн

нүхээр обёорбо. Үүдэн багта хэдэн хүн обоорно.

— Юундэ амаа хаташабаш?! Ы? Хулааг, баядые харааха болоходоо, хэлэ амаяа бүлюдэшэдэг, хүл хэерсэгэнөө табин хүхидэг юм гэжэ дуулдагша. Жодоотын зургаан бандидай удамарша, Дэлэг баянай хүбүүн болохо Дэлэгэй Ширабые барижа бойлторголоод, улад зондо харуулая гэжэ нялтаганаһанаа һанана гүш? — гэжэ орон дээрэ һуугша хүн шүдэнэйнгөө забһараар шухиран дуугараад, олигой муухайгаар нюһаяа татаад, шала дээрэ шалд байса нёлбожоржибо. — Зай, бойлторголыш намайе, зорюута бойлторголуулхаяа ерэбэлби. Оһорлуулхаяа.

— Дэлэгэй Шиираб, намһаа шамда юун хэрэгтэйб? Энэ һаһа һаһалтараа Намжалмаа бидэ хоёр танай барлаг ябаабди. Харюудань юу үгөө һэмта? Һалаабша! Мүнөө намһаа юун хэрэгтэйб? — гэжэ Доржижабай Балдан ехэтэ айһан, һүрдэһэн хэбэргүйгөөр, зүгөөр зүрхэ сэдхэлээ хүдэлгэнһэндөө бага шэшэргэнэһэн хоолойгоор асууба.

— Амин голшни хэрэгтэй! Адууһа малшни! Харыт энэнээ, үшөө хорд гэжэ, хусажа һуунал! — гээд, Дэлгэрэй Шиираб гараа дэлгэн, гайхаһан гэлһэн хэбэр үзүүлэн, шал худалаар хэршэгэнэсэ энеэбэ. Тэрэнэй баруун гарынь, үрөөһэн бөөрөнһэ гэлсүүлдэг Хайдаб үгыень тодожо абан, хараал шэрээл табина:

— Нүгэлөө эдлэжэ, үри хүүгэдээ бултыень алдааш. Бурхангүй большевигүүдэй гэргэдэй умай соохи хорхойнууд улаан шуһандаа зууралдан хосорхонь болтогой! Сиилгэр хүхэ Намжалмаашни алим?! Эмэ түрэнһэн жаргалыень үзүүлхэ дуран хүрэгдөөд байна, һаа-һаа!

— Хүбүү-аан, ши эндэһээ зугадажа үзэ даа. Ори гансахан үримни... Мориндоо мордоод, сээнтэр гүйлгэ... Түрүүлэгшэдэ дуулгаарай... Үдэ мүрэниие гаталхадаа, моринойнгоо жолоо һула табяарай... Хүбүүмни, Шобоодойхомни бэрхэхэн юм ааб даа... — гэжэ Намжалмаа шэбэнэхэ зуураа, тангалайень бүглэн ерэнһэн уйладаһа, һугшараа барихые оролдоно. Тэрэ хүбүүнэйнгээ ами һананай түлөө юугээшье үгэхөөр бэлэн хэбтээ һэн бээ.

Доржижабай Балдан хүбүүн намган хоёройнгоо ханаашалга таахан мэтэ дэнгэй гэрэл бэээрээ халхалаад зогсоно. Шобоодойн толгойдо шийдэнги, юунхээшье сухаришагүй мэдэрэл түрэжэ, хүнжэл дороо хэмээхэн, яаран, тэбдэнгүйхэн хубсалба. Дэрэ дорооо улаан галстугаа абажа эбэртэлбэ.

— Зай, батрааг Балдан, хорёо соошни улаа-эрээн зүхэтэй, бойногоо нэтэлүүлэнхэй хоёр томо буха харабалби. Залуу малшни тад лэ тиимэ зүхэтэй юм байна. Хэнэй үүлтэр юм ааб? — гэжэ Дэлгэрэй Шиираб мэхэтэйхэнээр, нялууханаар баһасагаан дуугарба.

— Колхозой мал... Хамтын зөөри... Зоной шуһа хорожо, зоной хүлһэ шабхажа баяжаһан Дэлэг эсэгэшни улаа-эрээн үхэрнүүдэйнгээ тоое зуунда хүргэхэдөө, бойногыень нэтэлүүлээ һэн. Тэрэниие мэдэжэ байгаад, юүгээ асуунабши? Харин Совет засаг... — гэжэ Доржижабай Балданай далтираагүй нюдөөр сэхэ урдаһаань харан хэлэжэ байтарнь, Дэлэгэй Шиираб тэсэлээ алдан, һуга харайн бодожо, бүхы шадалаараа шала дэбһээд:

— Анираа хата! — гэжэ һөөлдэнги хашан хоолойгоор һүхирбэ. Саашань хэлэхэ үгэээ оложо ядан, гарнуудаараа дэмы-дэмы загнан байтараа, гэнтэ мэдээ ороһоншуу боложо, ганса ёдогор хүнэй урдаһаа зургаан шиираг хүбүүд тулгажа ерэнэнэйнгээ ушар удхые мэдэрһэншүү боложо номгороодхибо. Доржижабай Балдан нюураа уршагад гүүлээд, толгойгоо удаахан һэжэрээд, миһэд гэбэ:

— Намайе хороогоод, хаана холо ошохобта даа? Барга мунхаг саг бусалтагүй ошоо... Зүблэлтэ засагта һайн дураараа бээ тушаагаад, зэмээ хуулитаар амсабал, һэшхэлтнай тэгшэ, амитан зоной дунда амиды мэндэ ябаа заяатайшье байжа болохот. Угайдхадаа, ши, Хайдаб, — гэн, Доржижабай Балдан Хайдаб тээшэ эрьелдэбэ. — Аарсанай шүүһээр хоол хэжэ, аргалай утаагаар гал хэжэ ябаһан амитан аад, яашообши даа, барһан, халаг.

— Үмдэгүйнь үбдэг соорхойдоо һургаал хэлэжэ байнал, харыт энэнээ, барагхан агитатор-магитатор лэ энэмнай, —

гэжэ эльгэ хатаһан хэбэр үзүүлээд, Дэлэгэй Шиираб шэгээ хобхо татаадхиба. — Зай, хүрөө. Гааралдаһаар байтарнай, ГПУ-нь орожо ерүүжэг, ай-халхай. Хайдаб, ши энэ Намжалмааень һахяад үлэ. Яанабши, өөрөөл мэдээрэй. Хүбүүд, энэ яяр яндан, хүнэй үнэр алдаһан, большевигүүдэй бигдагушан, батрааг Балданиие мэнэ хүлигты.

Юушье хэжэ шадахагүйдөө Доржижабай Балданай досоо хара бууна, арһа мяхаяа таһа угза татажархиха дураниинь хүрэнэ. Хоёр нюдаргын багтама шагаабари, оройдошни үрхэ, үүдэндэшни табан шиираг бандидууд, урдашни — баабгайдал зантагар Дэлэгэй Шиираб. Шиираб баһаһан, доромжолһон зандаа:

— Балдан, амиешни таһалхагүйдэ. Дан сэнгүй юумэн болохо. Һонигүй. Тайгын оёорто абаашажа, намаг руу хоолойдонь хүрэтэр шаажархёод, гараха, мултархагүйгөөр жиираглаад орхихобди. Һоно, боргооһоной хоол боложо үхүүжэг. Ши, Хайдаб, Балданайнгаа нүхэр һэн туладаа гуламтыень нэгэ бага һахяад, Намжалмааень жаргаагаад, нуурай урдахи шэнэнхэндэ абаашажа нюдыень анюулжархёод, маанадаа хүсөөрэй.

Носолдоон, ухилалдаан... Шүрбэхэлиг, шамбай солбон Доржижабай Балдан тэдэнэй гарта бэлээр абтаха хэбэргүй. Адяар дээрэхээ аяга табагай хангиран унаха дуулдаад, дэн унтаршаба. Эгээл энэ үедэ бишыхан Шобоодой хэндэшье обёорогдонгүй газашаа гүйжэ гараа һэн.

V

Шобоодой нэн түрүүн сэргэдэ уяатай моридые һуллажа, тала руу арбагдажархиба. Тиигээд хүбүүн гэрһээ холо ошоогүй бэлшэжэ ябаһан хула мориёо барижа хазаарлаад, түгсэг дээрэ гаража, зайдаар мордобо. Нюсэгэн хүлөөрөө хабһа руунь нэшээд, хуугайлжархиха гэхэдэнь, хаташаһан хоолойһоонь абяан гарабагүй. Шобоодой хазаарайнгаа жолоо шадал соогоо угзаржа ерээд, ногтынгоо жолоогоор гуя руунь шабхадажархиба.

Хула морин нуга харайшаба. Шобоодойн ноур, халимдар самсаараа бэеыень хүнийн хүйтэн агаар хадхууртайгаар, хайраггүйгээр сохино. Тээд хүбүүхэн даараһанаашье мэдэрнэгүй, уһатаһан нюдэнийн энэ тэмгэ харанхые илгаруулнагүй.

Мориной табараа соносоһон бандидууд нэр-мэр гэлдэн газашаа харайлдабад.

— Хүбүүнийн зугадаа, хүбүүнийн тонилоо! Эдэшни арбаад наһатай хүбүүтэй һэмнай! — гэжэ бандидуудай нэгэн нударгаараа тэнгэри өөдэ занан хүхирбэ.

— Һүү, тэрэ тэрхэгэр золигын мориध्येмнай табижархёол! — гэжэ Хайдаб хүхирбэ.

— Моридыемнай?!

— Мориднай аригаа!

Бандидууд үй-сүй табилдашаба. Хурдан мориной табараан бүри холодоно. Уур сухалдаа бисалшаһан Дэлгэрэй Шиираб зутар муухайгаар гиинаад, бугаа абажа, тэрэ зүг руу хэдэн удаа гал сасартар буудажархиба.

Шобоодойн шөхэнэй хажуугаар зүгын һиинаһаншуу абяан зура сохёод, бугай дуунай наяршаха, холо саана ара нюргандань хүнүүдэй хүхирэлдэхэ холодохо бүрээ аалидан соностоно. Хүбүүн моринойнгоо дэлһэндэ бажуулдан, гүйлгэжэл мэдэнэ. Хула морин эзэдэйнгээ ямар хэсүү байдалда ороһые тухайлһан мэтэ, газар хороосотой гүйдэлөө аалидуулнагүй. «Түргэн намайгаа абашыш даа, эжы абыем абарыш даа», — гэжэ тэрэ нугшархынгаа забһарта гуйна..

Энээнһээ урда Шобоодой гансаараа хазаар морёор Үдэ мүрэниие гаталжа үзөөгүй байгаа. Тээд мүнөө эжынгээ захяе ухаандаа оруулан, моринойнгоо уһа салгидуулхатайнь адли жолоогоо табижархиба. Шэрүүн дэлһэнһээн хургануудайнгаа үбдэтэр бажуулдаба. Хула мориной хэды алхамсаар сээл болошобо. Үдэ мүрэнэй хүйтэн, хүсэтэй урасхал мориной хабтагар нюрган дээрэһээ хүбүүнэй хүнгэхэн бэеые хобхо татажархин алдаба. Шобоодой улаан бургаһандал нариихан шэлбэтэй

хүлнүүдээ бий үгы шадалаараа хашаад лэ, табжаганаһан шүдэээ барижа ядан һууна. Харанхыда хула мориной хуумайлдаһан шэхэн, жэжээн долгидоор мэлмэрһэн уһан дээрэ тархиинь үндэгэшэжэ бүүдэлзэн харагдана. Хүбүүн һугадаа хүрэтэрөө шал норошобо.

Нүгөө эрьедэ гарамсаараа хула морин ехэ ехээр уухилан, турьян байгараа, хүлнүүдээ холо холо табяад, бэээ һэжэржэрхибэ. Шобоодой шүүд лэ унашан алдаба. Тэрэ бээрэжэ, тохоногоороо нугархаяа болишоһон гараа үргэжэ, эзэгүй болошоһон хургануудаараа жолоогоо догоодоод, үлэ мэдэг угзарба, бээдэнь шаптагалжархиһан мэтэ эзэгүй модон хүлнүүдээрээ нэшээд туршаба.

Голой эрьенээ хахад харгынь үлэнэн байгаа. Хула морин түрүүшээр һүл-һал догшобо. Хүлөө табилха бүхэндэнь гэдэнэн сооһоонь ямар бэ даа нэгэ хүнды абьяан хол-хол соностоно. Эсэнтээ хаш. Моринойнгоо дэншээдэ һэжэрүүлжэ бага гол ороһон Шобоодой нариихан, хахаһаншуу хоолойгоор «һыл-лоо» гэжэ абьяа гараад, тугаарайхиһаа яһала шадалтайханаар жолоогоо угзарба...

V

Һангирхай хара үүлэдэй забһараар ямар нэгэ хомхой амитанда хахадаараа хазуулшаһан халбаашхадал һара бултайжа, үнгэгүй гэрэлээ тала дайдаар адхаба. Хон-жэн. Хазаар моритой хүниие обёорһон колхозой сээнтэрэй нохойнууд толгойгоо залхуурангыар үргэжэ, агаар унхидаһан хэбэр үзүүлээд, һоб гэжэ хусаншьегүй, дахяад лэ үргэнэ нойроо үргэлжэлүүлшэхэ юумэд.

Һэргэг соморхон түрүүлэгшэ Рабдано газаань мориной турьяхые соносоод, унтариһаа бодожо, сонхо тээшээ ошобо. Сонхынгоо бүд һэхэжэ шагааба. Доржижабай Балданай хула морин гү даа гэжэ тухайлаад, нэгэл муу юумэн боложо магад... Энэ морин эндэ дэмы тогтоогүй гэжэ шэбшээд, дутуу ядуу хубсалаад, жэбхүүн дэгэлээ хэдэрээд, газаашаа яаралтай гараба. Моринойнгоо хүзүүн дээгүүр

гарнуудаа ханжуулан, дэлһыень дэрлээд унташаһан хүбүүхэн харагдаба.

— Шобоодой?! — гэжэ түрүүлэгшэ нюдээе ехэ болгон дуугаржархиба. — Энэмнай, нээрээ, Шобоодойл!

Тэрэ өөрөөшье мэдэнгүй набтар хорёо дээгүүр харайн гараад, хажуудань гүйжэ ерэбэ. «Энэ харанхы хүнийн зоргоор зайжа ябаһан хүбүүн бэшэ. Сохом лэ. Юун бололтойб?» — гэжэ тэрэ бодомжолжо үрдибэ, нюрга руунь хүйтэ даагаадхиба. Тэрэ «тпруу-тпруу» гэсэгээн, мориной жолоо барижа, Шобоодойн мүрые гараараа дайран сасу мүлһэн хүйтэн самсаһаань хургануудынь сошошобо. «Ай, хөөрхы, аюул тохёолдоол даа», — гэсэгээн, хүбүүе мэгдүү түргэн гар дээрээ абаба. Гэртээ гүйдэл дундаа орожо, хубсаһыень дары тайлаад, нэхы хүнжэлөөр орёобо. Тиигээд сээжэдэнь шэхээе няажа шагнахадань, бүлбэнүүр жаахан зүрхэнэйнь нулахаанаар сохилхо мэдэрэгдэбэ. Нюдөөрөө уһа гүйлгэшэһэн Рабдано хүбүүхэнэй сээжые дүмүүхэнээр эльбэжэ, хүл, гарыень дулаасуулжа мэдэбэ. Тийһээр байтараа Шобоодойн нюдэнэй зубхи үлэ мэдэг хүдэлхэдэл гээд абаба. Юухэн хүүхэнээшье хэхээе ойлгожо ядашаһан түрүүлэгшэ хүбүүхэнэй шэхэндэ шэбэнэнэ:

— Шобоодой, һэри даа, мэдээ оро даа, юун болооб, хэлэ даа...

Шадал тэнхээгээ алдаһан Шобоодой нулахаанаар нюдээе нээхэ зуураа:

— Бандидууд... — гэжэ хуурай, хара хүхэ үнгэтэй болошохон уралайнгаа забһараар арай дуулдахаар гүбэд гээд, абяагүй болошобо...

VII

Уданшьегүй түрүүлэгшын газар хазаар моритой гуша гаран шиираг шамбай залуушуул сугларба. Булта нэр-мэр гэлдэнхэйнүүд, шарайнуудынь һарын сиидэм гэрэл доро ямар бэ даа нэгэ тон хүрөөтэй, шийдэнгээр харагданад. Үсөөхэн зониинь буутай. Буугүйшүүлынь асашье, юрын

шиидамшые баринхайнууд.

Нютагай фельдшер басаган Шобоодойе нахижа үлэбэ...

Жодоотын зургаан бандидууд Шобоодойн эжы абые хороожо үрдеэгүй. Мүн «Бата зам» колхозой хоёр зуугаад мал абарагдаа. Хара золиг дээрмэшэд, ангиин дайсад бүхэлэгдэһэнөө мэдэрбэ. Түрүүлэгшэ тэнгэри өөдэ буудаад:

— Бээе тушаагты! Дэлэгэй Шиираб, дуулана гүш, хүрээлэгдээт! Хори тоолоторни, гараа үргэгты, үгы гэбэл! — гэжэ захирхатайнь адли, хэдэн тээһэнь буу номолхо абяан тас-няс байса зүрхэ хадхан дуулдаба. Түрүүлэгшэ тооложо оробо. «Арбан таба» гэхэтэйн адли гараа үргэһэн бандидууд Доржижабай Балдантанай гэрэй үүдээр һубарилдан гаража ерээ һэн. Иигэжэ нилээд һүйдхэл татаһан Жодоотын зургаан бандидууд хүнөөгдэһэн түүхэтэй.

Зүгөөр жаахан пионер энэ дэлхэйдэ түрэхэн жаргалаа дүүрэн һайханаар эдлэхэ, уран бэлигээ улад зондоо зорюулха хубигүй байшоо, хөөрхы. Колхозой түрүүлэгшэ түрүүтэй хэдэн зоной гэртэ орожо ерэхэдэнь, нюураингаа хабдашатар уйлаһан фельдшер басаган:

— Зүрхэниинь, зүрхэниинь! — гэжэ һөөлдэшэһэн хоолойгоор дабтажа һуугаа һэн. Харин хөөрхэн жаахан Шобоодой баруун гартаа улаан галстугаа бажуунхай, алас холо руу шидэнги зорихоёо байһан мэтэ энеэбхилһэн зандаа ами табижарһан хэбтээ һэн...

VIII

Ори гансахан хүбүүгээ алдаһан Доржижабай Балдантанай уй гашуудал хэлээд, зураглаадшые яалайб даа.

Эдир пионерэй баатаршалга мүнхэлхэ гэһэн шийдхэбэри абтаад, табан хушуута хүшөө бодхоогдобо. Теэд нэрыень һиилэхэ гэхэдээ хүнүүд Шобоодойһоо ондоо гэхэ гү, али үнэн хуулига нэрыень мэдэхэгүй байшаба. Эжы абаншые нюур нюураа хайратайханаар, гэм зэмэ хэжэрхилһэн хүнүүд мэтэ харалсаад, уйлалдашабад:

— Яаһаншые тэнэг, сэнэггүй амитад гээшэбибди?..

Тиһээр байтараа Намжалмаа үбгэндөө хандаба:

— Хүбүүтэй боломсоороо нэрыень хадуулааб гэжэ найрхадаг, нархаганадаг бэшэ хэн гүш?

— Нээрээшье, номоной зүблэл соо хадуулаа бэлэйлби даа. Хөөрхымнишье даа, нэрэтэйл юм хэн... Мартажархёоб, яг таһа мартажархёоб, — гэжэ Доржижабай Балдан хүндөөр ханаа алдан, нюураа аршаба.

— Бэдэрыш теэд, ханза соогоо, — гэбэ эдэ хэдэн үдэр соо үһээ сайжа зүдэршэһэн намганиинь.

Дэмы... олдобогүй. «Тиһэдэ һогтуугаар гүйлгэжэ ябахандаа үбэр сооһоо унагаажархиһан жаалдамар байгаалби даа. Хажархай тэбшэ, зотиг лэ амитан гээшэ хаб!» — гэжэ Доржижабай Балдан бэээ шоо үзэн, шобто харан сэдьхэбэ.

Номоной зүблэлэй зайһанда ошохо гэжэ хэлсэбэд.

— Хари, хари... Балдан талатаяа хожулан хуулита нэрэ үгэжэ дэбтэр соо бэшээл бэлэйлби. Мэнэ олдого, олдогол байха, — гэн, үбгэржэ бүри торшогор жаахан болошоһон зайһан угтаба. Хэдэн дэбтэр гаргажа, хуудануудые нэгэ хэһэг наршагануулһанай удаа тэрэ:

— Зай гэж... олдогол даа, — гээд, хэзээдэшье хахасадаггүй шүрбэһэн ооһортой нүдэнэйнгөө шэл заһажа, амаяа ангайлган, шүдээ ирзайлгаад, нүдээ ониилгоод уншаба. — Балданов Ворошилов Доржижапович. Жаахан зайһан өөрөө өөрынгөө хоолойһоо сошошоһон юм шэнги нүдээ бэлтылгээд нуушаба,

— Хэн?! — түрүүлэгшэ Рабдано гайхашаба янзатай.

— Хари... Ворошилов, Во-ро-ши-лов гэжэ байнал даа.

— Угайдхадаа, Доржижапов байхаяа яагаа юм бэ! — гээд, түрүүлэгшэ урмагүйгөөр гараараа зангажархиба.

Яахалши теэд, иимэл нэрэ хуулитаар үгтэшэһэн байгаа бшуу...

«Бата зам» колхозой сээнтэрэй шанха хойнохи мүнгэн сагаан добуун дээрэ шобогор үндэр хүшөө наранай туяа доро холоһоо сайбалзан, оройдохи табан хуцууниинь алтаар толотон, табан хушуун доронь пионерэй галстук

нэлэнхы үргэн талын дунда гунхалзан, даллан нуугаа улаалзай мэтэ улаан дүлөөр соробхилон харагдадаг. Хажуудань ошоболтнай, иимэ үгэнүүд алтаар ниилээтэй байха:

Эрэлхэг зоригто пионер
ВОРОШИЛОВ

Тээ дорохононь уншахат:

Доржижабай Балдантанай
эрхэ жаахан Шобоодой
(1924 — 1936)

ЭСЭГЫН ГАНСА

Наял дүшэ наһанайнгаа богоһо алхаһан Гончик Найданович нютаг нугынгаа урдаа хараха, уладаа няаха найшуулай нэгэн. Багжагар томо бээтэй, түбшэн даруу зантай хүн. Тэрэ колхоздоо олон жэлэй бригадираар хүдэлнэ. Зон Гончигто дуратай, хүндэлдэг. Тэрэнэй хүсэн, тэрэнэй задарюун бэень даалгагдаһан ажалаа ябуулхадань тунатай. Ямарханшье нархагар, огсом хүн Гончигой харасые даадаггүй, заабариһаань арсадаггүй. Нэгэтэ нёдондо, Ошорой Володя (тэрэ наяшаг сэрэгэй албанһаа табигдаһан байгаа) шэнэ комбайнда нууһан аад, түрүүшын долоон хоногто яһала найнаар ажаллаад, хэдэн хоногто архидашаба. Найданов гэртэнь гүйлгэжэ ошобо хаш.

— Ажалай халуун сагта архидажа нуухаяа эшэхэээ яанаш, — гэжэ бригадир номгохоноор, холоһоо эхилбэ, сүхалдаһан хэбэр үзүүлбэгүй. Огсолзуур зантай, десанта сэрэгтэ алба хэһэнби, «каратэ» мэдэхэб гэжэ найрхадаг Володя орон дээрээ хүлөө һольбуулжа хэбтэһэн зандаа:

— Нүхэр Найданов, битнай долоон хоног соо арбан дүрбэн хоногой түсэб дүүргээб. Амарха эрхэтэйб, — гэжэ хэлээд, ботинкатай хүлөө татажа, уладань сигаретэээ унтараагаад, пеэшэнэй амһар уруу няһалжархиба.

— Аха хүнтэй иигэжэ хөөрэлдэдэг юм аал? Сэрэгэй албанһаа асарһан олзошни энэ гү? — гэжэ Найданов аалихан асууба. Бригадирай досоо бүрхэжэ эхилбэ.

— Командирай захиралта — хуули. Мэдэхэб. Теэд нютагаа ерээд энэ хуулиһаа нэгэ бага амархыем зүбшөөгыт, үйлэдбэрийн старшина, — гээд, Ошорой Володя орон дороһоо дундарһан шэл гаргажа, хоолойгоорнь балгаад, тамшаагаад, шэлэйнгээ амһар альгаараа зохидхоноор аршаад:

— Та хүртэгты, хото соотнай сугларһан микробуудые үгы хэхэнь шухала. Атомай үе сагта нуунабди. Радиаци... — гэн, шэлээ бригадирта һарбайба. Найданов шэлэй хахадсаа архие өөдөө хаража ерээд, хоолой руугаа хүл-хал ябуулжархиба. Үмэдшье гэбэгүй. Володийн нюдэн гайхалан, бахарданһандаа улхархай соогоо багтажа ядашаба.

— Вот так, — гэбэ бригадир. Уужа шадаха хэрэгтэй. Хурабшын тухай юумэ балгаад, хоригонһоной үлүү... Зай, ажалдаа гараха гүш?

Һархалзуулдаг далиингаа шэгшөгхэниие шүүд норгодүүлһан Ошоров нэрэеэ һанажа:

— Үглөөдэр, — гэбэ.

— Үгы, мүнөөдэр. Намтай мэнэ ябалса. Арсабалшни, комбайниеш ондоо хүндэ үгэхэб, — гэжэ Найданов эридээр хэлэбэ.

— Энэ одоо минии мэдэхэ хэрэг бэшэ. Энэ одоо танай, нүхэр старшина, эрхэ, — гээд, үсэгэлдэрэймнай сэрэгшэ балсангаа монсогонуулаад үзэбэ. — Ка-ра-тэ — гоёхон спорт, япон спорт.

— Ши, Володя «альган шаанги» гэжэ спорт мэдэхэ гүш? Ошоровой уур хүдэлшэбэ. Орон дээрээ нуушаба.

— Ямар альган шаанги?

— Иимэхэн, — гээд, Найданов хүрзын шэнээн альгаяа юумэ шэгнэнһэндэл, дээшэ доошонь һэжэн харуулба.

— Та намайе баһана гүт? Каратэ мэдэхэ хүн энээхэн, харана гүт, энээхэн долёобор хургаараа хүнэй сээжэ сүмэ хадхадаг, хүлэйнгөө энээхэн барбаадайгаар хүнэй үргэ бута

сохидог.

— Но? Зай, зай, тоомоо таһаралдангүй, ажалдаа гарая. Шамтай эндэ тоосолдожо байха сүлөө забдамни үгы. Хубсала.

— Үглөөдэр... — гэжэ Володя нулаhanaар хэлээд, Найдановай «хүрзые» һанаандаа оруулан, саашаа дуугарха урманиинь хухаршаба.

Бэе гамтай.

Сухалаараа хүниие айлгаха бэшэш.. Ошожо ошожо, Гончик Найданов тиимэ юумэ хэдэг хүн бэшэ. Зүгөөр... Зүгөөр Найданов хэлэхэ баатай болобо.

— Хубсала!

Тэрэ Володиее мотоциклдаа һундалдуулаад, Буухасаан хадын ой руу гүйлгэшоо һэн.

Тэндэхэ Володя юундэб даа үлүүсэ номгоршоод бусаа һэн... Буухасаанай ой соо тэрэ хоёрой юу хэһэн, юун тухай хөөрэлдэхэниинь — нюуса, хоюуланайнь лэ мэдэхэ хэрэг. Юрэдөөл, тэрэ гэһэн саһаа хойшо Ошоров эрхим һайнаар ажаллана, архияа хэм соохононь балгана...

Тарилга, хуряалгын халуун хаһада Найданов үргэхэ нойроо алдатараа ябадаг, зүдэршэдэг. Машина, трактор өөрынгээ табан хургандал мэдэхэ һэн тулань дүршэл багатай механизаторнууд ехэл амар ажалладаг.

Хайшаашье тэгшэ бэрхэ хүн гэжэ нютагай зон хэлсэдэг. Зүгөөр нэгэл дутагдалтай. «Һайниинь ехэдэжэ, һамганайнгаа гарта орошонхой», — гэлсэдэг. Дулсаниинь хараха янзада дан лэ һаа ташарайгүйхэн бээтэй, үбгэнэйнгөө һугасаа эхэнэр юм. Шүнтэгэр харахан Дулсанайнгаа ёлогод гэжэрхибэл, мантан томо Найданов һууха байха газараа оложо ядашадаг юм. Дулсан түрэхын зүрхэ муутай, үлүү ехээр сухалдабал, шэг шарайнь хүжэ сагаан болоод, уралынь таталдаад, мэдээ табин унахаяа һанадаг, сухал соогоо бариһан юумээрээ сохижорхидог, аяга табагаа бутара шэдэжэрхидэг зантай. Тиигээд лэ жэлэй нэгэ дахин заатагүй больницада орожо тарюулдаг, Дарһанай курорт ошожо амардаг. Үлбэршэг бээтэй Дулсан

эгээ тиимэнээ колхоздо ажалшые хэдэггүй, гэр тойроноо гар үзүүрэй энэ тэрэ юумэ хээд лэ, бага-сага хоб-жэб тараалсаад лэ, ганса басаган Эржээнээ ямбалаад, эрхэлүүлээд лэ нуудаг юм.

Эржээнэ эсэгээ нажаажа, маряалиг томо бээтэй, даруухан зантай басаган юм. Тэрэ нёдондо арбадахие дүүргээд, Улаан-Үдын багшанарай институтда орожо шадаагүй бусаа хэн.

Эхынгээ оог шуяа табижа байжа гэмэрхэдэ:

— Бараг даа, намһаа болохо хүбүүд, басагад унана даа. Нэгэ жэл соо колхоздоо хүдэлөөд, номоо һайса үзөөд ошоходоо, орохол байхаб, — гэжэ Эржээнэ дарууханаар харюусаба.

— Хүбүүн һааш, һанаамни зобохогүй хэн. Басагад, үхид найдалгүй зон гээшэт, — гэбэ Дулсан.

— Намдаа найдаарайгты, эжы, — гэбэ энеэсэгээн Эржээнэ. — Нургуули дүүргэтэрээ хадамда гарахагүйб.

— Хэлэнтнай урдаал байгша... Гэр дээрээ байгаад ажаллаһаш, холо табихагүйб.

— Баян голой фермэдэ һаалишанаар хүдэлхэ болоо, — гэжэ мотоциклайнгаа карбюратор заһажа нууһан Гончик хашалгүйхэнээр хэлэбэ.

— Баян голой? Наһаараа хара ажалда ябаагүй басагаяа аяар Баян гол һаалишанаар эльгээхэшни гээшэ гү? Яагаа нэххэл һэбээгүй, хайрлаха сэдхэлгүй золигбши?!

— Басаганш өөрөө шидхээ, — гэжэ Гончик хэлээд, карбюратораа наран өөдэ барижа харан, үлээсэгээнэ. — Ошог, ошог, яшахань һэм. Залуушуулай фермэ ха юм. Боргожог... Дээдэ нургуулида орохо сэнэггүй хадаа, хара ажалда дадаг лэ.

— Залуушуул зоргондоо... Архи тамхин... Ошорой Володя фермые даагшаар табигдаба гэнэ хэн. Нарьһан хүбүүн гэлсэгшэ.

— Аа... Володя гү? Һайн, сагаан зантай хүбүүн тэрэшни, — гээд, Гончик хүс-хүс энеэбэ. Хүдөө ажахын институтда заочноор ороо. Инженер болохо. Нүрхэй

хүбүүн....

— Би басагаяа Ошорой Володин набарта эльгээхгүйб!

— Эжы, би Баян гол ошохоб. Та намайе барижа шадахагүйт.

— Ошоров... — гээд, Дулсан хэлэхэ үгэээ оложо ядан, барижа байһан шанагаяа газарта шэдэжэрхибэ.

— Сухалдажа эхилхэшни гү? Номгорол даа. Үни шийдхэгдэһэн юумые ондоо болгохогүйлши. Тиитэрээ ханаагаа зобоо, басагандаа найдаагүй юм наа, ошолдыш, — гэбэ Гончик. Дулсан пудуушхаараа толгойгоо дараад, буруу харан нугшаршоо хэн...

Тиигэжэ Эржээнэ Баян голой фермын наалишан болоһон юм. Дулсан забһар олоод лэ гүйлгэжэ ошохо. Басаганайнгаа ажал дүнгэлсэхэ. Юрэдөөл, тон сүлөөгүй үбэлжэбэ. Тиихэдээ тэрэ Ошорой Володидо тад ондоохоноор хандадаг болобо. Володя мэхэтэйхэн даа, Дулсанай урда хойно орожо байжа гүйгөөд, шэнэхэн «Запорожец» машинаараа гэртэнь буулгаха, абаашаха, оройдоол ябууд дундаа түлээ залһыень бэлдэжэрхихэ, үргэн долдой хэн тула уһан дээрэ үрмэ тогтоотор хөөрэхэ, хүхихэ.. Нэгэтэ үдэшэлэн Гончигтоёо сайлажа һуутараа:

— Ошорой Володя, нээрээшье, тусгаар бэрхэ, зонойшье, хайн сэдхэлтэйшье хүбүүн юм байна. Володидол хурьгэтэй болоо наа, хүрхэйл хэн ха, — гэбэ.

— Эржээнээе хадамда үгэхэмнай гү? Нургуулинь яахаб? — гэжэ Найданов үрөөһэн нүдэээ ахин ёгтотойхоноор дуугарба.

— Үгээ, түрэхэн ганса басагаяа хадамда үгэхэмни гэнэгүйб. Одоол эртэ дээрэнь һуража абаг лэ. Мүнөөнһөө үлгы нахиха болобол, таарахагүй бшуу.

— Хари... тээд Ошоройнгоо Володиде юугээ магтасагаабаш?..

— Хахархай аман байнал гэжэ шашаба гээшэ бэээб... Үгээ, тэрэ хүбүүндэ анхандаа дурагүй хүн хэм даа.

Тушаан болоходоо, Эржээнэ Володиде дахуулаад

орожо ерэбэ. Үбгэн намган хоёр бэе бээе ойлгоһон мэтэ урда урдаһаа харалсаад абаба.

— Суглаанай эхилтэр саг бии, Владимир. Хубсаһаа тайла, сайлажархия, — гэбэ Эржээнэ.

— Сайн халуунда орожо ерэбэт? Наашаа нуугты, — гэжэ Дулсан уриба. — Юун суглаан бэ?

— Комсомолой хамтын суглаан. Тоосоото суглаан болохонь, — гэжэ буржагар үһеэ намнаха зуураа Володя хэлэбэ.

Тэрэл үдэшэндөө Ошоров колхозойнгоо комсомолшуудай эмхиин секретаряар хунгагдажа, фермые даагшын тушаалһаа сүлөөлэгдэбэ. Дулсан бүтүүхэн баярлаа бэлэй.

Мэдээгүй байтар жэл үнгэршэбэ. Эржээнэ Володя хоёрой инаг дуран тухай хүгшэн залуугүй нютаг зон мэдэхэ болобо. Дулсан басагаяа хайрланашье, атаа жүтөөндэ мэрэгдэнэшье.

— Эржээнэ, институтда орохо хүн гүш, али хадамда гараха гүш? — гэжэ нэгэтэ Дулсан эрид асууба. — Нарайтайл болоод үзэ! Түрэнэн ганса үримни гэжэ хайрлангүй үлдэхэб.

— Юун гэнэ гээшэбта, эжы? Институдта орохолби. Нурахаб.

— Нээрээ гү? — гүлмэршэг Дулсан хүхишэбэ.

— Нээрээ.

— Ошоройнгоо Володие хаяха гүш? Наһан залуу, үелхэ нүхэр олдохо даа, басагамни.

— Володие гү? Эжы, би хаяхагүйб. Бэе бээдээ дуратайбди.

— Хадамда гарахамни гэхэшни гү?

— Үгы.

— Теэд юугээ дахасалданабта? Нэгэн гээ һаа, институтда...

— Үгы һаа, хадамда гара гэжэ гү?

— Бү үбэшгэйрэ, Эржээнэ! Институдтал орохош. Юунэй түлөө шамайе хүлыеш газарта хүргэнгүй гэмээр энэ

болгообибди.

— Орохоб, орохоб. Ошоровоошье орхихогүйб.

— Баһа унаа һаа, яаха хүмши?

— Хойто жэл туршахаб. Багша боложол һалахаб.

— Наһаншни ябашахал, муха. Юрэдөөл, дайралдаһан нургуулидань ороод, саарһатайл, хоолойгоо тэжээхэ мэргэжэлтэйл боложо үзэ. Эжы, абашни мүнхэ бэшэ ха юм.

— Багша болохоб.

— Багшаяа хая саашань. Орохонь һөөл хүндэ юм гэлсэнэ. Мүртэй салиншье абадаггүй зон тэдэ багшанаршни. Ажалыншье зоболонтой.

— Орожол һалахаб, эжы...

— Юун гэһэн нэтэрүү, Гончигоо һажаажа, мээл ухаагаар даншье дутуу зонта даа...

Ошорой Володя Эржээные эхэ, эсэгэдэнь мэдүүлэнгүйгөөр город хүргэжэ ошобо. Хэдэн хоног үнгэрбэ. Үлзытын полиин тарьяан одоо хэзээ хэзээнэйхиһэ эрхим һайнаар ургажа, Найданов Гончигой хүл хүнгэдэцхэнхэй, хоёр наранай хоорондо МТМ сооһоо гаранагүй, комбайн, тракторнуудаа шалгана, дутуу дундыень усадхана. «Нэрээ нэрлүүлхэ, зоноо баясуулха сагни ерэбэ», — гэжэ бүтүүхэн хүхинэ. Үдэшэлэн орой гэртээ ерэжэ, һабатай айраг хүүесэ бүлөөд, матаар аягын халиса хэжэ ерээд, нэгэ амин доро гудамжхархёод, лабшаатай, мангиртай шүлэ амтархан эдеэд, унтаридаа оробо. Дулсанайнгаа нэгэл шухала юумэ хэлэхэ гээд, халажа ядажа һууһые тэрэ гансата тааба. Балай һайн юумэ хэлэхээ һанаагүй гэжэ багсаагаад, Гончик унтааша болон, хурхирсагааба.

— Ши, Гончик, юугээ худалаар хурхирнабши? Мэдэнэб, мэдэнэб, һэрюун хэбтэнэш, — гэн Дулсан эхилбэ. — Ганса басагаяа хүн болгоһойб гэжэ һанадаг хүн гүш, үгы гү? һөөе, хэлэл даа сэхэ руунь.

— Юун?

— Басагамнай, Ээржээнэмнай, институтда орохоёо ошоо гэжэ мэдэнэ гүш?

— Мэдэнэ.

— Мэдэнэ! Мэдэнэбши? Улаан-Үдэ руу эльгээжэрхёод, ханаа амархан гэдэнэеэ эльбэжэ хэбтэхэдээ яанабши? Хэнтэй эльгээгээб гэжэ хананабши?

— Хэнтэй? Хүлтэй гартай бүдүүн басаган автобусто һуугаад ошоо юм бэшэ гү?

— Ошорой Володя машинадаа һуулгаад ошоо гэлсэнэ. Городто хүтэрэлдөөд ябахыень хараһан хүн бии. Шалгалта үгэхээ ошоо гү, али юу хэхээ?.. Ойлгоно гүш, зантайлгажа, даншье урмагүй хүн гээшэ хаш даа...

— Тэрэ Володя юугээ ошолдобо гээшэб, нээрээшье, хаалта хэнэл бээз,— гэжэ Найданов хэлээд, эһнээлбэ.

— Яаха зонбибди?—Дулсанай хоолой ханхинашаба.

— Мэдэнэгүйб.

— Хэн мэдэхэ юм, теэд?! Ши, Гончик, түрүүлэгшэһэнэ табилга абаад,— мүнгөөршье ядуу бэшэ ха юмбибди — ошыш басаганайнгаа хойноһоо. Харана гүбши, шамһаашье болохо зон үри бэеынгээ хойноһоо оролдоно, город гонхо руу харгылжал байна ха юм. Нёдондо түрүүлэгшэмнай өөрөө ошожо, хүбүүгээ институтда оруулаад бусаба гэлсэнэ хэн гү бүү,— гэн, Дулсанайнгаа гэмэржэ эхилхэдэ, бригадир Найданов дураа гутаһандаа ехэ ехээр уухилаад, толгойгоо хүнжэлөөрөө хуцажархиба.

— Һөө-е, Найданов, юугээ дуулаашагүй болоод хэбтэнэбши? Яндан лэ амитаниш даа, зантайлгажа. Шоодбори. Ганса басагаяа хайрлахаяа яанаш! Ошорой Володидо хүтэлүүлээд табижархёод, онгойжо хэбтэнэл! Һэшхэл хэнгэргүй, аймхай, ахир тулюур...

Үлзытын полиин тарьяан тухай, үзэгдөөгүй ехэ ургаса хуряжа абаха тухай Дулсандаа хөөрөжэ хүхихэ ханаатай хэбтэнэн Гончигой досоо тэсэцэгүй гомдолтой боложо, уур сухалынь орьёлон бусалшаба.

— Тьфу! — гэжэ тэрэ һамганайнгаа үгэ таһалба. — Ганса басаган! Харьш, ганса басагаараа айлгажа һуунал. Олон үхибүү түрэхыеш хэн хорихон юм? Би гү? Унаа хаа, унаг лэ! Эржээнэнһээш дээгүүр үхибүүд унагша. Унаа хаа,

тэрэ Ошоройнгоо Володидо гаружаг лэ! Хүнэй намган болохол гэжэ түрэнэн үхин юм бэшэ гү?

Тэрэ хоёр бэе бээ мушалалсажа, догоодолсожо, амгалан тэнюун сагта ама хэлэндэнь, ухаа заяандань орошогүй муухай гэмнэлтэнүүдые улайха нюур руугаа хаялсабад.

Тиигээд хэдэн хоног забда залигүй мохоо жүрөөгөөр шэнэнэн харуудха хабируулһан мэтэ гэмэржэл, химэлжэл мэдэнэн Дулсаниинь булижа халаба.

Найданов Гончик түрүүлэгшэһээ хэдэн хоногой командировко абаад, Улаан-Үдэ ошохо болобо. Хүл хүнгэдэшэнэн, элбэг дэлбэг, саландай болошоһон Дулсанһаа табан зуун түхэригыень хармаандаа оруулаад лэ, харгыда мордобо.

— Гончик, мүнгэншни багадахагүй бээ? — гэжэ намганиинь автобусто һууха дээрэн хамсыһаань дүнгөөд, һанаата болонги шэбэнэбэ. — Дутаа һаань захяарай. Телеграфар ябуулжархихаб. Маа, энэ үшөө табин түхэриг. Зөөри бү гамнаарай... Басаганайнгаа түлөө байһанаа табиһаар зон гээшэбди...

Улаан-Үдын Ранжуровой нэрэмжэтэ гудамжа жэлэй дүрбэн сагта хүбүүд, басагадаар элбэг байдаг юм. Юуб гэхэдэ, эндэмнай дээдэ эрдэмтэй багшанарые гаргадаг һургуулин хоёр байшан үйлсын хоёр тээһээ урда урдаһаа харан байдаг. Энэмнай, нээрээл, залуу үетэнэй гудамжа гэмээр юм. Тиимэ һэн тулань энэ багаар ябаһан үбгэдшье һархайлдахадаад, нюргаяа сэхэлдюулээд, харасаяа онобшотойхон, хурсахан болгоод үнгэрдэг.

Зүгөөр август һарын эхээр Ранжуровой нэрэмжэтэ гудамжаар буурал сагаан толгойтойшье, ехэ бага гэдэнэтэйшье эжы баабайнар юундэб даа үйрэшэдэг. Тэдэниие харахадаа хайрламааршье, наадалмааршье, шоо үзэмөөршье байдаг. Кабинет соогоо «Опал» сигаретэ ан бунхан бааюулжа, телефоной трубкаар хоолой хашан, захиралта заабари үгэжэ һуудаг бараг тушаалтай хүмнай августын эхээр Ранжуровой нэрэмжэтэ гудамжада харагдан

сасуу, юундэб даа ташха ондоохон, наймһаруухан, нялуухан болоодхидог. Тээд энээнэй ушар удхые элирүүлхэнь тиимэшье хүшэр бэшэл даа...

Эгээл энэ үедэ Найданов Гончик Улаан-Үдэдэ бии болобо. Ехэ юумэ үргэлөө, шэрээ бэшэ аад, холын харгыда ябагалжа эсээ бэшэ аад, хүлһээ аршаха, уухилха аахилхань түрбэлгүй. Энэшье ойлгосотой. Хүн боложо, хүлөө шоройдоһонһоо хойшо хүниие мэхэлжэ, худал хуурмаг ябадал гаргажа, хүндэ эдилгэ үгэжэ үзөөгүй Найдановта тиимэрхүү юумэ хэхээ зэхээд ябахань колхозойнгоо амбаарһаа хоёр мэшээг орооһо поршоонходоо эдюулхэээ доохонуур абажархиһанһаань долоон доро доройтолго ха юм.

Доржо Банзаровай хүшөөгэй дэргэдэ тэрэ ерээд, хоёр харгын бэлшэр дээрэ алиниеньшье шэлэхэээ ойлгожо ядаһанан хүн мэтэ тээлмэрдэн зогсоһобо. Хараашалхадань һүүлшын моодоор хубсалһан гоё гоо һамгад, ялагар толотор туфлитай, «хээлитэһэн» портфель баринхай бүһэтэйшүүл хоорондоо мүнгэ алтаяа буляалдажа, хэрэлдэшэһэн мэтэ тумбагарнууд, ууртайнууд, тэбдэнхэйнүүд, ами амияа харащанхайнууд хөөрсэгэнэлдэнэ. Бултал наһатай зон... Залуушуул — алга. «Яагаа жэгтэй юм? Хүбүүд, басагад юундэ харагданагүйб?» — гэжэ Гончик гайхаба. Тиигээд «Эхэ эсэгэнэрэй конкурс гэдэгнай энэл ха юм даа», — гэжэ тэрэ багсаамжалба. Басагаяа олохонь бэрхэтэй хаш. Гартаа улаан бүд уянхай хүбүүд институтдай байшан руу хэниешье оруулнагүй. Найданов сквер соо ошожо, уляһанай һүүдэртэ табяатай һандали дээрэ хулһан шляпаараа нюураа һэбисэгээн һуушаба.

Тулхабаагүй, зоргондоо орошоһон һамганһаа боложо, табан зуун табин түхэриг хармаанлажархёод, юухэн хүүхэнэшье мэдэхээ болишоод, гэлыжэ, арьяатанһаа хоргодоһон шандагандал, бэлтэлзэжэ һуухань һөөл таагүй, эшхэбтэрээр һанагдаба. Танил тала багшатай һаа, юун гэзшэб? Хэнэй духада энэ институтдай багша гэжэ бэшээтэй

ябаха нэм!

Басаганайнгаа муу борьбоёо гэжэ, хэлэ аманда орохоһоонь хойшо сэбэр сэхээр, мэхэ гохогүй ябаха тухай хэлэнэйнгээ холотор зааһан, хургаһан аад, өөрөө энэ жиираггүй ябадал хэхэ туйлдаа хүрэшөөд, сэдьхэлээ хёморуулжа нуухань жэгтэйл байна даа. «Үнгэтэ юртэмсын жама ёһон энэл юм гү?» — гэжэ тэрэ бодон, хүзүүгээ эльбэсэгээбэ. Найданов үе болоод лэ, хүл дээрээ бодошоно, тиигээд дахяад лэ лас нуушаха юм. Тэрэниие хажуу талаһаань хараһан хүн сохом лэ ухаагаар ямархан лэ ааб гэжэ багсааха байгаа ёһотой.

— Та ямар экзаментайбта? — гэжэ нэгэ залуубар эхэнэрэй асуужархихада, Найданов сошоһондоо обхогод гэшэбэ.

— Юун?!

— Хэнэй түлөө «болелнобта» гэжэ нуранаб даа, — гэжэ тэрэ шаргал ногоон кримплен платитай эхэнэр хэлээд, үнэтэ духиин үнэрөөр анхилһан пулаадаар хүлһэ лэбшэһэн мяхалиг сагаан нюураа хэбин, нуга доогуураа аршасагаан, хажуудань нуушаба.

— Басагамни эндэ ерэнхэй юм һэн даа, — гэбэ Найданов Гончик.

— Ямар факультетдэб?

— Математикын...

— Аа, тиигэбэл, тэндэш нёдондонойхиһоо конкурс нураггүй бага гэлсэнэ һэн. Минии үхин истфилдэ хоёрдохи жэлээ туршажа байна. Хэхэ юумэниинь хэгдээ... Яагдагшал ааб... Хараха янзада, хүдөөгэй хүн хэбэртэйт, тиимэ гү?

— Тиимэ даа, Яруунынби.

— Холоһоо хаямта. Хүдөөгэй үхибүүд городойхидто сагаагаараа булигдаха байна даа. Би мүн лэ хүдөөгэйб. Нёдондо эндэхи түрэлхид, нүхэдтөө найдаад, басагаяа гансаарайень табиһан хүм. Мүнөө өөрөө ерэбэб.

— Ямар юумэ хэбта? Намда сэхыень хэлыт... Хүдөөгэй хара буряад һэн тула юугээшье хэхээе ойлгоногүйлби, — гэбэ Найданов.

— Танил талатай хаяат? — гэжэ тэрэ эхэнэр альгаяа амандаа асаран, шэхэндэнь нэнгээд шэбэнэбэ.

— Хэнэй үгэһэн танил байха бөө, — гээд, Найданов урма хүргүйгөөр гараараа зангажархиба.

— Ээ... тиигэбэл дэмы хэрэг...

— Дэмы?

— Протеже үгыгөөр зобоһоной үлүү... Иимэл саг болошоо ха юм дөө... Тусгаар хурса, хүбэлгэн үхибүүд өөһэдынгөө хүсөөр орожо шаданал даа.

Талаан буруулхадаа, Найданов Гончик «протеже» гэһэн үгын удхые мэдэхэгүй байшаба. Тиимэһээ юушье хэлэхэээ ойлгожо ядаһандаа, шэрхэгтэл шөрүүн «бобригоо» һар-һар маажабэ. Зүгөөр энэ үгэ нэгэл тон далда, нюуса, хулгай мэтэ аягүйшөг удхатай гэжэ сэдхэбэ.

— Хүдөөгэй зон эртээнһээ бэлэдхэл хэдэг гэлсэгшэ, — гэжэ тэрэ үгэнсэр эхэнэр дуугараад һаланагүй. — Мяха, тоһо хүбхысэ асараад лэ, шадана гэлсэгшэ.

— Хэндэ?

— Эндэшни ута гартай зон дүүрэн ха юм даа.

Уданшьегүй институтдай байшангай үргэн үүдэн сэлигдэжэ, оог шуяа табилдаһан залууцуул харагдаба. Үнөөхи эхэнэрнай Найдановаа мартажа, тэдэнэй урдаһаа хабтайса гэшхэлшэбэ. Найданов мүн лэ бодожо, залуушуулай дунда басагаяа хараашална. Зүгөөр Эржээнын улаан нюураараа гаража ерэбэл, яахаяашье, юу хэхэ, хэлэхэээ мэдэнгүй. Али эртэ дээрэнь хоргодошобол, дээрэ гү?

Дүнэн сараа наймаада тушаажэ абаһан мүнгэниинь костюмайнь хармаан соо тэбхыгээд, хэндэшье хэрэггүй, үлүү ашаан мэтээр уурыень хүргэнэ. Хуряалгын хүдэлмэриин богоһо тулашоод, үглөө мүнөө комбайнуудаа поли гаргахаяа байтараа бригадая хаяжархёод, хэншье бэшэ болошоод, зольбо нохойдол зайгуултажа ябаһандаа Найданов бэээ абаха танаггүйгөөр хараана, шашаг шалыа Дулсанай гуяынь хальһан арһа хятагад гэтэрнь шэмхэжэрхиһэйб, һур бүһөөр нюргандань гурьба орошотор

шабхуурдажархитайб гэжэ гарынь зохолон эбжэгэнэнэ.

Зоной нюдэнһөө далда зогсоһон Гончик Найданов Доржи Банзаровай хүшөөгэй дэргэдэ Ошорой Володие обёоржорхибо. Тэрэ сагаан торгон самсынгаа хамсые шаманхай, саарһанда орёолтотой виноград баринхай юумэ үүдэ руу харан зогсоно. «Зай, энэ шүдхэрэй харагдаа хада Эржээнэ дүтэлөөл даа. Ерээ хадаа уулзаагүйдэ аргагүй. Уулзан харалсангүй бусабални, үнөөхи Дулсан шаража эдихэ бэээ. Теэд ямар аргаар Володиин хажууда ошолтойб. Намайе түрүүн обёорбол, зугадахадаа болохо», — гэжэ тэрэ шэбшэнэ.

Тэрэ түр зуура бодолгодо эзэлэгдэн зогсон байтараа, хүшөө тээшэ шийдэнги гэшхэлбэ.

— Мэндээ, Володя, — гэжэ Найданов хоолойгоо зорюута хүжюун, бардам болгон мэндэшэлбэ. Володя залд гэнэн аад, бэээ барижа мийлээд, гараа харбайба:

— Хэзээнэйбта, Гончик Найданович?

— Колхозой хэрэгээр ерэнэн аад, басагантаяа харалсаад бусаха гэжэ энэ ябанаб даа. Ши хэзээнэйбши? Хэниие хүлээнэбши?

— Долоо-найма хоножо байнаб... Хүдөө ажахын институтда абтааб.

— Теэд заочно оронхой бэшэ һэн гүш?

— Заочно хүндэ байна. Студент болобоб. Хоёрдохи курсда абаа.

— Но? Эржээные хараагүй гүш?

— Энэ утгажа ерээд байнаб. Эржээнэ шалгалта ехэ һайн үгэжэ байна.

— Болоо лэ...

Бүлэг залушуул соһоо Эржээнэ мултаран гүйжэ ерэбэ. Володиин хажууда буруу хараад байһан эсэгээ тэрэ обёоржорхёод, зог татан зогсошобо. Найдановай эрьелдэхэдэ, Эржээнэ хэлэнэнээшье мэдэнгүй асуужархиба:

— Баабай, юүндэ ерээбта?

Найданов мүн лэ хэлэхэ үгээ оложо ядан байтараа:

— Бишни, басаган, колхозой хэрэгээр ябанаб даа.

— Командировкодо гүт?

— Тиимэ... А-наа... Шалгалтаяа хэр үгэжэ байнаш?

— Дундуур...

— Болоол даа. Володя студент болобо ха юм...

Тэрэнэй толгойдо үнөөхи «протеже» гэһэн үгэ бии болоод лэ, асуужархиха дураниинь хүрэнэ.

— Баабай, би хоёр шалгалтаяа «табан» дээрэ үгөөб. Эгээл айдаг юумэнүүдээ һалгааб, — гэжэ Эржээнэ һайрхана, Володин гарһаа сэлсэгэр ногоохон виноград абажа, ама руугаа шөдэлнэ. Эсэгэнь үнэнхэ зүрхэнһөө баярлан, басаганайнгаа мүр эльбэнэ, таалажархиха гээд, аягүйрхэнэ.

— Бэрхэш даа, басагамни, бэрхэш.

Тиигээд костюмайнь хармаанда пүнсыгшэ мүнгэндэ гараа эжэлүүдгүй абаашаһан аад, галда хайруулһан мэтэ угза татажархиха.

— Олон хоногоор ерээ гүт? — гэжэ Володя асууба.

— Мүнөө үдэшэндөө бусахам бэшэ гү даа, хэрэгэз бүтээгээб, — гэжэ Найданов урмагүйгөөр хэлэбэ. «Дүшэ гараад, худалаар хэлэжэ эхилбэб. Тэнэг солиг байнаб», — гэжэ бодоходоо, досоонь уни бутаршана.

— Заа, эндэ юу хэжэ байхабибди, ресторан ошожо, һайнаар эдеэлжэрхихе, — гэжэ Найданов дурадхаад, тэрэ хоёроо дахуулан, яаралтай алхалшаба.

«Байгал» ресторан соо һөөл зохид, һэрюун, зоншье үсөөн байба. Найдановай досоо юундэб даа хүнгэн, сэлмэг болошобо. Тэрэ Үлзытын полиин таряае магтаба. Бороолхожо һаад тойбо татаагүй һаань, үзэгдөөгүй ехэ ургаса абтаха, колхоз хэдэн жэлэйнгээ үри шөриһээ һалажа, хүрэнгэдөөшье, малай хоолдошье нилээн ехэ орооһо хааха юм ха.

— Студентнэрые хүдөө ажахын хүдэлмэридэ гаргабалынь, ши, Володя, колхоздоо ошожо, өөрынгөө комбайнда һуу, — гэжэ захиба.

— Би штурвальнаар, — гэбэ Эржээнэ.

— Болохол даа, — гэн, Найданов мифэрээд, тэдэ хоёр

тээшэ уриханаар хараба.

Нээрээшье, тэрэл үдэшэндөө Найданов Гончик гэртээ бусаа нэн. Нилээн халамгайшаг хүн автобусшоо буугаад, хамар дорохоноо дуунай аялга гүнгэнүүлэн, нюргаа үргэлөөд, гэр тээшээ бардамаар алхалба. Үүдэ оромсоороо, тэрэ хармаанаа нуулишаба. Дулсан үбгэнэйнгөө иимэ түргэн бусаһанда, урмаа хухарһан янзатай, нюдэээ түргэ түргэн сабшалан уттаба:

— Хэрэгээ бүтээжэрхибэ гүш?

— Ямар хэрэг? — Найданов гайхаһан хэбэр үзүүлбэ. — Ямар хэрэг бүтээхэ хүн нэнбиб? Мартажархёолби.

— Бү зорёолхол даа. Басагамнай яажа байнаб?

— Басаган гү? Эржээнэ гү? Эржээнэ яашаха юм? Аа? Эржээнэ, юрэдөө, яашаха юм? Володимнай студент болоо.

— Ямар Володя? Ошорой гү? Яахадаа «Володимнай» болошобоб?

— Минии Володя! — гээд, Найданов бүри ногтуурхан хургаяа ёдогонуулба. — Молодец!

— Институдта басагаяа оруулхын орондо, юухэнии хээд лэ ерэбэ аабши, зантуул. Энэ шаһагаар мээл духыеш сооро сохижорхихомни! — гэжэ Дулсан ганиран урдань гүйжэ ерэбэ.

— Сохи даа, сохи, — гээд, Гончик мантагар толгойгоо табяад үгэбэ. — Энээхэн нюдэнэйм хоорондохоно ябуулжархёорой, зүү?

— Хүниие бү баһа! — гэжэ хүхирөөд, Дулсан дэбхэрээд абаба. — Хэлыш, энээнээ, басаганшни хаана юм?

— Басаганшни шини мүнгэгүйгөөр өөрөө өөрынгөө ухаагаар, минии туһагүйгөөр студентка болохоёо байна. Ойлгоо?

— Нээрээ гү? Яагаа болоо юм бээ, — гэжэ Дулсан хэлээд, онигорхон нюдэээ аршан, үбгэнэйнгөө хүзүүндэ аһашаба. — Зүб лэ ошожо ерэбэш. Мэдэжэл байгаа нэм, муу һайншье һаа, эрын оро хаажа ябаһан хүн хаямши. Таалахам гү?

Найданов һамгаяа бэһнээ холо болгоод, тэрэниие

түрүүшынхиеэ хаража байһан юм шэнги нюдэээ ониилгон шэртэшэбэ. Тиигээд хармаанһаа улаан бүдтэ орёолтотой тэбхэгэр мүнгэ гаргажа ерээд лэ, Дулсанай хүл доогуур шэдэжэрхихэ зуураа:

— Про-те-же! — гэжэ муухайгаар ирзагад гэн, шүдэнэйнгөө забһараар шуухиржархёо һэн.

ХҮРЬГЭНЭЙДӨӨ

1

Тэмээнэй нооһоор нэхэжэрхихэн мэтэ зөөлөхэн унтари соо аятайшье гээшэнь аргагүй даа. Буужал хэбтэлгэн... Мүн энэ ехэ, доошоо харабал, толгой эрьемэ үндэр гэр соо тэрээнһээ ондоо амитай амитан үгы шэнги — хон-жэн. Зүгөөр Мухани хүгшэнэй нойр сэлмэшоо. Иимэ гэр зураг дээрэ харахашни нэгэ ондоо, нюдөөрөө хараха ушартай юм байна. Бурха-аан, хэды шэнээн гэжэ хэлэлтэй юм, юрэдөө? Обоото хэдын шэнээн гэбэлынь хүн үнэншэхэгүйл даа. Тээд хэды зон энэ гэр соо багтана гэхэбши? Зунай үдын халуунаар лэ Обоотын халзан боорёор пишаганаһан таршааһаа дутуугүй олон... Тиигээд лэ эдэ олон зон мүнөө зүүдэээ манажа хэбтэнэд шуу. Мухани хүгшэнэй нойрмоглохые хэншье баринагүй. Хүрьгэнтэниинь өөһэдынгөө таһалга соо абяа шэмээгүйхэн унтанад. Унтаг, унтаг. Энэ шууяатай город соо нилээд эсэһэн байха. Харин зантагар сагаан хүрьгэниинь үдэшэлэн мориной хуухирһандал шангаар хурхираад, хүгшэнэй дура гутааба һэн. Аша басаганиинь нялха нарайһаа хурхирхые мэдэхэгүй даа. Эрхэ жаахан аша басаганиинь багахандаа гархануудаа наманшалжа, үбдэгүүдтээ хабшаад, зутар зохидхоноор унтадаг юм һэн.

Мухани хүгшэн үсөөрһэн шүдэтэй амаараа амхагад байса эбһээлээд, нюдэээ аниба. Дуурд гэн алдаһан аад лэ... дэмы — нойрынь үглөөнэй хүнгэн манан мэтээр дэгдэшэбэ.

Нараншье мандаха дүтэлөө. Юуб гэхэдэ, бүхы зүүн ханыень эзэлһэн мантан томо сонхо сэнхир сагаан үнгэтэй болошобо. Гомдолтойл байна даа. Мухани хүгшэн юундэ эндэ ерээб? Амархаяа. Амархаяа ерэхэн хүн аад, нюдэээ соромшье гүүлэнгүй шахуу ухарижа хэбтэнэ. Наһан соогоо байшан город үзөөгүй хүн һэн тула зорюута зорижо ерээд лэ... Халаг, гомдолтойл байна даа. Харин тэндэ, нютагтаа, хоёр наранай хоорондо ажалтайл хэбэртэй һалирхаш. Үглөө эртээр эреэгшэнээ һаахаш, хонидоо бэлшээхэш, уһа түлээгээ бэлдэхэш, ноһо ээрэхэш... Юрэдөөл, гар һула һуухагүйш даа. Харин эндэ үглөөнһөө үдэшэ болотор гэдэһэндээ нёлбожо хэбтэнэ гүш, маани мэгзэмээ уншана гүш — өөрыншни дуран.

Хэрбээ урдань тэрээндэ иимэ байдал тухай хэн нэгэнэй хэлэбэл, сохом үнэншэхгүй һэн. Харин мүнөө өөрөө хөөрэхэ. Хото город үзөөгүй шабгансанараа суглуулжа ерээд лэ, асарһан бэлэг сэлэгээ хубааха үедөө нэгэ забһар олоод хөөрэхэ: «Аша басаганаймни гэртэ наһан соогоо газаашаа гарангүй байхаар юм байна». Хэн нэгэнэйн үнэншэнгүй: «Бэээ хүнгэлхэ хэрэгэй гарабал, яаха хүмши?» — гэжэ асуубал, Мухани харюу оложо ядахагүй даа, тэрэ һэжэглэгшэ хүгшэн руугаа дээрэлхүүгээр хаража ерээд лэ, зохисотойхоноор, онобшотойхоноор хэлэжэрхихэ байха. Холоһоо бусаһан Муханиингаа хөөрөөе хүндэтэй дээрэ тооложо шагнаха ёһотой... Зүгөөр үнөөхи жоржогонуур Сэндэмэ дайралдашоо һаа, шаазгайдал шаханаад, хүндэлэндэ хүлөө шэхээд, һаалта хэхэ... Мээл хэлэ амандаа шаташаһан хүгшэн юм тэрэ Сэндэмэ. Тэрэшни гансата Москва ошоһон тухайгаа хөөрөжэ орохо. «Зай, хүгшэд, автобусоор ябахаяа залхуурбал, газар доогуур ябахадатнай болохо. Газар доро ороһон гэшхүүрээр өөрөө буухагүйш. Гэшхүүрынь өөрөө һолжороод буулгаха, өөдэшни өөрөө гаргаха. Зай, хүгшэд, Москвагай гэрей алишье дабхарта өөрынгөө хүлөөр гарахаб гэжэ һанаха юумэн байхагүй. Багтаасатай, томо даа, ялагар тологор хайрсаг соо ороод, хэрэгтэй дабхарыеш зааһан шагтаханиие

даражархидаш дүүрээ, тэрэл зуура абаашажархиха. Һүүлдэ доошошни буулгажархиха» гэхэ мэтээр лэ жоржогонуур Сэндэмэ шүлһэээ сасахаһаа наагуур, хэлэ амаяа тамшаажа байжа хөөрэшэхэл даа. Үгы даа, тэрэнэй урда Мухани хүгшэн орожо шадахагүй. Сэндэмын хүбүү, бэринь дээгүүр тушаалтай зон юм гээбы. Хүбүүниинь эхэээ алта мүнгөөр орёогоод табяа даа. Сэндэмэ найрхуу дээрээ найрхуу болошонхой. Эндэһээ бусахадаа тэрээндэ мэдүүлэнгүйхэнөөр лэ нүхэдөө суглуулбал һураггүй дээрэ гээшэ ха.

Нойр ерэхэээ болёо гэжэ Мухани хүсэд ойлгобо. Сэндэмэ хүгшэн сэдхэлыень хүлгөөжэрхибэ бшуу. Тэрэнэй толгойдо гэнтэл хүлээгдээгүй найхан бодол зура сохин орожо, хүхишэбэ. Хүхихэндөө, хасараа эльбэшэбэ, миһэлзэшэбэ. Тэрэ Сэндэмэдэ аша басагаяа найрхахал! Бэлтэгэр сагаахан Долгормаагаа найрхахал! Зөөри хүн хоёрой алиниинь сэнтэй юм, юрэдөө? Долгормаа хүнүүдые аргалдаг доктор. Нютагаа ерэхэдэнь, хүгшэн залуугүй бэээ үзүүлхэ һанаатай манайхин руу харгылдаг бэшэ аал? Жоржогонуур Сэндэмэшье хэды ерэнэн байха. Үбшэ аргалха гээшэмнай ехэл дэмбэрэлтэй, буянтай хэрэг гээшэл. Энэмнай, юрэдөө, тугал, поршонхо эмнилгэн бэшэ ха юм даа. Хурьгэмнишье бараг янзын хүбүүн даа. Баһал доктор. Шүдэ аргалдаг доктор юм гээбы. Муу һайншье һаа, доктор лэ ха юм. Хурьгэ басагаяа магтажа бусахаһаа дээрэ үшөө юун бии юм?

Тиигээд лэ Мухани хүгшэн һүүжэээ урилаад, Сэндэмын ама хааха юумэтэй болоһондоо ехэтэ хүхижэ, шубуунай үдэн дэрэээ эльбэсэгээбэ.

Уданшьегүй магтаха хүүгэдэйнь унталгын таһалга соо радио хар-хор хоршоноод дуугаржа эхилбэ. Зохидхон хүгжэм зэдэлбэ. Шэнэ үдэрөөр амаршалба. Эдэ бүгэдэ хүгшэнэй шэхэндэ жэгтэй зохидхоноор, шэхэнэйнь шиир зөөлэхэнөөр таһалан дуулдаба. «Городой байдал гоёл байна даа», — гэжэ тэрэ бүтүүхэн энеэбхилбэ. Нютагтаа радиогой дуугартар унтаридеа хэбтэдэггүй һэн бэээ. Үнеэгээ

наажа нуухадань лэ, клуб дээрэ тодхогдоһон радио абья гаража эхилдэг бэлэй. Теэд эндэ тад ондоо... Тииһээр байтар: «Үглөөнэй гимнастика эхилэе!» — гэхэн соносхол дулдаба. Огсом хүгжэм зэдэлжэ, бардам хоолойтой бүһэтэй хүн: «Бодогты, нуугты, хэбтэгты... Нэгэн хоёр гурба!» — гэхэ мэтээр захиржа захалба. Тэрэ радиогоор бадашагша хүнэй үгэ дуурян, хүрьгэнтэнэнь таһалга сооһоо һөөл аягүй, жэрхэмжэтэй абяанууд соностожо эхилбэ: уувилаан-аахилаан, юумэнэй хахиналга, дэбхэрэлгэ, альгадалсаан...

Гайхаһан тэбдэһэн Мухани хүгшэнэй доодо уралынь һанжашаба. Тэрэ орон дээрээ нуушанхай, ганса нюдэн болошоод, тэдэнэй үүдэ руу гэтэшэбэ. Тэндэ юун боложо байнаб? Хара нюдөө хаха татаһаар наншалдашаба гү? Теэд хэрэлдэхэнь дулдабагүй һэмнай. Аша басагыем баһажа, доромжолжо, сохижо байна гээшэ гү? Мухани хүгшэн һөөл шуранаар гүйжэ бодоод, аша басаганайнгаа абажа үгэһэн халаад хэдэрэншьегүй үүдэн тээшэ ялтиргашаба. Тиигээд лэ үүдэ нээн сасуу тэрэ гэдэргээ орондог шарбашан алдаба. Жоржогонуур Сэндэмэдэ магтахаяа һанаашархагша хүрьгэниинь шараа нюсэгэн шахуу юумэн нээлгэтэй сонхын дэргэдэ зантага зантага дохилзожо байба. Шараа нюсэгэн шахуу! Юуб гэхэдэ, үбдэг тулама трусыйтай һаань, үшөөл тэсэмээр һэн бэээ. Харин тэрэ нюуса бэээ альганай шэнээн юумээр халхаланхайл... Долгормаань? Бурха-аан, бурхан, эрхэ тангил Долгормаань үбгэнһөө өөрөгүй юумэн годилзожо бэдилзэжэ байбал!

Энэмнай зүүдэн бэшэ хадаа харатайл. Ямар хэлэ аманда орошогүй юумэн үзэгдэбэ! Хадамда гараһаар жэлшье болоогүй аад, энэ бүһэтэй хүнһөө эшэхээ яанаб! Намһаа, жараяа шаһаһан хүгшэн эхэнээ эшэхээ яанаб! Нүрхэй гээшэнь, урдаһаань энхэрэнгээр энеэбхилээд:

— Эжыхэ-аан, таниие һэрюулжэрхибэ гүбди? Ерэгты, маанадтай гимнастика хэлсэгты, — гэжэ урибал.

Эшэхэ нюургүй, нюуртаа шабаһа түрхиһэн үлэгшэн даһаа! Үхибүүн һэн гү?.. Тэрэ хүхэнүүдынь гэжэ

сэлсүлдэжэ... Тэрэнээ муртэйгөөр халхалхадань болодоггүй юм гү, юрэдөө? Ямар тодхортойдоо энэ бузагай муухай юумэ хараба гэшэб? Одоо энэмнай бузаршахоор юумэн гэшэл...

Мухани хүгшэн дураа гутаһандаа гү, сүхэрһэндөө гү өөрөөшье мэдэнгүй нёлбожорхёод, үүдыень хаб-яб хаажархёод, гансатал эсэшэһэн мэтэ һали-болихон унтари тээшээ гэшхэлбэ. Шэрэлдэһэн үһэндли, элдэб бодол толгой соонь худхаршаба. Дээрэхэн дэгдэһэн наран бамбагар зөөлэхэн хүбэн хүнжэл дээрэнь улаан шарахан үнэгэн мэтээр хэбтэшөөд аятай зохидоор жэгнэнэ. Зүгөөр хүгшэн хүнжэл дээрэнь наадажа байгаа наранай урин дулаахан гэрэл мэдэрбэгүй. Тэрэнэй нюдэндэ аша басаганайнь могой мэтэ годилзоошо уян нугархай бэе харагдаһаар... Хаанаб даа холоһоо, доро саанаһаа город нойрһоо һэрин, үерэй хүүен ерэхэн мэтэ байн-байн дуутай шуутай болоодхино. Юундэб даа, Мухани хүгшэн үбгэжөөлөө һанаандаа оруулаадхиба. Тэрэ ехэл шууяатай хүюун хүн юм һэн. Һаһа барахынгаа урда тээ бүришье хошонгууша болоо бэлэй. Онһон үгэ ондоо болгожо туршаха. «Мяхан бусалха бүрээ эдешэдэг, хүн үбгэрхэ бүрээ ухаа ородог», — гэжэ хэн нэгэнэй хэлэбэл, урбалдуулаад лэ орхихо: «Мяхан бусалха бүрээ шүүһээ алдадаг, хүн үбгэрхэ бүрээ ухаагаа гээдэг». Үбгэниинь хошонгууша хүн юм һэн даа, хөөрхы. Хоюулан хэды олон жэл эбтэй эетэй һуугаа гэшэб! Гэрээр дүүрэн хүүгэдые тэнжээгээ. Теэд бэе бэеынгээ урда энэ хүрьгэн аша басаган хоёртол адляар нэгэтэшье жарбаганалдаа һэн гү? Үгы даа. Хүн зоной нюдэн дээрэ тэбэрилдэхэмнай багадаад, таалалдажа ябадаг һэн гүбди? Үгы даа. Буряад зоной заншалда тиимэ юумэн байгаагүй.

Мухани хүгшэн унтаридаа орожо, хүнжэл доогуураа толгойгоо бухан хэбтэшэбэ. Нюдэнэинь урда жоржогонуур Сэндэмэнь бии болоод, һөөл баһангыар: «Мухани-аа, мэнэ һаяхана хэниие намдаа һайрхахаяа шэбшэжэ хэбтээ бэлэйш?» — гэжэ асуужархихандал болобо. Хүгшөөдэй «ай-я-даа» гэжэ дороһоо абан һанаа алдажархёод, буруу

харашаба: «Юугээ бэдэржэ эндэ ерэнэн шабгансабиб?»

2

Мухани хүгшэн нютагаа ябаха гэжэ шиидэһээр үнинэй. Теэд нэгэ шалтаг олдоод лэ үлэшэнэ. Муушаг зүүдэ харабал, харгыда гараха бэшэш. Заримдаа үбгэниинь зүүдэндэнэ ерэжэ, Муханитаяа уулзана, тоомоо таһарна, ташаганаса энеэнэ. Иимэ зүүдэнэй һүүлээр наранай дээрэ гаратар хүнжэл дороо хэбтэхэ ушартай болоно. Юуб гэхэдэ, ханаха дурсаха юумэн олон хаям.

Хүгшэн эжынгээ ерэхые үнинэй хүлээһэн Долгормаагаа хайрлаа гү? Магад. Айл болоод, эжынгээ ерэнэндэ хүшишэһэн Долгормаагаа гомодхоонхаар, бэээ баряад, үшөө хэды хонохо юм байна гэжэ тэрэ бодомжолбо. Үтэлжэ, үмхи яһан болоошье наа, хүгшэнэй зүрхэ сэдхэл уйдаха гашуудахые, урмашаха хүхихые алдаагүй зандаа бшуу.

Һүүлэй үдэрнүүдтэ Аюушын аяг аашанууд тэрэнэй ханаа зобоодог болобо. Юрэдөөл, зантагар томошогшье наа, гэрэй эзэн бэшэл даа. Эрэ хүнэй үнэргүй амитан хэбэртэй. Долгормаада орходоо ажалынь нэгэ бага хүнгэн юм гү — заатагүй урид бусана. Тиигээд лэ Аюушые хубсаһаяа тайлаад лэ, диван дээрэ налайжа хэбтэхэ юм гээбы гэн гэнээш... ханаа үнөөндэ орошогүй, шэхэтэй амитанда хэлэшгүй юумэн эхилшэдэг. Тэрэ өөрынгөөшье, һамганайнгаашье хубсаһа сэбэрлэнэ, Долгормаагайнгаа плашда шагта хадана, ванна соогоо хубсаһа хунараа угаана... Үдэшынгөө эдээ бэлдэнэ. Сэхыень хэлэхэдэ, Аюушын хэһэн бууза одоо амтатай, хэһэн салаадтань Мухани мүн лэ дуратай... Теэд эдэ бүгэдэ бүһэтэй хүнэй хэхэ ажал гээшэ гү? Иигэхэдээ Аюуша хүрьгэн эсэрын хүбүүнэй нэрэ гутаажа ябаһан хүн болоно бэшэ аал? Гэртэхиниинь хараа наа, юун гэхэ һэн хаб? Зүгөөр саг ондоо болоо гээшэ бэээ даа. Теэд айл бүлэ гээшэ тэрэл зандаа хаям: үбгэн — һамган — үхибүүд... Али хүбүүд һамга абадаггүй, харин өөһэдөө хадамда гарадаг болошоо юм гү? Үгы даа,

урданайхи мэтэ гэрэй эзэн, гуламтын тулга байха зэргэтэй. Эдээнһээ холо ошохогүйш. Үгы гэбэл, задагайрһан бүлэ гэжэ нэрлэгдэхэш. Эрын хатуу гаргүйгөөр юуншье бүтэхэгүй. Эхэнэртэ мэдүүлһэн эрэнһээ хайратай, мүн жэрхэмшэг юумэн байхагүй. Энээниел Долгормаада ойлгуулха шухала. Заатагүй ойлгуулха хэрэгтэй. Иигэжэ ябаһаар, үбгэнөө алдажа болохол. Тиигээдшье даа, Долгормаагай ажал ухаангүй ехэл даа. Бүхэли үдэрөөрөө үбшэнтэнэй дунда, заримдаа хоногоор... Элдэб үбшэнтэн бии ха юм — муу зантайшье, янгархуушье, хаймһаруушье, худалааршье үбдөөшэд... Хүгшэн залуушье, ноён нохойшье докторой урда нэгэл нэрэтэй хүн болошодог ушартай ха юм — үбшэн хүн. Докторнууднай нюур харадаггүй хайнтай зон гээшэ. Зай, тиигэбэ яабашье Долгормаа хүнэй һамган нэрэтэй хадаа гэр һуудал тухайгаа мартаха ёһогүй. Юун гээшэб, юрэдөө, шидагар томо хүбүүн аад, гэр соогуураа һамганайнгаа орондо һахы һалаг харайна. Эшхэбтэр, ондоол хүн бү хараһай, үнөөхи жоржогонуур Сэндэмэ бү дуулаһай. Энэ Аюушадашье ойлгуулха байна...

Ухаан бодолоо гүйлгэжэ, иимэ гүнзэгы тобшололдo хүрэжэ ерэнэн Мухани хүгшэн залуу хоёроо хүлээшэбэ. Харин мүнөө хүрьгэниинь урид ерэбэшье, тад ондоо ааша гаргажархиба. Тэрэ уһа балгажархиһан юумэдэл, абья аниргүйгөөр хубсаһаяа тайлажа үлгөөд, диван дээгүүр унжыса хэбтэшэбэ. Нэгэ хэнэг нүдээ аняад хэбтэбэ. Тиигээд газетэ уншаба. Хүгшэнэй досоо гансатал бүлхинтэшэбэ. Ямар бэ даа нэгэ һөөл барюубшагүй, зүгөөр аягүй, хүйтэн мэдэрэл досоонь ороодхибо.

Уданшьегүй Долгормаа бии болобо. Урданайхидаал адляар тэрэ нэн түрүүн хүгшэн эжыдээ гүйжэ ошоод, хара хүрин яһалиг хасарыень үндэбэ. «Энэ эм домой үнэр шуһа мяхандань шэнгэшэнхэй юм аабы?» гэжэ хүгшэн шэбшэбэ.

— Дүрбэн ханын оёорто бүхэли үдэр гансаараа һуухада хашартай, уйтай гү, эжы? Шөгтнай яагаа тиимэ нямһалхан бэ, үбдөө гүт? Кино, театр ошохо байгаабди... теэд лэ сүлөө забһар гаража үгэнэгүй...

Яахан аргатай, мэхэтэйхэн Долгормааб? Эжынгээ ханаашалгыг тухайлган мэтэ урда хойнонь орожо байжа гүйсэгөөнэл, иигэжэ байхадань тугаарайхияа хэлэжэ шадахагүйлши. Хүгшэн дураа гутангыар уршагад гээд, аша басаганайнгаа гар мүр дээрэхээ сүлөөлжэрхибэ. Тиигээд һөөлшангаар:

— Ажалгүйдөө уйдаа гэхэ юун байхаб. Эрхией баряад лэ, маанияа уншаһаар һуутарни, үдэр үнгэршэнэ, — гэжэ хэлээд, сонхын можодо нюргалдан зогсобо. Жаргажа байгаа наранай туяа тэрэнэй толгойн буурал сагаан үхэхэнүүдые нэбтэ гэрэлтүүлһэн шэнгээр харагдана. Энэ үедэ диванай хярд гэхэ дуулдаад, хүгшэн Долгормаа хоёрой эрьехэдэ:

— Эдээ бэлдэжэрхил даа, Долгор. Эсээб... амархамни, — гэжэ Аюуша захираад, буруу харан хэбтэшэбэ. Мухани хүгшэнэй нюурай уршалаанууд сэсэг мэтээр задаршаба, досоонь наран наадашаба. «Иихэл хэн! Миниил ханагша юумэн боложо байна. Эрын эрхэ мэдүүлхые шидэбэ хурьгэмни», — гэжэ хүгшэн урмашаба.

— Зай... нэ! Дахяад уншажа хэбтэнэл. Хэбтээд уншахада муу гэжэ мэдэхэ аад, яадаг гээшэб, — гэн, Долгормаа хажуудань һуугаад, газетыень буляахаяа һэдэбэ. «Хара үлэгшэн, «зай» гэнэн аад, залхууниинь хүрөөд, Аюушяа эдээ бэлдэлсэ гэхэнь гү?...» — гэжэ хүгшэн сэдхээд, хөөрэлдөөндэ оролсохогүйн тула эрхиингээ тобшонуудыг мухарюулашаба.

— Харыш даа, унша. Шойнжуур намайе булихаб гэжэ занана. Хэзээ хэзээнэйхиһээ хайн бэлэдхэлтэйб гэжэ мэдүүлнэ, — гээд, Аюуша Долгормаада газетээ үгэбэ. Долгормаа үбгэнэйнгөө толгой эльбэсэгээн уншаба.

— Тээд хэзээ нэгэтэ Шойнжуур харюугаа абаха ёһотой юм бэшэ гү? Эрэ хүн зорихондоо хүрэхэ...

— Зүб, зүб... тээд ши намайе диилдэхэй гэжэ ханана гүш?

— Үгы ааб даа, Аюуша, — гэн, Долгормаа үбгэнэйнгөө хасар шоб байса таалажархиба. — Хэнэй һамган үбгэндөө

муе ханадаг юм? Харыш, яагаа хүрхэй юм: «А. Цыденовые дабаха сагни ерээ. Хэды болотор № 2 нэрэтэй ябахабиб? Би илаха ёһотойб», — гэжэ уншаад, Долгормаа энеэбэ. Зүгөөр нюдэниинь гунигтайгаар ялагас гэбэ.

Аюуша хоёр гараа өөдэнь үргэн һунагааад мифэрбэ:

— Хороо бусалхань зүб. Гайхал байхагүй. «Нэгэшье дахин наа диилэхэ!» — энэл даа Шойнжуурай хүсэл. Тээд бидэ миин байжа үгэхэгүйбди, тиимэ бэээ?

Долгормаа альгануудтаа үргээе тулан һуушаба.

— Спортсменэй һамган байха ямар зоболонтойб даа, ох... Оңдоо тээшээ ошоходош, ямар бусагша ааб гэжэ ханаа үнөөндэ даруулхаш. Гэмэлтгэнэн хүниие үзэжэ байтараа шамайе досоогоо оруулжархихаш... Шадалшни халашаха... Газаашаа гүйжэ гараха дуран хүрэхэ...

— Яажа һуунаш, Долгорни? Айна гүш?

— Үгы даа, — гээд, Долгормаа бодошобо. — Амара, Аюуша. Бишни мэнэ эдээ халаажархихаб. А, ши, Аюуша, амара даа, зүү?

Аюуша хана руу эрьелдэн хэбтэшэбэ. Тугаархана эдэнэй үгидэ ээрсэгэй ноһондол нэгэ жэгдэхэнээр орёогдон монсогойрогшо бодолынь, хэлэхэ гэнэн хүсэлынь мартагдашаба. Хоёр залуугай хөөрэлдөөнэй уг удхын эхин һабагша оложо ядаһанан Мухани хүгшэн толгойгоо дэмы дэмы маажасагаана. Илаха-илагдаха, булиха-булигдаха... Шойнжуур гэжэ хүйхэр хурьгэндэнь занаба ха... Хурьгэн мүхөөгөө үгтэхэгүйб гэжэ хэбтэнэ... Хээээ үдэр дунда амардаг аад... харин мүнөө хурхирхадажа хэбтэнэл. Энэшни нэгэл далда удхатайхан лэ хэрэг хэбэртэй. Үгы, юрэдөө, Аюуша хаарташан бэшэ гү?! Энэ бодолһоо хүгшэнэй досоо хүлгүүтэй, һуури байрадаа һуухын, тэсэхын аргагүй болошобо. Хари дан лэ басагандам һаймһардаг, аяга табарга угаажа байжа гүйдэг хэн... Шүдхэршни, хаюулхаяа айгаад, тиигэдэг байгаал... Яагаа мэхэтэй юм... Хаарташан хүнэй аяг зан Мухани хүгшэн мэдэхэ даа. Тэдэшни һэшхэл хэбээгээ алдаһан зон, һамганайнгаа һүүлшын үмдэ худалдажа, хаарталдаха зон тэдэшни. Үбгэниинь залуудаа —

бухиндаанинь ехэдэһэн юм гү — хаарта намнаад туршанан, үйлэ маанияа үзэһэн юм... Нэгэтэ хазаар морёор — хүрхэйхэн морин хэн даа — гараһан хүн аад, үглөөдэрынэ эмээлээ үргэлэнхэй, баруун хасарынэ нюдаргын шэнээн болотороо хабдашанхай, үшөө дохолон юумэ орожо ерээ бэлэй, ай, хөөрхы... Хаартын болоһон газарта архи хэн гүб даа, архиин болоһон газарта — наншалдаан хэн гүб даа... Тэндэһээ түрмэдэ хүрэтэр оройдоол нэгэ алхам хэн гүб даа... Хүгшэнэй эндэ ерэхээр арбан хоног соол Аюуша тэсэбэ гэшэ гэбы...

Яаһан үйлэгүй басаган байбаб? Долгормаань лэ хайратай. Бэлтыхэжэ, басагаханинь хургуулидаашье хурсахан юм хэн. Энэ зантагар хаарташанай мэхэдэ орожо... хэ! Зам мүрөө алдахань гү, Долгормаань?

Муханиин досоо шулуугаар дараһандал хүндэ, харанхы болобо. Үшөө тиэхэдэ дари дээрэ дабһа адхаба гэнэншүү, Аюуша хүрьгэн харнагар хамар байнал гэжэ хүүесэ хурхиршаба. Ондоо саг хаань: «Гэрэй эзэн эсээд, амаржа хэбтэнэ даа», — гэжэ хүгшэн тоогоошогүй болохо хэн. Харин мүнөө шанагаар дүүрэн хүйтэн уһа асаржа ерээд, нюур руунь адхажархиха дуранинь хүрэбэ. Юуб гэхэдэ, тэрэ Аюушые шоо үзэнэ, шобто харана. Эрхэ хонгор, бэлтгэгэр сагаахан Долгормаань мэхэ гохоор олоһон мүнгөөрөө мэхэлэн эльбэдээд, гүлмэрдүүлээд, гартаа оруулаа. Эртэ үглөө бүри ямар юумэндэ хургаа гэшэб?! Муханишуу хүнэй даб гэнээр ойлгохогүйгөөр, нэгэл тиимэ таамагханаар хоорондоо хөөрэлдэнэд хэн. Эгээ тиимэ хэн тула хаартын бузар нааданда басагыемни татаа гэшэ бэшэ гү? Дөөл, эртэ дээрэнь Долгормаахандаа ойлгуулжа, зүб мүртэнь оруулха ажал гараба...

Мухани хүгшэн зөөлэн креслэ дээрэхээ хүндөөр бодожо, кухни тээшэ шидэнги һалирба. Сагаан фартугтай Долгормаа хамар дорохоноо огсом хүжоу дуунай аялга гүнгэнэн, лабшаа хэршэжэ байба. Нарихан сагаан хургануудынэ пианинын клавиша дээгүүр гүйһэндэл түргөөр хүдэлнэд. «Угаа һажажа, ондоохон даа басагамни», —

гэжэ хүгшэн уярба.

— Ой, эжы, наашаа бологты, хоюулан эдеэгээ шаная, — гэжэ Долгормаа хүюунээр хэлэбэ.

Тээд Мухани хүгшэн стулда дүтэлбэшьегүй.

— Басаган, энэ Аюушашни юун хүн юм? — гэжэ тэрэ аалиханааршье наа, тон эридээр асууба. — Юу хэдэг хүн юм?

— Намдал адли врач. Мэдэхэ ха юмта, эжы. Шүдэ аргалдаг доктор юмэл.

— Мэдэнэб даа, хуу мэдэнэб. Шинии үбгэн — хаарташан!

— Юун?!

— Хаарташан гэнэб. Мэдээшгүй бү боло. Харанаб даа, нюдэн дээрэш хуу бэшээтэй байна.

— Юу хэлэжэ байна гээшэбта, эжы? Байгты, байгты, худаһаяа барюулагтыл даа... — Долгормаа фартугтаа гараа аршаад, эжынгээ сарбуу адхаадхиба. Тиигэхэ зуураа нюдэ руунь сэхэ шэртэбэ.

— Зүнтэглөө гэхээз ханаба алтайш? Бү үбэштэйрэ. Аба энэ гараа, — гэн, хүгшэн гараа угза татаба. — Намһаа ши юушье нюужа шадахагүйш. Арбан лэ хоног соо тэсэбэт.

— Зүүдэ хараа гүт, эжы? — Долгормаа нээрээһээ гайхашаба. — Нүхэдөөрөө суглархадаа хаа-яа зугаахин «үгэсөөн дурааг», «жаран зургаае» наадагшалди. Өөрөөшье хүгшэдөөрөө наададаг, хаарта захидаг бэшэ аалта?

— Баад-баад, хаана ошохо нэмши? Басагамни сэхэээл эжыдээ хэлэдэг ха юм, мухамни. Бэрхэ юм ааб даа, ёлоодойхомни. Хэлэ даа, тугаар Аюушатаяа юугээ алдаха-илаха, булиха-диилдэхэ тухай хэлсээ нэмта? — гэжэ хүгшэн хоолойгоо даран, нэмээхэнээр урагшаа духагад гээд, шэбэнэбэ. Долгор энээдэнэеэ барижа ядан, улаан будагтай уралаа дарьбагашуулаад, эжыгээ тэбэришэбэ.

— Ой, эжыхэмни, намайгаа сошооболта. Та нуугты, нуугты, эжы. Би танда мэнэ ойлгуулхаб... Минии нүхэр хаарташан бэшэ, харин спортсмен юм. Боксёр. Ойлгоно гүт,

боксёр...

Мухани хүгшэн «боксёр» гэхэн үгэ хаанаһаа мэдэхэ нэм. Тиибэшье энэ ехэл нэжэгтэйхэн аа гү гэжэ сэдхээд, Долгормаагай урдаһаа сэхэ харан асууба:

— Бок-соор... Юун гээшэб? Бок-соор...

— Хайшан гээд ойлгуулалтай юм даа, — гээд, Долгормаа үргээе шэмхэлэн байтараа гэнтэ ханажа, нударгануудаа монсогойлоод, агаар шаагаад-шаагаад абаба. — Шаасалдадаг хүн гээшэл даа. Тиймэ спорт бии юм...

— Наншалдааша хүн гээшэ гү тийхэдээ?

— Найн дураараа... тийгээд лэ...

— Бай, бай, басаган. Хари тухайлаал нэм, муу хүн гэжэ тухайлаал нэм. Хаарташан хулиган хоёрнай үрөөһэн бөөрэнүүд ха юм, уһан дүтэ хоёр гээшэ. Ай, бурхан, түрмэ шорон руу хаалгажа, шамаяа зобоохо, зүдэрөөхөнх алтай. Харин дан лэ хамхуулдал нагсалзуур хүн хэбэртэйгшэ. Ямар эрэ намганайнгаа хубсаһа угаадаг юм? Ямар эрэ шараа нүсэгэн шахуу намгаяа урдаа байлгаад дэбхэрүүлдэг, гондигзуулдаг, бэдилзүүлдэг юм? — гэн, хүгшэн Долгормаае ханаан, үни заяанай хүжүүн болоһон гар, хүлөө хүдэлгөөд туршаба. Долгормаа өөдөө харан, ташаганаса энеэшэбэ.

— Ямар энеэдэһэтэйбта, эжыхэмни? Би танда ямар дуратайбиб, — гээд эжыгээ дахяад тэбэрхээе ханахадань, нүгөөдэнь түлхижэрхибэ. Зүгөөр Долгормаа энеэһэн зандаа. — Эжы, мэдэгты, танай хүрьгэн ёһотойл эрэ гээшэ. Бокс гээшэмнай наншалдаан, хүгэсэлдөөн бэшэ, харин шамбай солбон хүбүүдэй балсанайнгаа шангые, эрэлхэг зоригоо шалгаха гэхэн мурьсөөн юм. Танай мэдэхэ бүхэ барилдаан мэтэ спорт юм. Тийгээд, эжы, боксёрнууд нүсэгэн гараараа сохилдодоггүй, харин танай толгойн зэргэ томонууд, зөөлэхэнүүд бээлэй баридаг юм. Ойлгоо?

Мухани хүгшэн толгойгоо хэжэрбэ.

— Хүнэй улаан нюур руу табигдаһан нударга — бээлэйтэй гү, нүсэгэн гү, илгадгүй — хэрэггүйл, саанаһаа

сэнэггүй, үлзгүй юм гэжээ. Олон зоной нүдэн дээрэ хүсэтэйн хүсэггүйгөө доромжолно даа. Ши үшөө баяртай нууна гүш даа?.. Харыт, хэндэшье диилдэхгүй хүсэтэй үбгэнтэйб.

— О, эжымни ухаатай ха юм. Би эрхим нүхэртэйб. Аюуша зоригтой, хүсэтэй хүн. Аюушымни нэрэ холо ойгуур суурханхай. Спортын мастер. Чемпион. Ой, эжы, та үбгэн баабайдамни дуратай хэн гүт? Үбгэн баабайе хүсэтэй, зоригтой хүн хэн гэжэ ходол хэлэдэг бэцэ аалта?..

— Минии үбгэн гү? Хүгшэн баабайшни баатарлиг хүн юм хэн даа. Найман пүүд ашаа хэнгэргүй үргөөд, хоёр зуун сажан зайда ябаһан юм гэлсэгшэ.

— Юундэ тииһэн юм?

— Урданай зон мунинха даа, боосолдоод лэ, бухиндаагаа гаргажа ябаһан юм ааб даа, хөөрхы. Зүгөөр минии үбгэн хүндэ нударга далайгаагүй, нэгэтэшье далайгаагүй байха... — гээд, хүгшэн үлүү гаргажархиһанаа мэдэрэн, хулгагад гэбэ. — Юрэдөөл, хүн өөрынгөө нударгаар алдар сууда гарана, зондо хүндэтэй болоно гэжэ энэ наһан соогоо дуулаагүйб... Дуулаһайбшье гэжэ һананагүйб.

3

Мухани үдэрын унтаад, хүниндөө элдэб бодолдо эзэлэгдэн хэбтэдэг хүгшэн болошобо. Долгормаатаяа хэнэн хөөрэлдөөниинь һанаань бишыхашье заһабагүй, харин досоохиинь бүри хүлгөөжэрхибэ. Толгой соонь элдэб таамаг бодолнууд үйрэнэ. Хүн болоһоор худалаар хэлээгүй хүн аад, мэнэ һая бишыха дэгэд дуугаржархиһандаа досоонь аягүйшэг болоно. Долгормаа үбгэн баабай тухайгаа миин һураагүй, харин нэгэл далда бодолтойхоноор һураһан байха. Ээ, Муханиин үбгэн нилээн салаңдайхан, үрүүд һайтай хүн юм хэн. Тэрэ халаад байхадаа хүгсэлдэхэ дуратай, яһалиг нударгынгаа амта олохон хүндэ үзүүлһэн байха, обоогой найр дээрэ олоной нурга шоройдууһан,

өөрөөшье унаһан байха. Тэршээхэн лэ хүн юм һэн Муханиин үбгэн. Зүгөөр сагаан сэдхэлтэй, зондо муу юумэ хэдэггүй һэн. Энэ Аюуша хүгшөөдэйн үбгэнһөө балайшье холо ошоогүй хүбүүн хэбэртэй. Ньюрыньшье адлишуу — бүхэтэршэг хамар, һамда орожо үгэдэггүй, дэгнүүлэй ногоондол, һаглагар хара үһэн.

— Бок-соор, — гэжэ орон дээрээ өөдөө хаража хэбтэһэн хүгшэн шэбэнэбэ. «Бок-бок-соор-р-р» — хүгшэнэй шэхэндэ шуһаяа халаһан залуу бухын газарай хүрьһэ онги малтан, гүнзэгы дороһоо бүрхирхэ дуулдахадал гэбэ.

Мухани хүгшэн хуурай альгаараа дала мянган уршалаа суглуулһан уралаа аршаад, сонхо тээшэ эрьелдэн, таг дээрэхи сэсэг анхаралтайгаар харашаба. Тэрэ олон сэсэг хараһан, түүһэншье ааб даа. Тиигээд тэрэ нюдөө аняад хургаа даран тооложо оробо. Эгээн түрүүн ургы һалбардаг... һүүдэр газарай саһанай хайлаагүй һэрхийжэ хэбтэхэдэ, ягаан хүхэ дэльбэтэй, шаб шарахан нюдэтэй ургыхан хүсэд гэдээгүй шахуу газарай хүрьһэ сүмэ харбан гарашадаг. Эгээл зунай тэг дунда улаалзай сэсэглэдэг. Нэлэнхы ногоон талын дунда шуһанан дуһал мэтэ ялабхин харагдадаг. Энэ үедэ наран сэсэг, бадма лёнхобо, хонхо сэсэг, нямняа баабай... Сэсэгэй наһан урмагүй богонихон даа. Зунай һайхан сагта байгаали дэлхэйгээ шэмэглээд, хүн зоной сэдхэл зүрхэ баясуулаад, түрүүшын хюрууда сохюулан, хумиралдан хоршылдоһоор хагдаршадаг, үрэ хүрэнгээ түрэл хүрьһэндөө шэнгээгээд хосоршодог. Хүнэйшье наһан али шэнээн бэ даа... Баһал тэрэ сэсэг мэтэ... Хүгшэн уухилһаар бодожо, сонхын дэргэдэхи сэсэгтэ ошобо. Долёобор хурганай зэргэ шадага улаан гурбан зэргэлээ монсуунуудтай энэ сэсэгыг хүгшэн адаглаһаар үнинэй. Энэ улаан үнгэнь нэмжээ талын улаалзайнуудые һануулдаг гү? Магад, энээхэнэй сэсэглэхыг хүлээнэ гү? Тээд сэсэглэхэ юм бэшэ, харин үдэр хоногой үнгэрхэ бүри томо болоно, шандайтараа улайна. Сэсэглэхыг хүлээгээд лэ, хараад лэ, нютагаа бусаха. Тиихэдээ маания уншаад лэ миин һуухагүй. Хоёр залуугайнгаа харгыг заһахыг

оролдохо. Мүнөөнөө хадурхан зон хожомоо хаана хүрэхэ гээшэб? Ай, бурхан, муул юумэн бү болог.

Даб дээрээл хүгшэнэй сэдхэгшээр лэ боложо байна. Гэр доторхи ажалаа Долгормаа гансаарханаа хэдэг болобо. Ойлгобо хаш. Хүгшэн эжынгээ бодол тааба хаш. Болоо, болоо. Аюуша хүрьгэн үдэшэ орой бусана. Эсэшэнхэй, хүлэршэнхэй юумэ ерээд лэ, хул-хал эдеэлээд, хөөрэлдэхэшье забгүй унтаридеа орошоно. Заримдаа хүгшэн хүрьгэнөө бүтүүхэн хайрлаадшье абана. Юунэйшье түлөө бээ зобоноб даа. Хэндэ тунатай юумэ хэнэ гээшэб? Муханиин бага хүрьгэн хүлһөө буутараа хибэдэһэн мэшээгүүдые ёборно гэжэ Сэндэмэ дуулабал, үнөөхи яһагүй хэлэниинь орооһоной шүлэнэй бусалһандал табжаганашахал даа. Тиигэбэһнь, Мухани харюудань хэлэхэ үгээ олохо гээшэ гү? Хүдөөгэй хүбүүд эгээ мүнөө үбһэндэ гарашанхай, хүдэр улаан нюдаргануудаа наранай элшэдэ хайруулан, задарюун хүсээ харуулан, гар хажуураар үбһэ сабшажа гү, үбһэ һүригжэ гү ябанад ёһотой. Харин тиихэдэ городой хүбүүд бухиндаагаа гаргахын түлөө эртэ үглөөгүүр дэбхэрэлдэнэ, собхоролдоно, үдэшэндөө арһан бээлэйнүүдые баряад, хибэдэһэн мэшээгүүдые һүгэжэ, сагаа үнгэргэнэ. Сүлөө сагаа багтаажа ядахадаа, тиигэнэ бшуу. Зүгөөр ухаа оротороо, номгортороо тэрэ мэшээгүүдээ ёборжо байдаг һаань зэргэтэй. Муунь юуб гэбэл, һүүлэй һүүлдэ эдэ нюдаргануудһи хүнэй нюур руу шэглүүлэгдэхэ юрэндэгтэй аад, харатайл. Энээнһээ муухай ёро дэлхэй дээрэ бии юм гү? Харин тиихэдэ аша басаган Долгормаань Аюушяа дэмжэжэ, үшөө тухиржа байнал. Хамаг ажалаа бэе дээрээ даажэ абаад байхадаа, тухирһан лэ болоно ха юм. Городой зоной зан абариньшье ондоо байна даа, Долгормаашье тад хубилаадхёо...

Мухани хүгшэн задаржа ядаһан сэсэгэйнгээ монсуунуудые энеэбхилэн эльбэбэ:

— Яатараа задаржа ядаабши? Гүлмэр хонгор басагандал бээ харуулхаяа эшэнэ алтайш?..

Тэрэ шэрүүбтэр набшаһыень барижа үзөөд, шадагар

улаан монсууень хургануудаараа дараад абаба. Тиигээд табан хургаараа юумэ шэмхээд абаһан шэнги хамартаа асаржа үнэрдэбэ. Хамарайнь хоёр нүхэ руу гал дүлэ сорьёжорхиһон мэтээр халуу бусалшаба. Нюдэниинь уһаташаба. Хүгшэн эжэлүүдгүй нюдээ аршаба. Тээд хургануудайнь үзүүртэ «носогшо гал» нудыень хайраба.

— А-паа, татай-ы, — гэжэ Мухани хүгшэн уляад, толгойгоо тэбэрин унтари тээшээ харайба. Дэрээ толгойгоороо мүргэн унашаба. Уданшьегүй нюурайнь халуун буураба.

Дуутай шуутай Долгормаа оро ороһоор:

— Эжы, хэр үнжэбэт? Юумэ эдэе гүт? — гэжэ асууба.

— Хаалгын амитан яашахабиб, — гэжэ хүгшэн сухалтайгаар дуугарба.

— Хаалгын?

— Хаалгын. Суургалаад лэ ошоно бэшэ гүт?

— Тээд энэ түлхюур байна ха юм. Оо, эжымни газаагуур зайдаг болохонь. Вот-вот, городто дадажа эхилбэт. Яагаа һайн юм...

— Хая саашань тэрэ дадалгаяа... Тээ тэрэшни юун гэшэб? Сэсэг юм гү, хорон гү? — гээд, хүгшэн хургаараа хайрсагтай сэсэг руу зааба.

— Энэ гү? Аа, энэтнай перец гэшэ. Аюушын нүхэд түрэ дээрэмнай бэлэглээ һэн... Перец мэтэ шанга, хатуу, халуун ябаарай гэжэ үрээл хэлээ бэлэй, — гэжэ Долгормаа энеэсэгээн харюусаха зуураа, хүгшэн эжынгээ нэгэл тиимэ ондоохон болошһыне обёоржо:

— Эжы, та амарагты, хэбтэжэ байгты, — гэбэ.

— Тухайлаал һэм. Харыт — хатуу, шанга, халуун... һэ! Өөдэгүй хүндэ өөдэтэй бэлэг үгэхэ һэн гү? Баһажа үгэһэн байха.

Эгээ мүнөө перец хүгшэн эжы хоёрой яажа танилсаһыне таажархиһан Долгормаа энеэдэһээ барижа ядаад, кухни руугаа дары харайшаба.

Мухани хүгшэн ехээр уухилаад, эһһээлээд, нюдээ аниба. Тэрэнэй нюдэндэ түрэл дайдань харагдахалда гэбэ.

Талаар дүүрэн улаалзай сэсэгүүд дохилзонод. Тэдэ Муханиин хараһаар байтар өөдөө харбан гаранад, тиигээд хүнэй ойронь хүрэхые хүлээн дэльбэнүүдээ хумяад нуунад. Мухани үдхэн зөөлэхэн ногоон соогуур нюсэгэн хүлөө умбуулан, улаалзайнуудай дунда ошоод, доошоо тонгойн тэрэ монсогорхон сэсэг үлэ мэдэгхэн эльбээд абана. Улаалзайн шадага улаахан дэльбэнүүд аятай зохидхоноор задаршанад. Нээрээшье, сэсэг ногоондо, ан амитадташье энхэрэл хэрэгтэйл даа. Хүндэ — бүришье. Талын сэсэг эльбэхэдэ ямар зохид бэ! Аляа жаахан хурьган эрхэлүүлхэ, эльбүүлхэ дуратай. Гахайн торойшье нюрга, гэдэхээ маажуулхадаа жаргашадаг. Тиимэл даа. Муханиин үбгэн залуудаа эгээл энэ Аюушада адли юм хэн. Үгы, үгы... Аюуша үбгэниень һануулна. Аюушаһаа тэрэ һураггүй үндэр хэн. Зүгөөр эгээл иимэ бүхэтэршөг хамартай, һамда орожо үгэдэггүй шөрхөгтэл хатуу үһэтэй хүн юм хэн. Зүгөөр Муханидаа тон уриханаар хандадаг бэлэй. «Мухаа», — гэхэ. Тиигээд: «Мухамни», — гэжэ дабтаха. — Ши Мухани гэжэ нэрэтэйш. Харин минии «муха» гээшэш. Эжы, абашни үхибүү тогтоожо ядаад, һүүлдэ шинии түрэхэдэ, ами һаһыеш, һүнэһыеш абаашадаг сабдагуудһаа тэрьелүүлжэ, Мухани гэжэ нэрэ үгэһэн гэлсэдэг. Ши намда муу хани бэшэ, харин һаһанаймни инагши, мухамни». Хүгшэн уһатаһан нюдэээ гарайнгаа араар аршана. Муханиин арба хүрөөгүй ябахата эжы аба хоёрынь хойно хойноһоо һубарилдан, тахал үбшэндэ нэрбэгдэшоо бэлэй. Тэрэ сагта үншэн хэнзэ амитанай хуби заяан мэдээжэл хэн бээ. Баянайл барлаг болоо...

Мухани хүгшэн яһа арһан болошоһон сээжээ эльбээд абаба. Зүрхэниинь борбилоодол борбогонон хүдэлнэ.

— Үбгэ-аан, шимни дан эртэ ябашоош даа, — гэжэ тэрэ шаналангяар шэбэнэбэ.

Аюуша ерэбэ хэбэртэй. Хүгшэн нам дарууханаар урдагша бодолтоёо дурата дурагүй хахасаха баатай болобо. Хурьгэн сэдхэлээ хүдэлгэнхэй ерэбэ янзатай. Юуб гэхэдэ, аалиханаар яашье дуугаржа ядана.

— Гайтай шанга хүбүүн дайралдшабал. Оройдоо дуулдаагүй, хүдөөнөө ерэнэн хүбүүн. Гансата унагаажархингүй нэгэ бага наадаад, хоёрдохи раундда нэгэл шанга «адис» буулгахадам, секундантнь полотенци хаяха гэжэ ханааб.

— Тиигээд... саашань, саашань, — Долгормаа тэсэжэ ядана.

— Эсэхээ мэдэнэгүй. Трактор мэтэ. Доогуур сохижо, амиинь алдахуулжа ядааб. Тухашарагдаба даа. Сухални хүрэнэн юм гү, яаһанаашье мэдэнэгүйб, добтолжол мэдэбэб. Гэнтэ мэдэн гэхэдээ... Зал соо юун болоо гэжэ хананаш! Эшхэрэлдээн, хүхирэлдөөн: «Мастерые сохи!» Гомдолтойл... Ходо альга ташалган доро гарадаг нэм. Энэ зал, бүхы зал соо минии нүхэд гэжэ сэдхэдэг нэм. Харин мүнөө — «Мастерые сохи!» Магад, зон зүб юм гү? Сагни ерэжэ, ондоо хүбүүн минии һуури эзэлхээр болоо юм гү? Бээдээ найдаал хадаа рингдэ гараа, айгаа хаа, шалтаг олдоод лэ, арсаха нэн бэээ. Тээд би үглөөнэй шүүдэр мэтэ энэ эли, мэдээжэ бодолые мартажархёоб. Бээдээ үлүү ехээр найдааб. Тиигээд нокдаунда орошооб. Долгормаа, мэдэнэ гүш, эгээл түрүүшынхиеэ үбдэг дээрээ һуугдаба. Хэнэй урда? Хэнэйшье мэдэхэгүй хүдөөгэй хүбүүнэй урда. Халаг!

Долгормаагай хүндөөр ханаа алдаха, бүтүүгээр уйлагад гэхэ Муханиин шэхэндэ дуулдаба:

— Диилдээ гүш, Аюуша?!

— Намаие гонг абараа.

— Диилээ гүш?

— Арайхан гэжэ... Гайтай хүбүүн дайралдаба. Дүрэ шадабаряар дутуушье хаа, хүсэн гэжэ бии даа. Тэрэниие город асарһайб. Одоол Буряадаа суурхуулха боксёр болохо. Гэртээ уриха юм байна. Танилсахабди, нүхэсэхэбди.

— Болохол даа, уряарай. Шамаие диилгэхэ гэжэ мэдээ нэм. Үглөөдэр хэнтэй уулзахабши?

Мухани хүгшэн харюуень дуулабагүй. Хэнтэй уулзаха, яахань хүгшэндэ зүүнэй һүбыньшье тухайгаар хэрэгтэй

бэшэ. Тэрэнэй толгой мүнөө дүнгээршоод байна. Аша басагантаймни айл нууха гэбэл, энэ наншалдаагаа хая гэжэ хэлэхээе түрүүшээр бэлдэжэ нуугаа нэн. Аюушын хөөрөөе шагнаһаар нуутараа ондоо бодол толгой соогоо мухарюулба. Хүдөө нютагһаа хүрхэй бэрхэ хүбүүн ерээ юм байна. Урдань үбдэг дээрээ нуутарнь сохёо хадаа болоо хүбүүн гээшэ, хөөрхы. Хожом наншалдахаяа болёоб гэтэрнь ёборхоёо яагаа! Хэрбээ тэрэ... хэн гэбэ нэм? Аа, тэрэ Гонг гэжэ хүнэй оролсоогүй, халгаагаагүй хаа... Тэрэ Гонг юүндэ оролсобо гээшэб, жаалдамаршни? Хүдөөгэй хүбүүн нютагтаа хаа, Аюуша Гонг хоёрой урда байжа үгэхэгүй нэн. Сагаагаар гансаардаа хаш. Манай хүдөөгэйхид сагаан сэдхэлтэй зон ха юм. Бүдэржэ, үбдэг дээрээ нуушанан Аюушые ондоо хүн бол, саашань урбалдуулжархиха нэн бэээ. Найн хүн байгаа гээшэ. Мэдээл хадаа Аюуша гэртээ урихаяа ханаа. Тэрэ хүбүүн город ерэжэ үгэхэгүй байха. Нюдаргаараа хоолойгоо тэжээхэ нэн гү? Нютагһаань хобхоруулжа, төөрюулээгүй, замынь алдахуулаагүй хаа найн бэлэй.

Мухани өөрөө өөртөө мифэлзээд шагнаархаба. Мүнөө Долгормаагай сошонги, мүн гуйнги хоолой дулдаба:

— Аюуша, арсыш даа. Үгымни дуула, нэгэшье дахин дуулахыеш гуйнаб. Зүүн гарайш хоёр хурган булгархай. Үбшэнэй шалтагаанаар арсахада, ямар сээр байгаа юм?..

— Юу хэлэнэш?! — Аюушыи хоолой шангадашаба. — Арса?! Газетэ ханана гүш? Мүнөөдэрэймни тулалдаан тухай мэдэнэш. «Мастерые сохи!». Нэ, сохюулхаяа айгаад арсаа гэжэ булта хэлэхэ. Зүб хэлэхэ!

— Теэд энэ гаршни, Аюуша! Хабдарыень харыш... Нюдэн дорохи хабдараа харыш!

Долгормаа уйлаганан шахуу гуйна. А-хаа, ухаа оробо ха юмши! Үгы даа, дэмыл гуйнаш. Хүдөөгэй хүбүүндэ сохюулаад, ухаа ороогүй хадаа үшөөл сохюулаг лэ. Үшөө нуурынь хабдартай юм ха. Бүдтэ дабһатай уһа гү, али керосин шэнгээгээд жэгнэбэл, найн бэлэй... Ээ, энэ хоригор болошһон Аюуша зоной урда харагдахаяа эшэхэ

юм бэшэ гү? Мухани хүгшэнэй үбгэн ээлжээтэ наншалдаанда абаха танаггүй болотороо сохюулшоод бусаа бэлэй. Тиигээд хоёр хоног соо хүнжэл дороо хэбтээд, шадал оромсоороо ойдо модо отолхоёо хахад нараар гарашоо нэмнай. Хоёр үбэл хүрэхэ түлээ бэлдэжэрхёо хэн...

Үүдэн нээгдэбэ. Хүгшэн унтааша болон нюдөө аниба. Долгор хажуудань нэмээхэн нуугаад, гарыень дүмүүхэн татаба:

— Эжы-өө, бодогты... сайтнай халаа.

Мухани хүгшэн хүдэлбэгүй. Аша басагандаа эльбүүлжэ хэбтэхэдэ, ямар аятайб, тэрэнэй шэнгэхэн хоолой шагнажа хэбтэхэдэ, ямар зохид бэ!

— Эжы-өө, үглөөдэр театр ошохобди. Нэриит даа, үглөөдэр... — гэхэтэйнь адли Мухани нюдэээ нээжэ:

— Аа? — гэбэ.

— Сайтнай халаа, бодогты. Үглөөдэр театр ошохобди.

Хүгшэн соморхоноор бодошобо.

— Театр гү? Болохол даа. 50-яад оной эхээр Яруунадаа, Ганга нютагтаа «Тайшаагай ташуур» хаража, һонирхоо бэлэйб. Генинов, Пагбаин, Гендунова гэдэгүүд байжа, һүйтэй бэрхээр наададаг зон байгаа хэн. Эльгэнэйнгээ эгшэтэр энеэгээгшэ нэм. Һүүлдэ Таров Хоборков хоёр ошожо, буряад дуунуудаа дуулажа, хүдөө зониие хүхээгээ бэлэй. Жэгтэй гоёор дуулаа бэлэй. Буряад хубсаһа үмдэжэрхихэн Хоборков хуураараа наадалсан, маһагашан, найгалзан байгаад дуулахыень шагнахада, урматай бэлэй даа. Амиды мэндэ гү даа, тэдэ дуушад?

— Хорёод жэл үнгэршоо ха юм даа, эжы. Ямар элээр һанана гээшэбта? — гэжэ Долгормаа уйтайгаар дуугарба.

— Ай, бурхан, наһа барашоод бы, барһад, — гэн, Мухани хүгшэн тааба. — Яхабши теэд, иимэл тулхабаагүй наһан ха юм даа. Саг сагаараа, хамаг юумэн табигдаһан болзор соохоноол... — гээд, хүгшэн наманшалба. — Мүнөө тэдэнэй орондо залуу дуушад ургажал ябаа бэд даа. Хоюулаа ошохо гүбди театр?

— Үгы... гурбуулаа.

— Болоо, болоо. Гурбуулан хадаал болоо, — гэн, хүгшэн мүнсэн толгойгоо дохилзуулба. «Тэрэ Гонг гэжэ хүн хурьгыемни абарһанииньшье болоол. Байза, Аюушынгаа хабдарта жэн табиха юм байна», — гэжэ тэрэ шэбшэбэ.

4

Долгормаа хүгшэн эжыгээ эгээл урда рядта залуубтар эрэшүүлэй хоорондо һуулгаба. Юушье хэлэнгүй өөрөө хайшаашьеб үгы болошобо. Энэ мантан томо зал соо хүгшэн өөрыгөө тон бишыхан илааһан мэтээр һанаба. Сэхыень хэлэхэдэ, театрай зал тэрэниие хүрдөөбэ. Тэрэ нюдэээ анижархиба. Нюдэндэнь нютагайнь үргэн тала, ногоон дээгүүр ялаганалдаһан шүүдэр, сэнхир тэнгэридэ ялбагша наран харагдахадал гэбэ. Тала хүүенэ. Тэрэ нюдэээ нээжэ, иишэ тишээ хараашалба. Хайшаашье хара — угалза, шэмэглэлнүүд. Тиимэһээ хүйтэн хана бэшэ, харин тойроод тала дайда, тэнгэри, үүлэд... Тэрлиг үмдэнхэй үхэршэн хазаар морин дээрээ дуугаа ханхинуулжа ябана... Төө тэрэ адуушан хүбүүн эмнигые ургалжархиба... Тээ саана хоёр багжагар хүбүүд дүрэ буляалдахаяа зэһэшэнхэй, урда урдаһаа марянад... Мухани хүгшэн хүзүүгээ амаруулжа, нэгэ бага тонгойн һуугаад, дахин өөдөө хараба. «Һэеы гэрэй орой мэтэ», — гэжэ тэрэ шэбшэбэ. Томо гэгшын самолёт сэнхир огторгойгоор шуумайна... Табан хушуутай малгайтай морин сэрэгшэ хэлмэээ далайнхай «ура» хүжирэн дайсанай урдаһаа довтолгодо оронхой, бусадаа дахуулаад гүйлгэнэ...

Мухани хүгшэн шагнаархана. Хүшэнын саана юумэ түршэгэнэтэр шэрэнэ, хадана. «Ямар барилгаяа хэнэ гээшэб?» — гэжэ тэрэ гайхана.

— Дуу дуулаха юм гү? — гэжэ хүгшөөдэй эжэлжэ ядаад, хүршэ хүбүүнһээ асууба.

— Дуун гү? Дуунһаа һураггүй гоё юумэ харахат. Зарим нэгэн шэрүүлээд, али тэлүүлээд, сценэ дээрэһээ абаашагдаха. Аюуша гараха ха юм! — гэжэ тэрэ хүбүүн

гараа арбагануулан хэлэбэ.

— Хүгшөөдэй, «үбдэхээ» ерээ гүт? Таншуу хүнэй хүдээн хүнжэл дорохоноо зүүдээ манажа хэбтэхэдэ болохол хэн, — гэжэ нүгөөдэ залуунь энеэсэгээбэ.

Мухани хүгшэн уршагад гээд, дураа гутаһандаа буруу харашаба. «Үбдэхэ гэнэ гү даа? Яагаа абаашгай юм. Хаанаһаа ханажа хэлэбэб! Аша басагамни доктор! Хүрьгэмни доктор! Намайе үбшэлүүлээд яахань бэ?..» — гэжэ бодомжолһоор нуутарнь, шара хүрин үнгэтэй хибэс хүшэгэ дундуураа хахаран хоёр тээшээ задарба. Шууяан гансата замхашаба. Сценын дунда аргамжаар татуулһан хорёо. Ара таладань табигдаһан ута столой саана сагаан самсатай хүнүүд суглаа нээхээ байһандал, аажам бүдүүзгэй юумэнүүд нууна. «Энэ хорёо соо юугээ хэхээ ханаа зон бэ?» — гэжэ хүгшэн гайхалаа баража ядана.

Уданшьегүй столой саана нуугшадай нэгэн бодожо, тэбхэр харахан микрофон амандаа дүтэлүүлээд, хүгшэнэй обогод гэшэтэр шангаар соносхобо:

— Хүндэтэ нүхэд, мүрысөөнэймнай һүүлшын үдэр! Мүнөө үдэшэ чемпионууднай тодорхонь.

Тиигээд хоёр хүбүүдые рингдэ уриба. Тэрэл зуура сценын саанаһаа алсагар жаахан хүбүүд бии боложо, аргамжа доогуур гулдираад, «улаан», «хүхэ» углуунуудта зогсошобод. Хожуулан дотор хубсаһаараа. Энэньшье бараг. Эрэ, эмэгүй нюсэгөөр гүйлдэдэг саг хаям даа. Теэд малгайн тухай булгайр бээлэйнүүдые юунэй түлөө бариһан хүбүүд бэ? Норёоной моридтол дэбхэрэлдэхэ, зантагар бээлэйгээрээ шэхэ, нюураа аршахадаа, юрэдөө, яанаб? Долгормаагайнь хэлэдэг үнөөхи «боксор» гэдэгүүдынь эдэ алтай? Хүршэ хүбүүниинь тугаархана Аюушын нэрэ дурдана хэн.

Хүгшэн юунэй болохоёо байһые наял таажархиба.

Гэнтэл сан наяршаба. Үнөөхи хоёр хүбүүд хорёогой тэг дунда уулзажа, урда урдаһаа нюдаргануудаараа зангад, монсогонуулаад, наншалдахаяа зэһэн эрэ тахяануудтал, нэрэгүй огсогошолдожо, дэбхэрэлдэжэ мэдэбэ. Хүгшэнэй

энеэдэһэниинь хүрэбэ: «Ай, хөөрхэд, бишыхан наншалдаашад». Гэнтэ тэдэ хоёрнай тас-няс шаасалдажархиба. Хүгшэн сошоһондоо, зубхингаа хордотор нюдэээ анижархиба, өөрөөшье мэдэнгүй «а-паа, татай» гэжэрхибэ.

Хоёр хүбүүдые тойроод, сагаан хубсаһатай хүн һахы-һалаг гүйнэ, хойно урдань ороно. «Энэшни һалгаагаашаниинь байгаа гээшэ», — гэжэ хүгшэн багсаамжалба.

Улаан трусыйтай, сагаан майхатай, нүгөөдэһөө набтаршье һаа, газарлиг томо бээтэй хүбүүниинь хара трусыйтай, сагаан майхатай боксёртоо добтолжо, тархи түрүүгүй тудаад абаба. Зал хүүешэбэ, бүдүүн, нарин хоолойгоор: «хаша, углууда хаша!», «Зүүн гараараа үргэ руунь!», «Дүтэ бү таби!» — гэхэ мэтээр һүхирэлдэхэнь соностоно. Сан сад байса ханхинаад, шууян намхаадхиба. Мухани хүгшэнэй нюдэээ нээхэдэ, наншалдагша хоёрнай өөһэд өөһэдынгөө углууда амаржа һуубад.

— Эдэшни үшөө носолдохо юм гү? — гэжэ хүгшэн тугаарайнгаа хүбүүнһээ асууба.

Тэрэнь толгойгоо духагад гүүлэбэ. «Энэ һайхан байшангые наншалдаанай газар болгожорхихо гээшэмнай ямар зүдэг зутар юм бэ?! Яһан ором жэрэмгүй зон сугларна гээшэб?» — гэжэ хүгшэн зэбүүрхэнэ.

Сан дахяад сохигдобо. Хүгшэн дахяад нюдэээ аниба: харангүй һуубал холо дээрэ гэжэ бодобо. Боксёрнууд бэе бэеынгээ дүрэ таажа, арга мэхэеэ, хаба шадалаа харуулжа эхилбэ янзатай. Шууян, хүүеэн түргэдэшэбэ. Мухани хүгшэн хэды шэнээн тэсэхэ һэм, нюдэээл нээхэ баатай болобо. Боксёрнууд тэбэрилдэшэнхэй байба. Сагаан хубсаһатай хүн «брэк!» гэжэ һүхирбэ. Хүбүүд хоёр тээшээ дэбхэршэбэд. Бэе бэеэ гамнанагүй. Тухайл хоёр байшаба ха. «Иигэжэ шадалаа гарганхаар, мээл колхоздомнай үбһэ сабшаһайт», — гэжэ хүгшэн сэдхээдшье абана.

— Юун бокс гээшэб! — гэжэ хүршэ хүбүүниинь дураа гутаба. — Шаасалдаан бэшэ, харин эльбэсэлдээн. Аюуша

харуулхал байха даа.

— Боосолдоё, Шойнжуур үгэдөө хүрэхэ! — гэжэ хүгшэнэй зүүн гарта нууһан һахалаа табинхай, маряалиг бээтэй хүбүүн нариихан хоолойгоор шааяба. Тэрэ хоёр тоосолдошобод.

«Үбэштэйршэһэн хүбүүд юм аа бы? Юунэйнь боосоон бэ!» — гэжэ хүгшэн шэбшэбэ. һахалтань сохом гэр бүлэ болоһон, хубсаһа хунараарнь сэгнээд үзэхэдэ. ноёсор хүн. Нүгөөдэньшье хэрүүл бэдэрээшэн хэбэртэй, огсогоножо, яндан амитан хаш. «Аюушадамни сохом лэ дурагүй эрэ хаш. Өөртэнь дайралдаһайш!» — гэжэ хүгшэн бодоод, һахалта руу хёлогод гэбэ.

Гараха үүдэ, гэртээ ошохо харгыгаа мэдэхэ һаа, Мухани хүгшэн эндэ нуухагүй хэн. Долгормаа энээниень тухайлжа, зорюута ондоо тээ ошожо нуушаһан байгаа. «Яахабши, теэд хүрьгээл хараха болобо гүби даа», — гэжэ хүгшэн бүтүүхэн, урмагүйгөөр шэбшэбэ. Ринг дээрэ боложо байһан тулалдаан тэрэнэй һонирхол татанагүй. Тэрэ дахяад өөдөө хараба. Тугаархана обёорогшо морин сэрэгшэнь үнөөхил хэм соогоо урагшаа гүйлгэһэн зандаа. Хабтагар нюуртай, үдхэн нидхэтэй, гал сасарууһан уйтан нюдэд... Буряад үүлтэрэй набтархан мориниень үдхэн ута һүүлээ, дэлһээ хийсхүүлэн шуумайна...

...Үглөөнэй наранаар улаан сэрэгшэд орожо ерээ хэн. Харин урда үдэшэниень баян Хонгор бүхы зараса, хүлһэншэдөө тарахыень, хоргодохыень захираа хэн. Улаантанай буухада, үгытэй хүн нуухань гээшэ. Мухани хоргодохоёо арсаба. Юундэ арсаһанаа тэрэ мүнөөшье болотор мэдэдэггүй. Уурлаһан Хонгор басагые халсархай хониной арһан хүнжэлөөр орёогоод, задархагүйгөөр уяд, ама руунь хониной нооһо шэхээд, малай хашаа соо хаяжархёо хэн. Мухани бүхэли һүниндөө мухаряа, бүтэжэ үхэшэн алдаа.

Хашаагай газраа гаража шадаад хэбтэһэн басагые улаан сэрэгшэд олоо хэн. Хонгор тусгаар хяһуур хүн юм хэн. Тэрэниие энэ багта бар хүсөөр булиха хүн хомор байгаа.

Табан хушуута мүшэтэй малгайтай, бүхэтэршэг хамартай, задаруун томо бээтэй буряад хүбүүнэй урда Хонгор үбдэг дээрээ мүлхин, амин голыень хайрлахые гуйгаа бэлэй.

— «Хүн болохоор нюргаа шоройдоогүйб, хүн болохоор хүнэй урда хүгэдөөгүйб, үбдэгөө халгануулаагүйб» гэдэг Хонгор баян тамнай яажа байнат? — гэжэ бүхэтэр хамарта нүхэд руугаа үрөөхэн нюдөөрөө эмнин асууба.

Айһандаа хэлэгүй болошоһон Хонгор хусаһандал ханяана, нюураа хэхэ газараа оложо ядана.

— Ямар зэмэтэйдэнь энэ басага алахая байбаш?

— Би... би... би... — хүхэ сагаан болошоһон Хонгор харюу хэлэхэ шадал олобогүй.

— Хэды малтайбши?!

— Бай... байхагүй.

— Амин гол дээрээ нууһан аад, үшөө нюухабши?! Өөрөө хэлэ, амиды үлэхэ гэбэл...

— Табан зуун...

— Хэды барлагтайбши?

Амиды үлэхэмни гэжэ мэдэрхэн Хонгор зүрхэ орожо, иишэ-тиишэ хултаганаад, зуһалангай гэр түшөөд уйлажа нууһан басаган руу заан:

— Төө тэрэ... үншэн хэнзэ амитан... хара багаһаань тэжээнэб, — гэжэ хоолойгоо халгануулан дуугарба.

— Зүб гү, басаган? — гээд, тэрэ хүбүүн Мухани тээшэ уриханаар хараба. Басаган амаяа барихан заңдаа Хонгор руу айнги хараса хаяад, толгойгоо удаахан нэжэрбэ.

— Хэдыб?! — гэбэ бүхэтэр хамарта.

— Арба...

— Зүб гү, басаган? Ши бү ай Хонгор баянһаа. Энээнэй умбаха, замбуурха саг халаа. Хэды хүн энэ баянда ажалланабта, басаган, хэлэ даа? — гэн тэрэ дулааханаар, илдамханаар харан, Мухани дээрэ тонгойбо.

— Гуша гаран зомди.

— Теэд нүхэдшни хаанаб?

— Эзэмнай үсэгэлдэр үдэшэ бултыень тараагаа.

— Зай, Хонгор, шамайе бүхэ гэжэ нээрээ хэлсэдэг гү?

Ангийн дайсан шамайе хубисхалта хуулийн ёһоор хороохо эрхэтэйб. Яахаб, теэд нюдыеш анюулжа үрдихэбди, — гээд, бүхэтэр хамарта хамсыгаа шамажа оробо.

— Хайрлыт, хэцээгыт намайе, улаан ноён! Би танда, танай засагта юугээшье гамнахагүйб. Амиды үлөөгыт! — гээд, Хонгор газар үмхэн унашаба.

— Бодо, Хонгор. Бэээ зэнэ. Барилдая хоюулан, — гэжэ бүхэтэр хамарта дарууханаар, нам намхан дуугарба.

— Барилдая? — гэнтэ мэдээ орошоһон Хонгор үнэншэжэ ядан, нюдэээ түргэ түргэн сабшалан, өөдөө үндыбэ. — Нээрээ гү?

— Нээрээ.

— Диилэбэл яахабиб?

— Амиды үлэхэт.

— Диилдэбэл?

— Мэдэнэгүйб. Эдэ нүхэдни шиидхэхэ.

Таби гаран улаан сэрэгшэд ород буряадаар оог шууяа табилдан, дүхэриг болон һуубад.

— Зай, та, Хонгор баян, — гэжэ бүхэтэр хамартай буряаднай юундэб даа хоолойгоо зорюута нялуун болгон дуугарба. — Самсаханаа тайлаад эндэхэнэ табижархигты! (Тэрэ газар заажа үгэбэ). Би эндэхэнэ гимнастёркоёо табихамни. Гуталаа тайлахадаад, тэндэхэнээл табижархигты. Би сабхияа эндэхэнээл орхихомни. Тэрээхэн хүзүүндээ үлгөөтэй Дугаргаржаамаханаа абажархигты. Оһорынь таһаржа болохо... Энэтнай тандаа хэрэгтэйл юумэн байгаа ёһотой...

Иимэ нялуун үгэнүүдые дуулахадаа Хонгор баянай уурынь хүрэжэ, хоро шаранинь бусалжа эхилбэ. Мүн баһа амиды үлэхэ аргамни энэ гэжэ мухар ухаандаа мухарюулна.

Түгсэгтэл бүдүүн хүлнүүдтэй тэжэгэр улаан Хонгорой урда үргэн сээжэтэй, хүрин хара болотороо наранда шаруулһан бээтэй Сультим бишыхан мэтээр харагдаба. Хонгор хам орохые хүсэнэ. Теэд Сультим гартань орожо үгэнэгүй. Тэрэ хүлөөрөө сабшаадшье, газаа дэгээ хээдшье туршана. Хонгор үмэдшье гэнэгүй, газарта зоогдошоһон

мэтэ хүдэлнэгүй. Ямаршые мэхэгүй, имагтал бар хүсэндөө, бэеынгээ шэгнүүртэ найдадаг хүн гэжэ улаан сэрэгшэдэй командир ойлгобо.

Бүхэли оролго үбһэ сабшаһан хүнүүд мэтэ тэрэ хоёр уухирганад, хүлһэ адханад. Арьяатандал зэрлигээр харашаһан Хонгор байтаһан бухадал добтолно, шуухирна, хирэ болоод лэ гараа шоройдоно. Тэрэнэй толгойе нэгэл бодол эзэлнэ: «Ами наһандаа дуратай бол, диилэ!» Нюрганиинь хара эрезэн болошобо. Годин хорхойдол монсогойролдоһон хирэ, шорой хүлһэнтэйнь худхаралдашоо бшуу. Пүлхэгэр томо гэдэһэниинь байн-байн гүлгэлһэн нохойн хүхэндэл һанжалзадаг болошобо. Одоо мүнөө сагни ерээ гэжэ тухайлһан Сультим баруун һуга доогуурнь шуумар түргэн орожо ерээд, баруун хүлэйнь шагай шүүрэхэ зуураа зүүн хүлэйнь тахимһаа таталсан түлхижэрхибэ...

Шорой тооһондо зууралдажа, затагар хара болошоһон Хонгор баян газар тэбэрин унашаба.

— Бод, солиг! — гэжэ Сультим зандарба. — Үгытэйшүүлэй хүлһэ хорожо, яһала хүсэ ороһон, обоо мяхан болотороо таргалһан хүн байнаш. Бүхыеш мэдэбэб. Зай, нүхэд, энэ хүндэ ами наһа үршөөхэмнай гү?

— Амиды үлэг лэ, үлэг, үлэг! — гэжэ хүбүүд энеэдэн дундаа һүхирэлдэбэ...

...Хожомынь Хонгор баян сүлэгдөө һэн. Харин тэрэ үдэшэ Сультим гэжэ нэрэтэй бүхэтэр хамарта улаан командир хүбүүн Муханида: «Мухаа, мухамни» гэжэ хандаа бэлэй...

Хожомоо Мухани һамганиинь болоо һэн...

Ринг дээрэ тулалдаан үргэлжэлһөөр. Сагаан хубсаһатай хүн булиһан боксёройнь гар үргөөд лэ табина. Сагнаа эртэ мордошоһон Сультим нүхэрөө һанаандаа оруулжархиһан хүгшэн эдэ бүгэдые обёорногүй. һанаа сэдхэлээрээ энэ заалһаа холо саана ябашанхай, дүлииршэнхэй һууба.

Газарай хүдэлһэн мэтэ болоод, нюдэнэйнгөө эреэлжэлшэхэдэ, Мухани хүгшэн мэдээ оробо. Эрьежэ

харахадань, хүнүүд хүл дээрээ бодошонхой нэерсэ альга ташажа байбад. Эндэ тэндэнээ: «Аюуша! Аюуша! Цыденов!» — гэжэ хүхирэлдэхэ дуулдана. Хүгшэнтэй зэргэлээшэ һахалтай томо хүн нариихан шарьяа хоолойгоор: «Шойнжуур, урагшаа!» — гэжэ хүхирсэгөөн, хоёр хургаяа амандаа хэн, эшхэрнэ. «Хулиган» гэжэ хүгшэн тобшолол хэбэ.

— Рингын улаан буланда дунда шөгнүүрэй боксер, СССР-эй спортын мастер Аюуша Цыденов уригдана. Хүхэ буланда — мастера кандидат Шойнжуур Галсанов уригдана! — гэжэ соносхогдобо.

Саб сагаахан бээтэй, хүхэ майхатай, хара трусыйтай Аюуша секундантынгаа мур дээрэ арһан бээлэйтэй гараа табяад, мурөө хабшагануулан хүзүүнэйнгээ шалаа гаргасагаана. Шойнжуур Аюушаһаа һураггүй набтаршье һаа, зангилаатаһан булшан, балсангуудтай, мур хүзүүн хоёрынь ниилэшэнхэй, тэбхэр хара хүбүүн. Тэрэ өөрынгөө углууда хүнгэхэнөөр һайбарлан ерээд, уһа балган амаа зайлаад, бээлэйгээрээ хамар, амаяа аршасагаан, хүл дээрээ тогтожо ядана, үе болоод лэ таниха хүнөө бэдэрэн, зал руу харасаа хаяна. «Аюушые сохихоб» гэжэ үгэээ үгэһэн хүбүүмнай энэ бы, — гэжэ Мухани хүгшэн бодомжолбо. Хурьгэмни юундэ иимэ ташарайгүй, дорьбогүйхэн зогсоноб? Айна алтай? Долгормаа зүб лэ хориһол байгаа. һамганайнгаа үгэ дуулаагүй хадаа яба сохюула».

Гэнтэ мэдэхэдэнь, арадань Долгормаа бии болошонхой һууба.

— Тугаарай хаана һэмши? — гэбэ хүгшэн.

— Отол эндэ һууба. Та өөрөө обёороогүй хаямта, — гэжэ Долгормаа харюусаба.

— Гарынь, ой, гарынь, — гэн Долгормаа һуужа ядана.

Хүгшэнэй нюдэндэ Шойнжуур хүниие гамнаха, хайрлахые мэдэхгүй хүн мэтээр харагдаба. Долгормаа эжынгээ мур шангаар барин:

— Юун бологшо ааб? Зүүн гарынь бүтэн һаа... — гэжэ

хүгшэнэй шэхэнэй халуу бусалтар шэбэнээд, ханаа алдан, толгойгоо мурэдэнь няана.

— Яа гэбши намайе, юундэ иишэ ерэнэн зонбибди? Мухани хүгшэн ухаагаа тэхэрижэ, наншалдаа хайхашаадаг, өөгшөөдэг болохонь бы, — гэн, эжынгээ гэмэрхэээ забдахада:

— Харыт, эхилхэнь, — гэжэ Долгормаа үгыень таһалба.

Сангай абьяан хүгшэниие сошообогүй. Шойнжуур хүлээхэн бухадал толгойгоо зүүн мурэдөө хашаад, гансатал довтолжо оробо. Аюуша нэримжэтэйгээр дэбхэрхэ забхартаа зүүн гараараа хүнгэхэнөөр сохёод сохёод абана, Шойнжуурые бээдээ дүтэлүүлнэгүй. «Яатараа ондогосоо юм? Дээрэ зүрхэтэй, хөөрүү морид юушые бирахагүй аад, һагсалзагша», — гэжэ хүгшэн дураа гутангыар шэбшэбэ.

— Яатараа дэбхэрнэб! — гэжэ тэрэ ууртайгаар дуугаржархиба.

— Хүгшөөдэй, энэмнай ёһотой техникэ гэшэ, — гэжэ баруун таладань һуугша тугаараймнай залуу ойлгуулба.

Зал соо абья шэмээн таһаршаба. Үе болоод лэ булгайр бээлэйнүүдэй хуурайгаар тас-няс байса бэе бээе сохихонь соностоно. Шойнжуур довтолһон зандаа. Аюушын баруун гар нэгэшые сохилто хэнэгүй. Мүн Шойнжуур нэгэшые туданагүй.

Нэгэдэхи раунд тон һонигүйгөөр дүүрэбэ. Углуунуудтаа һууһан боксёрнуудай урда секундантнуудынь бии болоод, полотенцээр нэбижэ, балсангуудыень альгадажа оробод.

— Аюуша юундэ довтолногүйб? Гайхалтай. Үсэгэлдэр нилээн мэгдэжэ шүүнэ нэн... — гэжэ хүгшэнэй залуу хүршэ гэмэрнэ.

— Аюуша Цыденов айна. Сагаагаараа айна, — гэжэ һахалта маһагашаба.

— Шойнжуурһаа болохо боксёрнуудые үзэхэн ааб даа. Урзанда, һанана гүш, «Байгал» журналай шанда хүртэхын түлөө бүхэсоюзна мурьсөөндэ СССР-эй чемпион, спортын габыята мастер Муслимовые нокаудта оруулаа бэшэ нэн

гү?! — гэн, залуу хүбүүн нахалтын хамсынаа угзаржархиба.

— Оо, нанангүй яахабиб! — гэбэ нахалтань. — Тиихэдэ тад ондоо Аюуша Цыденов байгаа. Үсэгэлдэр Цыденов тэрэ хүдөөгэй хүбүүе баһабаб гээд, яаба нэм, аа? Урданай Цыденов нокдаунда орохо нэн гү? Энэ Галсанов хори наһанайнгаа ольһон соо ябана. Цыденовэй мүшэн унтархаар болоо гэжэ мэдыш, залуу нүхэр.

— Харая, харая, — гэн, залуу хүбүүн тоосоогоо орхиё гэһэншүүгээр гараараа зангаба.

Эдэнэй хөөрэлдөө шагнажа һуһан Долгормаа юуншье гэхэ аргагүй уруугаа харашоод, ридикюль сооһоо пулаадаа гаргажа, хамараа аршасагааба. «Мүртэйгөөр шаасалдажа шадаха бэшэ аад, юугээ гараа юм? — гэжэ Мухани хүгшэн хурьгэнөө зэмэлэн, шоо үзэн һууна. — Шүдхэршни, сохом лэ Шойнжуурһаа айна. Үсэгэлдэрэйнь Гонг нүхэрынь үгы аад, бүри айна хаш. Сультим үбгэмни ямарханаар дураа гутаха нэн хаб!»

Хоёрдохи раунд эхилбэ. Шойнжуур нюдэ балай шаажа оробо. Тудана гү, үгы гү, юрэдөөл, хүрдэхөөхэ, углууда хашаха гэжэ шийдэбэ хаш. Аюуша наадажа байһан мэтэ хүнгэхэнөөр сухарина, зүүн гарайнгаа нюдаргаар нүгөөдынгөө нюур, сээжые пас-пас «адислаад», добтолгыень бууруулаад абана. Дэмы хооһоор хүсээ алдажа байһандаа хороо бусалһан Шойнжуур бүри түргэдэбэ. Юрэдөө, тудaa һаа, хүл дээрэнь торгохогүй эршэтэйгээр шаана. Аюуша духагад гээд гү, али гэдэргээ, хажуу тээшээ алхаад оройдоошье тудагданагүй. Шойнжуурай хүрин хара дала мүр, нюрганиинь хүлэржэ, тоһоор бүрхөөгдэһэн, зэд тогоондол, хүйтөөр мэлигэнэнэ. Тэрэ добтолгоёо буураанагүй.

Гэнтэ зал нэгэн доро «ох» гэжэ уухилжархиһан шэнги болоод, шэмээн таһаршаба. Долгормаа шүдэнэйнгөө забһараар гиинан ёолоод, эжынгээ хүзүү тэбэришэбэ.

Ринг дээрэхи судья Шойнжуур Галсановой мүр дээрэ гараа табяад, үрөөһэн хургаяа харуулан, юуб даа хэлэбэ.

— Бэлхүүһэнһээ доогуур, хорюултай газарта шаагаа.

Хорюултай сохилто хээ. Түрүүшын хануулга, хэнээлгэ абаба, — гэжэ залуу хүбүүн хэлэбэ. Хүгшэн хүбүүнэй хэлэлтэшьегүйгөөр тон буруу юумэн болобо гэжэ зүрхөөрөө сэдхээд нуугаа хэн. Хүгшэн эгээн түрүүшынхиеэ хүрьгээ хайрлаба. Аюуша годишонхой юумэ бэлхүүнээ тэбээрээ, амиа абажа ядажа байба. Долгормаа мэнэ гүйжэ ошохоор бэлэн, хандайн түшэлгэ бажуугаад, үндэгэшэжэ нууба. Аюуша олон соо хамгаяа обёоржо, үбшээ барижа ядан, толгойгоо дохилзуулаад миһэд гэбэ. Тиихэдэнь нюдэниинь хүйтөөр, шидэнгээр ялагад гэшэбэ...

Тулалдаан үргэлжэлбэ. Мүнөө Аюушын ээлжээн ерэбэ хэбэртэй. Одоошье мүнөө хүрэтэр амархан баруун гарын хүдэлжэ эхилбэ. Нюдэ сабшаха зуура хэдэн сохилто ташаганаса буушана. Шойнжуур бээлэйнүүдээрээ нуураа бүглөөд тогтошоно, Аюушын гэдэргээ алсам хэхэдэ, толгойгоо үргэн, агаар хорожо үрдинэ. Мухани хүгшэн өөрөөшье мэдэнгүй нударгаяа бажуушанхай, ганса шүрбэнэн болошоод, урагшаа дүхэгэнэн нууна. Тиихэ зуураа шэбэнэнэ: «Шолмо ехэ, хорюултай газартань сохижо, эрэмдэг болгон алдабал хүрьгыем. найсахан лэ, ханаа ороторнь сохижорхи».

Аюушын добтолгоёо нэгэ бага нуладхахатай адли Шойнжуур бухиндашаба. Тэрэ өөрынгөө хамгаалалта мартан, нюдэ балай шаажа мэдэбэ. Гэнтэ хүлээгдээгүй юумэн болошобо. Аюуша «ах» гэжэ ёлоһон мэтээр абья гараад, баруун гараараа нүгөөдынгөө айбалхай руунь буулгажархиба. Шойнжуур гэдэргээ шэдүүлжэ, аргамжа дээгүүр нургалдан унашаба. Тиигээд аргамжа номын нурша мэтээр татагдаад Шойнжуурые урагшань харбажархихадань тэрэнэй халгай нударга шэдэнэн шулуундал ялагас гээд, Аюушые тудабугүй. Айбалхай руугаа туйлай шанга сохилто абанан Шойнжуурай хүл үбдэгөөрөө нугалзаад, толгойнь эрьээд, харанхалан унашаба.

— Ай бурхан, юуниинь боложо байнаб, — гэжэ хүгшэн зүрхэ сэдхэлээ хүдэлгэнэндөө хаташанан хоолойгоор шэбэнэбэ. Зал соохи зон альга ташалдашаба. Хүгшэнэй

нюдэнэй урда Сультимэйн хүл доро атиралдажа хэбтэһэн Хонгор харагдахадал гэбэ.

— Эжы, Аюуша илаа! — гэжэ Долгормаа эжыгээ араһаань тэбэрин, хасарыень таалаба.

Аюуша Шойнжуурые хүл дээрэнь бодхоолсохо һанаатай дүтэлхэдэнь, судья хорёод, саада углууда ошожо зогсохыень зааба. Тиигээд тооложо оробо. «Дүрбэ», — гээд байхадань, Шойнжуур хүл дээрээ бодобо. Тэрэ толгойгоо һэжэрнэ, мүрөө хабшагануулна, дэбхэрээд абана, гараа арбагануулна. Сагаан хубсаһатай судья «найма» гэмсээрээ Шойнжуурай нюдэ руу хёрхоор хараад, тулалдаа үргэлжэлүүлхэ дохёо үгэбэ. Тээд Аюушын шийдэнгээр эрьелдэн, арһан бээлэйнүүдээ бэе бээдэнь тоншосогоон дэбхэрэн дүтэлхэдэнь, хүсэд мэдээ ороогүй Шойнжуур далтираа юм гү, сошоо, һүрдөө юм гү, юрэдөөл, нэгэшье шаалгаагүй аад, бээлэйнүүдээрээ толгойгоо бүглэн, бүтүү хамгаалалтада орошобо. Тулалдаанай ямараар дүүрэхые ойлгоһон Шойнжуурай секундант ринг руу полотенци шэдэжэрхибэ.

Мухани бүгэдэнтэй адли альга ташалсаба. Тиигэхэ зуураа Аюуша Шойнжуур хоёрой тэбэрилдэхые, гарнуудаа шангаар адхалсахые харахадаа, бүтүүхэн гайхабашье, энэмнай хэр угһаа хойшо, үзэн ядагдадаг, шоо үзэгдэдэг наншалдаанһаа тад ондоо удхатай, шэн зоригтой хүбүүдэй хүсэ шадалаа, шамбай шуранаа, дүрэ шадабария туршалга гээшэ ха гэһэн мэдэрэл ухаан бодолойнь оёорто бии болон монсогойрбо.

Хүгшөөдэй хажуудахи бабагар һахалтай, маряалиг хүнэй гарые тохоногоороо дайраад, тэрэнэй өөр тээшэнь эрьелдэхэдэнь:

— Харана гүш, энэ залуу, энэ Аюуша Цыденов гэдэг боксоор хадаа минии одхон хурьгэн юм! — гэжэ шэхэндэнь һүхирөөд, нюдээ аняад, альгая абяагүйхэн ташажал, ташажал байгаа һэн.